

ANDREÆ MAXIMILIANI

FREDDRO

Castellani Leopoliensis,

NORMA PRINCIPUM
CHRISTIANORUM.

DISTRIBUTA

AB ALEXIO GEORGIO SCHREGER
è Conv. Nobil. Ungaro Aradinensi Philos.
Baccalaureo, cum Universam Philosophiam
propugnaret.

PRÆSIDE

R.P. STEPHANO KAPRINAI
è Soc. JESU, Philos. Doctore, & in
Univ. Claudiopolitana Professore Seniore,

ANNO M. DCC. LI.

CLAUDIOPOLI,

TYPIS ACADEMICIS SOCIET. JESU,
ANNO M. DCC. LI.

A D
EXCĒLLENTISSIMUM

A C
REVERENDISSIMUM DOMINUM
LIBERUM BARONEM

FRANCISCUM
KLOBUSICZKI

DE ZÉTÉNY

Episcopum Zagrabiensem,
Abbatem B. M. V. de Topuzzka,
Comitatus de Berzentse Supre-
mum Comitem, Sacr. Cæs. Regiæ
Majestatis Consiliarium actualem
inimum. &c.

DEDICATIO.

*Andreas Maximilianus Fre-
dro magnum ævo suo Po-
lonia. lumen duplex scri-
psit*

psit opusculum, altero Principis Christiani,
Politici altero Normam complexus.
Utrumque recens typis Transilvanicis
commissum haud diu multumque dubio
mibi esse licuerat, cuius potissimum No-
mini inscriberem, quamprimum Excel-
lentissime Domine Præsul mentem me-
am advertisti. Licet enim nusquam Te
viderim; præclara tamen Nominis Tui fa-
ma ubique pervagata, cum primis insigni
in animis Dacorum relicta memoria exci-
tatus committere haud poteram, quin eam
Tibi submisisse dedicarem. Continuò enim
mibi occurrit Tecum non veri Politici mo-
dò; sed Optimi etiam Principis Admi-
nistri imago, in qua Normam hanc non
adumbratam, sed pulcherrimis quodammodo
coloribus descriptam intuebar.

Non ultima, imò unica Politici pars
est publica semper Civium (unde Politi-
cus dicitur) commoda spectare. Regum
administri est: res Principum solerter si-
mul ac fideliter curare. Rara res utrum-
que, idest Civem cum Rege, Regem cum
Cive, conciliare. Sunt scopuli ad quos,
cauti sint licet, interdum tamen allidun-
tur Administri. Tu Excellentissime Do-
mine Præsul periti ad instar Navaarchi
media

*media tutus via incedere didicisti. Curas
rem Principum solerter; verum ita ut
Patriæ utilitatis (grata id recolunt me-
moriam etiam nunc Transilvani) neuti-
quam obliviscaris, Fidelis in Regem, Pi-
us in Patriam, ex utroque Magnus Rei-
publicæ Administer. Dignus quem Ci-
ves ament, Reges foveant, utrique: com-
munibus suffragiis in celsum illud Sacra-
in Hungaria Tyræ fastigium provehant,
quo Te Tua eximia Virtus, Doctrina,
ac ingentia merita dignissimum pridem
effecerunt.*

*Ego ut quamprimum eveniat De-
um Optimum Maximum assiduò depre-
cabor; Tu vero tenue hoc opusculum
cum Philosophia mea benignus admit-
tes, meque Tuos inter Clientes mini-
mum reputabis. Vale. Deo, Regi, Pa-
triæ diutissimè commoda.*

CLAUDIOPOLI EX AULA ACCADEMICÆ

ANNO M. DCC. LI.

PRÆFATIO

AD LECTOREM.

 Nno proximo superiore publicæ ex Philosophia disputationis oportunitate *Andrææ Maximiliani Fredro Monita Politico-Moralia* typis commiseram illustres in auditores cum thesibus pro more distribuenda. Gratum accidit *Excellentissimo* præsertim (ut datis multa humanitate ultro literis testatus est) *Regni Cancellario, Comiti Ladislad Gyulaffi*, cujus amplissimo Nomini liber cum thesibus inscriptus erat. Hortantibus igitur amicis animum adjunxi ad reliqua etiam, si forsan superessent, authoris opusculâ publico, ut admonerem, usui plurimum profutura. Diu multumque frustra inquisita, suo tandem è *Musæo* suppeditavit *Scriptorum, seu togæ ac belli notationum fragmenta*, Vir doctrina, æquè ac vtrute spectatissimus, *Adalbertus Somlyai de Csik Somlyó*, in Excelso Regni Senatu, *Gubernium* vocamus, Regiis *Collicillis* Præfectus.

His è fragmentis ea, quæ præcipuè ad Principem attinebant, selegi, atque corpus in unum congesta quinque in libros partitus sum, non jam *fragmentorum*; verum eò, quem author ipse primo fragmento præposuerat, toti operi titulò adscriptò: *Norma Principum Christianorum*, quam

tribus

tribus ac viginti monitis *Poloniæ* præsertim, ut scribit, *Regum usibus* illustravit. Quoniam verò *quartum ac vicesimum in re bellica* additum monitum justam unius molem excurreret, consultò duos in libros dispescui, altero res pacis; res belli altero complexus. Néve continens ac perpetua series uno quasi spiritu legenda pareret fastidium; primum in partes, dein in numeros distribui legentium commodo. Reliqua cæteris in fragmentis posita: *de ratione legationis, de seditione militari & provincialium sopienda*, denique: *de modo vivendi penes Principem* in reliquos libros retuli, adjectis ad frontem uniuscujusque inscriptionibus symbolicis, ut aliquod, qualecunque demum, fierent operis ornamentum.

Quamvis autem unis hæc scripta sint Principibus; ipsis tamen etiam Reipublicæ administris spem profutura: neque enim ità formari potest Princeps, quin etiam administri, qui Principum manus, oculi, aures, ac pedes sunt, informentur; imò non Politicæ modò; sed rei etiam œconomicæ, idest: regendæ privatim domûs familiæ multa queunt accomodari. Non difiteor authorem sua persæpe obscuritate laborare, consultò fortasse, ne obviæ cuique lectioni quamprimum sensus pateret. Quare eadem hîc iterum *cautio*, quam author ipse in *Monitis Politico-Moralibus* adhibuit, repetenda: *Qui semel hæc legis, neutiquam legisse te putata: iterato revolvis? scies aliquid: jam qui tertio; utique totum capies? idque non perfunctoria aut abrupta opera; verùm recollecta (& in se retracta per totum mente) lecturus.*

ANDREÆ MAXIMILIANI
 FREDRO,
Castellani Leopoliensis
 NORMA PRINCIPUM
 CHRISTIANORUM.

PROLOQUIUM.

Rectè quærit ille, cujus rei inopiâ laborent summa fastigia? quid omnia habentibus desit? scilicet, qui verum dicat. Exinde Alphonsus Rex interrogatus, qui essent optimi consilarii? Mortui respondit; Libros scilicet, & hæc talia monimenta intelligens (*Lipsius in præfat. Politicorum*) qui nihil blandientes, nihil celantes, puram, merâmq; propinant veritatem, sine respectu præsentis gratiæ, vel odii, quam si corâ loqui sit necessum. Nonnullorum enim Principum ita formatæ sunt aures, ut aspera quæ utilia, & nihil nisi jucundum aut læsurum accipiant. Mihi itidem loqui scripto placuit. At quia dandum scivi aliquid venerationis ex eo summæ Majestati, quia

quia brevibus agendum cum Principe; plura
 hac in Materia alii, ego idem scripsi pauciora,
 partim ex mea, partim ex mente aliorum.
 Cur enim me pudeat sapientum adferre dicta?
 aut cur ambitiosius immutata velut pro meis
 venditem. Da modicum otii, quisquis es Prin-
 ceps, & lege, idque tui non mei causâ, imò
 mei etiam, aut universorum, dum bene &
 ex virtute regis.

LIBER PRIMUS
 NORMA PRINCIPUM CHRISTIA-
 NORUM IN PACE.

Circulus est Regnum, lex punctum, circinus autem
 Sceptrum, pax Regni est æqua superficies.
 Ut populos in pace suos Rex ducat; eodem
A puncto ducat, sic bene Regna reget.

I.

P Rincipi gubernacula primùm ca-
 pienti nihil utilius ad bonam famam,
 & boni regiminis spem in subditis ex-
 citan-

citandam, quàm ut ordines convocet, de publico bono in commune consulturus; Quid a se fieri subditi velint? inquirendo.

2. Periculofum & invidiofum Principi, unum aliquem supra cæterorum paritatem provehere, atque unius confilio inniti, multis ideo confilium & gratia communicanda, ut unus alterum contineat in officio, tum ut pluribus gratificetur Princeps.

3 Sapienter fecerit Princeps, qui primo Principatus fui anno (quoad securè potest) ab omni bello abstinuerit; ne si aliquid acciderit adversi, primordia Principatus, odio subditorum (sub titulo mali in futurum ominis) metiatur; unde *invisum semel Principem seu bene seu malè facta premunt*

4 Plerique non eam publicè dicunt sententiam ob metum offensæ aut invidiæ (vel alia quavis ex causa) quam animo præconciunt. ideo per alios privatim perquirat Princeps quod quisque hac vel de illa re sentiat? Utilissimum verò fuerit rebus in arduis (togæ aut belli) in scripto exigere cujusvis sententiam, accuratior enim futura & explicatior; imò etiam liberior; plures enim scribere possunt quàm eloqui; imò majori cum ratione. In causis item & litibus potentium secretè animum cujusque & sententiam exploret Princeps, verius enim quisque & fidelius sensum suum aperit in privato.

5. Nihil agendum aggrediatur Princeps

quod in rem status sit, nisi admoto communi consilio. Si verò de sua sententia omnia voluerit agere, superbum magis judicabo quam sapientem; Nam ut propria in causa amat sibi blandiri affectus famâ, spe, metu, amore, opinione, respectu, plerumque deteriora sequimur, quam quod salubris consilii melior fors in arcano tenet, plures verò oculi plura vident quam unus, neque unum posse omniscientiâ suâ cuncta complecti. Jam si aliquis privatorum inconsultus erraverit? uti unius error etiam unius damnum est, Princeps nec errare nec ferre damnum potest, quam totius populi incommodo, cujus bona malâque ad Rempublicam pertinent. Inibit Princeps agendorum consilium, ut facilius exequantur populi, quod non in privatam imperantis libidinem, sed publicam utilitatem à communi consilio profectum, sit verò illud sanctum & æquum, quod privato arbitrio imperatum fuerit; tamen quasi inconsultus sit, diffidenter & minore alacritate suscipient populi exequendum. Quatuor verò boni consilii præcepta Principem observare oportuerit. *Primo*, ut sublato offensæ metu libertatem cuique permittat pro arbitrio sentiendi quæ velit, ac proinde sensum suum ne prodat, quam in partem consilii inclinet ipse, sed rem pro sensu cujusque discutiendam in medio tacitus relinquat, ne causam ingerat assentiendi potius quam censendi ex captatione gratiæ tuendorum

rum Principis placitorum, præsertim si sit Princeps naturâ nimium sibi complacens, qui in speciem consulendo, non tuum consilium quærit, sed magis suum probandum cupit, & nisi habeat, improbat judicium alienum, simul & offenditur. *Alterum*, ut consilium secretum sit, res enim magnæ ab eo sustineri non possunt, cui tacere grave est. *Deinde*, ut citò consultum exsequatur, neve agendi tempora cunctatione aut deliberando consumat, magna enim in Republica momenta sunt temporum. *Ultimum* est, ut eam sententiam exequendam sumat, non quæ doctior aut ornatior, sed quæ à majorum institutis & genio populi sumpta sit, vel (ut clariùs loquar) quæ cum natura Reipublicæ conveniat. Oraculi mihi instar dictum: *Ad consulendum de Republica caput est nosse Rempubli-* *cam*, sæpe ad hunc scopulum alisit se sua- foria ratis, cum multi tanquam in Platonis schola de Republica plenis buccis disputant & ferunt sententiam, ac de illa quidem quæ in idea sit, non quam vivimus aut cui consule- lere debemus. At ne medico quidem proba- to, iisdem licet in morbis eadem sunt reme- dia, sed pro diversitate naturæ hominum, for- mare alia opus habet, verùm qui tibi sola Hippocratis aut Galeni præcepta vocatus fe- rat, neque naturam tuam quid petat, aut quid ferat, sed librum de medicina specula- tiva consulat, medicum simul & Vespillonem

accerse Falluntur idèd, qui *Italiæ* conceptus,
Hispanorum arcana, *Gallorum* activitatem
 & artes; *Belgarum* industriam, *Venetorum*
 scitam (pro re nata) temporum, rerumque
 librandi artem, una in Polonia simul quærunt,
 ignari non eandem inesse unicuique populo
 naturam, & rerum momenta, ut quod ali-
 cui genti saluti pro natura, alteri accommo-
 datum contra (ut sic dicam) naturam, exi-
 tio sit necesse, ac ut secundum climata &
 nationes alia corpora hominum crassioribus
 cibis accommodatissimè nutriuntur, & subli-
 stunt, mollioribus non debilitantur modò, ve-
 rùm deficiunt, sic Rerumpublicarum aliæ,
 subtilitatibus novorum Politicorum firman-
 tur, aliæ corrumpuntur & ruunt. Tenui, spe-
 ctavi & laudavi simul minutiora horologia,
 subtilissimè ad magnitudinem nucis castaneæ
 elaborata (quorum composituram & opus vix
 acutiori oculo dignoscas) quàm pulchrè con-
 tiguò rotarum contactu ducuntur, & in mi-
 nutiora momenta, quadrantes diversi tempo-
 ris nos commonent, sed etiam sæpe probavi,
 modò crassior afflet ventus, humidior con-
 tingat aura, minutissimus pulvisculus aut plu-
 mula se ingerat, ne dicam adhuc si aliqua ro-
 tarum aut junctarum parùm incurvata vel fra-
 cta fuerit, quàm de repente totum pulcher-
 rimum opus turbetur, ut vix reparari possit,
 ipsâ sibi in reparando subtilitate obstante. Illa
 verò quæ sub crassiori malleo nascuntur, non
 subli

subtilitate quidem, sed accomodatori usu & certitudine commendantur nobis, difficiliora destructu, facilia reparatu. Sic ferè facilius Rempublicam in melius reduxeris, quæ magis simpliciore aut practicam ad regulam composita, illâ, quæ subtiliorem (velut harmoniarum) concordantiam, speculationem, arcana habeat, omnia quidem pulchra, verùm subtilia contactu, difficilia reductu. Non infrequenter itidem pro natura sua simplici, hæc nostra Respublica igneis subtilitatibus novorum Politicorum turbata, vetius quàm firmata, quam non isti scioli in rectum reducant, verùm illi potius, qui simplicioris & candidi pectoris, qui rectâ & apertâ præceptorum incedunt viâ, fide & amore in Rempublicam incorrupti, suorum amatores, exoticorum incuriosi, scilicet ut detracto fuce, justè, simpliciter, & ex virtute totum regatur, agatur. Nescio verò, an non plus noxios bono publico censeam, qui multum de inconsiderato habent zelo, parùm de recto judicio, iis, qui & malitiosi ipsi, & studio bonis obstant; Hos enim uti aperte malitiosos facile agnoscas, statim etiam caveas, illi, quo magis speciosi conatus imagine rebus imponunt, eò gravius nocent, licèt non studiose, quid inde? cùm tamen per imprudentiam nocent. Interest Principi consilium capienti, advertat diligenter, non quàm bona specie aliquis narret, sed quàm ad eventum proficua, ut ea potius sequatur.

Is ergo mihi consiliariorum optimus, qui cum natura Reipublicæ loquitur, neque illud, quod in idea optimum sit, infert, sed quod genio populi & rei naturæ convenit, fieri ve possit exequendo, suggerit. Qui aliter consuluerit? sciolus ille mihi, aut igneus sit, ventosi homo ingenii, speciem rationis, non vim habens, & sonum rerum captans non pondus, novandis potius quàm gerendis rebus aptior, qui tantum sapit ex ore suo, natus ut sententiis aliorum contradicat, adversus peritos pervicax, cujus vis tota in lingua sita est, proponendo non exequendo aptior, consilii quamvis egregii, quod non ipse adferat inimicus, ac ut aliquid sui videatur adferre, etiam recta commutans (præsertim si sit ex illis aulæ primoribus, quorum sententia pro magnitudine muneris & opinione personæ, multum apud omnes authoritatis habet, parum nonnunquam à ratione adfert consilii, & quorum illatis non annuere, ferè sit offendisse, nec ratione illi vincunt, sed authoritate loci obruunt) demum cujus sententia oratio est, non ratio. Consulat verò (sæpe suggero) naturam Republicæ prudens consultor, an illa capiat & ferat remedium? quàm ut ad præcepta Platonis, aut subtilitates Politicorum recurrat, quod si ex integro in meliorem rem reducere non possit, non desperet & desistat, sed curet prudenter quomodo ab exitio declinet. Etiam nautam probaverim, non qui

qui (proximus naufragio) disputat, quomodo plenis velis dum ventus flat à puppi litus & portus petendus sit, sed eum, quomodo inter aduersos fluctus (sin aliter fieri non possit) utcunque fluctuer, neque mergar tamen. Verum (ne in ea consilii parte aliquid omittam) non in consulendo tantum in præsens, sed in prævidendo antè quid accidere possit, boni Principis ac Regis cura requiritur, præsertim (ut alia omittantur) circa negotia exotica tractanda, in legatis aut mittendis aut recipiendis, circa fœdera aut paranda sibi, aut dissuenda ab aduerso, tum circa inferendum aut sustinendum bellum, vel quidquid negotii cum externis in rem nostram venire potest agendum, seu parando, seu cavendo. In quam rem opportuni videbuntur quidam privati archivorum præfides, id est negotiorum, (præsertim ab externo) venientium, seu procuratores, ad informationem Principis, tum consilii. Illi verò sint exoticæ Historiæ gnari, maturioris iudicii, tum ingenui Cives (non illi, absit, Vespillones bonæ libertatis & Reipublicæ, ab externo ignei, avari, suspecti advenæ) quibus singulis, aut pluribus in singulas partes Reipublicæ & confines nationes rerum momenta providenda committantur, si aliis demandentur res *Septentrionales*, videlicet *Suæcorum*, *Moschorum*, *Danicæ* item, *Livonicæ*, *Pomeranicæ*, *Ducalis Prussiæ*, & *Hanseatici*

fæderis. Alii intenti sint rebus *Orientalium*,
 Turcarum, Scytharum, Valachorum, Mol-
 davorum, Transsylvanorum, ac versus Me-
 ridiem, Hungarorum. Reliqui observent mo-
 menta rerum à *Germanorum populis* Bohemia,
 item Belgio, Anglia, Gallia, Hispania, de-
 mum ab Italia, quæ Papam, Respublicas,
 Regna, Duces, majores aut minores con-
 tinet, & à suo littore proximam sibi Siciliam
 prospicit, tum minores alias Insulas, ut ho-
 rum omnium populorum non tantum genium,
 mores, consilia, consuetudines, fœdera, ac
 ipsius status momenta prudenter observent.
 Tum insuper ipsorum Principum in præsens
 virtutes, vitia, consanguinitates pernoscant,
 sed maximè cujusque (ab antiquo) gentis
 vernaculam Historiam revolvant, situm præ-
 terea terrarum advertant, commoditates por-
 tuum, marium, fluviorum, partim ab iis qui
 ea peragrandò viderunt, partim à tabulis *Geo-*
graphicis perquirant, & quæ omnia in præsens
 (vel potius dicam in horas) in illis gentibus
 fiunt, per substitutos tabellarios & rumores
 indagaturi, ut sunt bella, fœdera, seditiones,
 accessio aut diminutio virium, tum quæ no-
 bis cum illis gentibus intercesserunt ab anti-
 quo negotia, aut quæ intercessura sint, quæ
 nobis obesse? quæ prodesse possint? Ut si
 aliquid negotii ab externo veniat tractandum,
 non difficulter aut discutiatur, aut caveatur,
 aut petatur à præcognita & benè prævisa pri-

us ratione. Non sine causa verò, quater-
nos, quinquenósque in singulas partes gen-
tium oportuerit substituendos prospiciendo:
haud enim tantæ moli unius hominis studi-
um, sedulitas, mens, & ingenium sufficiat
in omnes partes, præsertim cùm non super-
ficialiter librandas (ut ajunt) res, verum pe-
nitius noscendas in rem profuerit. Optimos
verò ei negotio putabo, qui aut linguas cal-
lent, aut magis in earum nationum mores
proni, vel quibus facilior de his gentibus sci-
endi subest commoditas; fieri enim potest,
ut aliquis res Germanicas probè norit, Tur-
carum verò aut Moscoviticarum ne minimam
notitiam habeat, aut habere possit. Post
exoticas res, jam domesticæ majori seduli-
tate occurrunt tractandæ, præsertim circa ar-
morum curam. Non obfuerit quosdam è mi-
noribus substituere, qui privatim inquirent,
ac de iis quæ meliora factu sint, referant Regi
& Reipublicæ, circa præsidia (videlicet) for-
talitiorum, limitum securitatem, commea-
tum, arma, stipendia, disciplinam militum,
quid in melius fieri? quid provideri possit, &
quomodo? Supervacanea hæc dixeris quæ
suggero? tibi non sequi licitum, me tamen
circa optimum suadendi conatum quæso acer-
bus censor relinque: Veniet alius cui super-
bia non obstabit, quominus etiam hæc (te-
nuia licèt) placeant sequendo.

6. Errant plerique Regum, cum velata aut posthabita Majestate, (quasi tum maximum se recreaturi) volunt sub privati persona esse (ut ajunt) incogniti. Prudenti verò Principi ne per jocum Majestas deponenda, etiam inter hilaria memor sit Majestatis, paritatem quandam familiaritas inducit, idè vitandi Regibus leviores joci, lusus, & superflua comitas.

7. Augustus Cæsar popolare credidit misceri aliquando voluptatibus vulgi. Prudenter tu quoque Princeps adhibe, & modicè ad sis mediis inter gravitatem & comitatem, non effusus. Invitatus verò si abesse volueris, excusare absentiam potius, non studio effugere videaris, *sævæ & superbæ cogitationis indicium est, secreto suo satiari.*

8. Rectè ait Lipsius, *Modus est sal & anima virtutum*, ut enim nullæ sapiant dapes sine conditura salis, aut nauseam falsedinis moveant, si nimium condiantur; sic Regia virtus vitium redolebit, ni modus adhibeatur; Majestatem imperii salutis esse tutelam, hanc parandam Principi quis dubitat? Majestas enim Principem defendit, hæc est quod timeamus jussa aliquando lenis & invalidi; sed nisi modum Princeps teneat pro autoritate superbiam & fastum induet. Inde adhibendam esse *Comitatem & Modestiam*, idque cum *Modo*, nimia enim comitas familiaritatem, familiaritas paritatem, ac proinde contemptum induc;

inducit; velut ait ille, *Continuus aspectus minus vevendos homines assidua satietate facit.* Jam de *Justitia* quid adferam? eam exequi omnino Princeps debet, nam si prohibita impune semel transcenderit, neque metus ultra, neque pudor est; neque idem magnis esse parcendum, qui quò altius ceciderint, tantò plus formidinis in cæteros dispergatur, ne prout potens vel inops reus, infirmum sit aut validum; sed hîc quoque modum requiro, ne quoquomodo comperta aut objecta pro approbatis habeat, quis enim innocens erit, si accusasse sufficiet? sed cuique defensionem tribuat, dètve tempus quo crimina diluat, nam proprias metus validam quoque eloquentiam excutit, si derepentè respondendum. Ne damnatus sit antequam reus, inauditus atque indefensus tanquam innocens pereat, & reum se esse tantùm poenâ experiat. Ne Princeps gravior sit remediis quàm delicta sint, neque utilitate publica, sed quasi in sui unius sævitiam (quanquam fontes) in supplicium trahat, inde loco justus & crudelis audiet. Severitas verò amittit assiduitate auctoritatem, ut qui timere desierint, odisse incipiant; quis mihi Princeps ille, sub quo dies nullus vacuus à pœna, & quo tempore à verbis profanis abstinere mos est, vincula & laqueus inducantur? aut quod mihi illud regnum? quam si feris leonibus aut serpentibus imperiû & nocendi potestas in nos cõcedatur; adhi-

adhibenda ideo est omnino in temperamen-
tum sævi rigoris *Clementia*, ut omnia sciat,
non omnia exequatur Princeps, non semper
pœnâ, sæpius pœnitentiâ contentus sit, sup-
plicium enim hominis oblivio sequitur, si
castigatum incolumem servaveris æternum
exemplar severitatis & clementiæ futurum
superfit quem peccasse pœniteat: pœna igitur
ad paucos perveniat, metus ad omnes.
Neque tamen clementiam voluerim sine mo-
do; quæ enim autoritas ejus Principis
apud quem conditum aut constrictum fer-
rum est, quàm ut in majus accendat ille-
cebram peccandi inani spe impunitatis, un-
de vere dictum, pejorem esse Principem sub
quo omnia licent, quàm sub quo nihil. Jam
Liberalitas & Munificentia Regiarum virtutum
non postrema, quæ mihi stiam *sine modo*? nisi
ut omnino prodigalitas vocetur, si ea largi-
tur Princeps, quæ tuendæ Regiæ dignitatis
& Reipublicæ impensis necessaria sint, aut si om-
nino absint, in exitium vertantur, si omnibus,
si singulis det Princeps, quis finis? singuli nun-
quam exsatiabuntur, Respublica deficiet, un-
de si ærarium per largitiones exhaustum fue-
rit, per scelera supplendum erit. Falluntur
Principes quibus luxuria speciem libertatis
imponit, perdere multi sciunt, donare ne-
sciunt, dant immeritis, dant obviis, dant
primò petentibus, aut audaculis intrusoribus,
imò non dant, sed quasi opertis oculis & cæ-

ca forte projiciunt. Dando verò Princeps accepit, qui digno dedit, det potiùs bellorum sociis, periculorum confortibus, in toga de se Réque publica meritis, aliis præmia, cæteris exempla; temperabit verò prudenti discretione, quid & cui dare debeat, vel an etiam dare. In quo itidem modum tenebit, ne dum scrupulosius in censuram vocat cui dandum sit? Primò cunctationem dandî induat, deinde dissuescat, & vendere quàm donare malit, ex Principe factus nundinator. Quis verò pro illo Principe laborem & periculum sumat, apud quem aurum non virtus in occasionem præmii cedit. Teneat modum per omnia Princeps præsertim circa Majestatem & Justitiam, quæ maximè in lubrico sunt, ne aut superbus, aut crudelis audiat.

9. Principis aula sit per omnia honesta, morum & virtutis publica Schola; curet Princeps, ut è toto regno ternos denòve è singulis Provinciis, præcipuos indole juvenes, in aulam accersat, aut sponte det ipse veniendi occasionem, qui præter illud quod latus Principis honestâ eingent coronâ cum auctoritate, verùm etiam certum obsidium fidei & amoris futuri, parentum, amicorum, præcipuorùmve incolarum, quorum illi sanguis sunt. Verùm hi non solum per honesta aulæ servitia, sed etiam exercitia adhibeantur, ut statis diebus sub oculis Palatii publico velut in theatro, arcu, sclopo, hastâ, ad metam

in equis decurrant, adhibitis in eam rem peritioribus, qui sibi exercitio, cæteris exemplo sint, boni imperitorum correctores, & incitatores alacrium, inde æmulatio in virtutem, & incitamentorum maximum, à Principe videri & aspici; jam legionaria Prætorianorum cohortium exercitia videant, imò sumpto pilo & sclopo, Prætorianis intermittere rem militarem exequantur; tum publicis iudiciis intersint & apertioribus consiliis, quasi inde seminarium ministrorum, consiliorum, belli Ducum, Princeps habiturus sit. Prædenter verò fecerit quisque Regum, si in templo, in cubiculo, ad mensam, discutendo aut venando, domi aut extrâ, festis, profestisque diebus publicè agat; generosi enim Principis est & virtutis suæ conscii, non quaerere latebras & secessum (quod ignavorum) sed potius in publico cupere morari, quo major detur omnibus inspiciendi sui occasio, ut cum singuli videri volunt, omni parte diligentiam cum industria & virtute coràm probent, secus si non videantur, velut nullus sit suæ diligentiae usus, pauci primò, mox nulli Palatium adeunt, imò aulam Regis sequi dedignantur. Prodeat igitur quotidie in apertum Palatii Princeps, aliquam daturus horam quâ singulos videat, ac ipse videatur, alio nutu, modico alloquio alios, reliquos hilariori aspectu, omnes verò sui præsentiam dignaturus, crescet subinde incolarum amor

ex confidentia Ministrorum acuetur diligentia, quam non ut ignotam suo Principi, testatam ferent.

10. Publicarum Scholarum bono Principi maxima cura sit, ut doctos Magistros ferant, qui honestis artibus imbuant juventutem populi, unde consulendo Reipublicæ dignitati & comodo parantur ingenia, & induunt decoram morum humanitatem, imò aliunde viros doctos in suum regnum largioribus præmiis alliciat, qui suum populique nomen, non morituro calamo in æternitatem consecrarent. Quæres subinde: an etiam honestum per otium Principem lectioni invigilare suadeam? certè proloqui haud expeditum, dicam tamen ut tabulis Geographicis Provinciarum immoretur pro accurata notitia regnorum, deinde (si tempus suppetat) Julium Cæsarem, Salustium, Curtium, tum Livium, ac inter recentiores Philippum Cominæum legat, Famianum Stradam, Orichovii Annales ejusque Fidelem subditum de Institutione Regia, & per omnia domesticam probati Authoris Historiam, sæpe verò utrumque *Senecam*, præsertim alterum in moralibus. Demum pro ratione virtutis & formandæ in melius conscientia, vitas Sanctorum Principum, imò quorumvis Divorum. Quo enim monitorio in melius formetur Princeps quàm illo sancto Divorum? aut quomodo non bonus fiat regendo, cui virtus & Deus versabun-

tur præ oculis; reliquos authores non requirere legendos, aliis enim implicari, ab aliis nolo depravari Principem. Miraberis dictum qui Scholasticus es? certè non ille qui momenta rerum penetras, neq; Regna & Rempublicam specularis, verùm agis intime: multi enim Historicorum dum incautius exprobrant imperantium vitia, peccare legentem docent, tum alia ex causa, quam reticere magni mihi loco arcani sit, vidit verò antiquus & recens orbis meliores Regum, non altum doctiores, sed qui mediocriter & magis practici fuere, nec fuccatæ virtutis.

11. Uti lætiori fortuna non intumescat Princeps, etiam mærore non frangatur, sunt enim quidam impotentes animi, ut si quid adversi accidat illis, infra fæminas se abjiciant, si modicum ex optato fluat, supra homines assurgant, magnum potius habeat in utraque fortuna robur, nec minus hominem se quàm hominibus præesse cogitet, cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus sit, tantò se magis in lubrico censeat, non barbara illa barbaro ab ore vox ad Alexandrum? *An ignoras magnas arbores diu crescere, unâ horâ exirpari. Leo quoque minimarum avium pabulum fit, & ferrum rubigo consumit, ut nihil omnino tam firmum sit, cui periculum non fiat etiam ab invalido. Fortunam ideo tuam pressis manibus tene, nam lubrica est, impone felicitati tuæ frena, facilius illam reges.*

Jam verò secus, quanquam inter aduersa sal-
 vâ virtutis famâ & ex memoria prioris for-
 tunæ agendum, non vultu demisso aut sup-
 plex, sed infra animum suum ducat quidquid
 acciderit, aduersa infularum loco habiturus,
 conuentietur sed non frangetur tamen, quid-
 quid licet fortuna sibi ademerit, virtutem
 tamen non adimet, quâ cuique Regum par
 esse potes, magnitudinem & gravitatem
 summæ fortunæ memoriâ retinens, si verò
 pertinacius fortuna & insurgentium potestas
 presserit, vel sub nomine tamen Principis,
 licebit honestè mori, frustra verò adversan-
 tium superbiam per obsequium & modestiam
 effugeris, neque aliud proficies, quàm ut
 acerbius contra te peccetur, velut ex facili
 toleraturo. Non imiteris *Vitellium*, quem ea
 torpedo animi invaserat, ut si Principem
 cum cæteri non meminissent, ipse oblivisce-
 retur, nega te potius, minis terroréque for-
 tunæ vinci, infractus animi.

12. In magno Rege & cuius imperia latè
 sparsa, ad suorum animum conciliandum plu-
 rimùm prodeat, si è singulis (quibus impe-
 rat) Provinciis, apud se delectos habeat,
 quos vitæ integritas, longòque suarum rerum
 cognitio commendat, qui publica privatis
 præponant, & Provinciæ suæ res ex fide agant,
 ut suas, non alienas, tum de potioribus in-
 colis referant Regi, quoniam per arduum Prin-
 cipi nôsse omnes, unde si per ignorantiam
 aliquos

aliquos negligentius habeat, summam sibi in populo invidiam conciliat Princeps, ut et plures sint inimici, quò plures sunt benemeriti. Annales nostri suggerunt, pulchro mortu & instituto Reges Polonorum, ex uno Palatinatu in alium commeasse, jusque Provinciis dixisse, inde in adventum Regis, incolarum animo & virtute erigebantur, verebantur nocentes, spes aderat obnoxiiis, cum facili injuriæ præsentis Principi deferrentur, ille vero ab occasione suæ præsentis omnia in melius curabat, succrescebat tunc Regi majus studium publici boni, familiaritate populorum, & (quibus dominabantur) locorum illa muniri, illa in melius mutari; occasio deerat lasciviis aulae, quæ plerumque ab otio amant provenire, cum aliàs unico inclusi Reges loco, paucis in familiaritatem secreti admotis, sibi suisque indulgent, quasi remoti ab arbitris & aspectu populi. Si factum diligentius aliquis perpendat, videbit tunc bene crevisse rem Poloniam, cum omnes suum Regem, omnes Rex ipse noscebat, neque ex falso obtrudebatur Principi, sciolus pro prudenti, temerarius pro forti & audaci, quacunque in re trepidus pro considerato, audaculus intrusor pro diligenti & peritè sedulo, sed vera ex virtute quisque ad munia Reipublicæ vocabatur, vidit verò secus nostra ætas aliquos Reipublicæ ministros, vano ex respectu lectos, quàm quos forsan meliorum

orum fortuna Reipublicæ in occulto tenuit.

13. Non Reges tantum aut Principes, sed æstimati quique in Orbe viri, caveant in mutuum exterorum prodire colloquium, major enim Regibus admiratio in absentes, contemptus in præsentem, cum plerumque absentia miremur, laudemusque non visa, & omne ignotum pro magifico sit, in præsentia facile occurret aliquid non laudandum, non venerandum, non timendum, ut verè dicatur: *Minuit præsentia famam.* De loco oritur certamen, unde si cedas? superiorem agnoscis, si capias locum prior? ferè offendas, tum ex comparatione parium personarum plura in contemptum trahi possunt. Non fortunatus Caroli Burgundiæ Ducis cum Frederico Imperatore congressus fuit & aliorum passim, quos longum foret recensere. Nisi fortè fiat congressus interjecto flumine & sepimento, tum eo apparatu quem suggerit *Philippus Cominæus* (libro VI Commentar.) de congressu *Ludovici Gallie & Eduardi Angliæ Regum*, verumtamen neque id suaserim, sed potius ut per delegatos utriusque partis Principes conferant inter se quàm ut secum colloquantur.

14. Augustus Cæsar, detectas injurias non arguit ultra, quàm ut edicto ostenderet esse sibi notas, & acerbè loquentibus satis habuit pro concione insinuassee, *Ne perseverarent*, unde honoribus auxit aliquando, quos sibi

adversari credidit, tum alter Cæsarum, duos Patricii generis convictos in affectatione imperii (seu quod sibi insidiarentur) nihil amplius quàm ut desisterent monuit, si quid præterea desiderarent? promittens se tributum, nec solùm illos familiari cænæ adhibuit, sed insequenti die, gladiatorum spectaculis circum se ex industria locavit; Crevit hinc illi nomen, ut humani generis amor & deliciæ nominaretur, observatumque neminem exinde in illum insurrexisse; rectè Tiberius (teste *Cornelio Tacito*) *Accusatum Libonem ornat prætura, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior, cunctaque ejus dicta, factaque cum prohiberi posset, scire malebat.*

15. Qui tibi in adipiscendo Principatu aut aliqua in re contrarii fuere, illos tibi paravis amicos, ingenui enim sunt, si enim sine metu offensæ pro virtute palam contraveniebant, etiam sine metu periculi, omni in casu pro te stabunt, si amicos paraveris.
 * *Fallere hæc ingenia nesciunt, sanè non didicerunt, constantia enim & candor individuè nexu connectuntur, nec in forti pectore, salubri simulatio solet, mollis hæc animi est muliebris ingenii, constantia & robur plus de leone mutuuntur, simulatio & dolus vulpem dolet & ignavum pectus, quod virtutis suæ disidentia labore; Quare insidiæ illi & doli pro virtute*

virtute sunt, Reipublicæ ergo functionibus hos
admovendos censeo, qui fidem diligentiam probabunt,
neque patientur se benevolentiam & fiduciam vinci,
antè immovietur operi vir fortis, quàm ut bene-
ficium maleficio compenset: Vtere ergo quicumque
imperio potitus es, & paulatim etiam ad ma-
gna provebe, non uno saltu sed quasi per gra-
dus, quo certior de fide & animo fias, benignis
etiam verbis ultro compella, & non rogata ma-
ximè beneficia largire, quibus potentissimè hosti-
litas deponitur, amor provocatur. Adde, quia
minutiori impensa, hi trahentur in amicitia-
m, quàm illi (partium promotores) retine-
buntur, licèt enim plurima acceperint, ma-
jora sine satietate expectabunt, velut debi-
tum præmium operæ præstitæ, secus illi cum
parùm munificentia tuæ senserint, velut in-
immeritos collatæ, erunt gratissimi, eoque
facilius tibi ex virtute adhærebunt, quia mo-
derati animi signum dabis, cum non vindi-
cas injuriam. Omnino dicam, hos primò
adversantes fore constantissimos, ut ante
fuère constantes adversarii, sic (si paraveris)
futuri constantes amici, illi verò, qui ad
amicitiam tuam respiciebant, secère plerum-
que tuæ illustris fortunæ, & sui proventuri
emolumenti respectu, quo cessante (aut sal-
tem si non ex voto cadat) non solum in pe-
jus mutabuntur, verùm etiam quàm facilè
aliunde illustrior alluceat spes accepti, tam
facilè deserturi Principem; miraris? Tuam
fortu

fortunam non te sectabuntur majoris semper amici.

16. Sit licet pientissimus & sanctus Princeps suo in angulo & privato secessu, nisi tamen pius publicè videri velit, peccat in populum exemplo, *persona verò Principis non solum animis, verum etiam oculis servare debet civium.* Nemo scit qualis sit privata Principis vita & interior secessus, nisi oculis spectantium subjaceat, plerumque verò populus conformat se exemplo Regis, & quo inclinari videt, sequitur; quasi placiturus, & gratiam exinde Principis aucupaturus, rectè enim facere cives suos Princeps optimus faciendo docet. Adsit ideo publicè sacro, publicè confiteatur, jejunet non in privato, sed sub oculis omnium, sit frugalior mensa, Eleëmofynam det publicè, idque sua manu quidquid sanctum facturum privatim, sibi profuturum in meritum, quidquid publicè in populi exemplum; & facere omnino tenetur, plus tracturus ad virtutem exemplo, quàm imperio. Famâ verò & opinione Principis res constant, quem pium & virtuosum populus credit, velut omnia cum bono Deo agentem, ejus imperium ut justum sine suspitione doli facilius suscipit, & adversari illi metuit, pro cujus partibus summum illud Numen stare pro virtute arbitratur. Inde prudens Princeps non magis esse quam videri probus & pius velit, securitatem imperii

perii exinde auspicaturus. Videat ergò, ne ritus sacrorum inter ambigua culti, per prospera oblitterentur, sed potius semper summum Numen colat, pace ut florens & diuturna sit, bellove, ne diu malis armorum vexetur. Ideoque non minor Catholico Principi in cultu sacrorum, quàm in re populi politica cura sit, est enim quisque Princeps suo in regno primus religionis pro potentia custos, pro autoritate & pro imperio propagator, esseque omnino debet ni malus sit; neque Politicorum igneis subtilitatibus depravetur, qui coloratis in speciem, verbis, audent imponere Principi: rationes status haud posse per omnia accordari cum rationibus conscientia, ut nonnunquam deflectendum sit ab iis, quoniam tanto fructu in publicum pensantur: nonnulla enim sine aliquo dolore perfici (sic illi blaterant) (aut rectâ virtutis viâ retineri non possunt: Imprudens hæc vox, impia, crebi ministra! Potius quisque bonus Princeps & civis, in leges conscientia & Divinas adedò intentus sit (modò tamen extra titulum superstitionis devotionis) ut publici commodi jacturam malit, quàm harum aut patiat aut suadeat: amat enim Deus feneratoria commodorum redhibitione bonum zelum pensare, ardua vertendo in facilia, periculosa in tuta, quorum alias rationem humana mens non assequatur & vis miretur; vel secus si neglectim transeat

Divinorum ratio, ea quæ videntur publicè accomodari in melius, potius labyrintho confusa gyro in contraria (sensim) impelluntur fata. Rem sacram loquor, sacris uti licet exemplis. Quis igneus ab Herruria Politicus succenseat Regi *Jeroboam*, ac non laudet potius prudentiam, quod ille diverso sacrorum cultu obviare studuerit, ne suus populus commeando Hierosolymam, legitimorum sacrorum occasione & familiaritate Tribus *Judæ* sensim abstraheretur, sub Regis Hierosolymorum Dominatum, sed dum ille in rationes status intentus, religionis & conscientiæ leges neglectim habet, sibi ægrum, posteris nullum reliquit regnum, audi sacram paginam, (3 Regum, Cap. XIV.) *Mundabo reliquias domus Jeroboam, sicut mundari solet finis usque ad purum, qui mortui fuerint de Jeroboam in civitate, comedent eos canes, qui autem mortui fuerint in agro, vorabunt eos aves cæli, &c.* Sic Jeroboam, quò magis prudens videtur sibi, eò magis imprudens factus Deo. Nec dubitandum, si illi Divinorum potior quàm Politicorum fuisset cura & respectus, secura sibi & posteris in multas ætates parâisset scepra. Succenseant nunc aliqui facto Regis nostri Vladislai Jagellonis, qui Bohemorum regnum oblatum sibi habere noluit, ex eo quod dogmatibus Hussitanæ religionis recenter infecta esset Bohemia, ne fors adjectione novi regni & fami-

familiaritate utriusque populi, sui Poloni in Romanæ fidei cultum aliàs devotissimi, ea peste inficerentur; quapropter facti non ingratus Deus, tot illi in suos adversarios contulit victorias, ut partim securitate Poloni Regni, partim adjectione & spoliis victorum populorum, Bohemici Regni recompensaretur pia & volens jactura; tamque latè ab ejus progenie per Europam diffudit Deus sanguinis cognationem, ut supra triginta partim Romani Imperatores, partim diversarum gentium Reges, quadraginta & quinque partim Imperii Electores, partim Archiduces (veluti à quibusdam non incuriosè hodie observatum) ab ejus descendissent sanguine. Et tanti est habere Divinorum curam, ac post rationes conscientiarum, omnia ponere, non Principibus modò, sed Privatis quibusque civibus, ut dum pro Dei zelo perdere aliquid videntur, plus ex eo lucrentur, quàm amittant.

Obiter, sed dicere tamen expedit; Concionatorum (& quibus secretior conscientia Rectoris populi innititur) non leve momentum inesse virtuti, ut seu Princeps in obliquum honestatis abeat, eorum monitis in rectum reducatur, seu si bonus sit, ne labatur in vitium ab eorundem derivari monitoria virtute: multum enim interest commo-
neri Principem recti ab aliquo purpuratorum, seu cive privato, quod nisi intra periculum
offen.

offensæ abeat, tamen negligentiori suscipietur aure & animo, quàm si ab eorum veniat ore monitum, qui uti Dei sub specie nobis salutaria suggerunt, certè extra periculum offensæ sunt, & altius nobis in animum dicta demittunt, tum præsertim, cùm ad correcturam velut divi monitoris, contriti abjicimus nos animo, & humili acclinamur genu. Rectè ille Confessionarius suo Principi, non jejunia, non preces expiandis summi Dei offensis suggerebat in correctionem, verùm meliorum quorumvis authorum proponebat monita, diligentius certis diebus legenda, item vitas Sanctorum Principum, ut ab iis præceptis in melius Deo & populo formaretur Princeps: nam sæpe admonebatur, vel ut decretis ferendis attentior & æquior esset Princeps, vel ut privatam offensam alicui civium condonaret, summam fortunam & potestatem intra modestiam habiturus, non magis se Principem quàm mortalem hominem in lubrico fortunæ stantem cogitans; vel ut Hæreticos à convictu Palatii amoveret, vel ut munia Reipublicæ dignis ex virtute non verò petentibus ex præmio conferret, imò oblata mûnera infra magnitudinem animi duceret, cui magis proprium est dare quàm accipere; vel ut in quæstores ærarii diligentius inquireret, ne per fraudem subditorum fortunas expilarent; vel ut ad disciplinam militum studiosius at-

tende-

tenderet, ne graves forent Colonis, vel (quod in summo repono) ut publicas leges certis diebus sibi legendas curaret, ad eas se ex vi juramenti compositurus, pro evitanda perjurii nota; aut si quæ alia in publicum salutaria bono in Principe desiderari possunt. Principis enim in persona aut corrigas omnes, aut negligas omnes, vel ut verius dicam, aut benè aut malè velis omnibus. Verùm ille neglecturus monitum, quid inde? suo vitio negligat ille, tu tamen pro virtute tua vera loquere. Offendetur tibi & tuis? illud certe interest, malisne Deo placere aut Principi. Joannes vel periculo vitæ vera locutus Herodi, Stanislaus nostro Boleslao audaci, Gedeon (nullo respectu præsentis gratiæ vel offensiæ) Miecislao; Seni. Sancti illi quidem, sed tu non beandus, qui malo alias Principi indulges ô Politice Præsul, Sacerdos, & quisquis ille sis, magis pro fama ingenii, quàm pro salute Principis & populi laboriosè concionator! cùm enim ille ignarus veri, bonum se sibi falso credit. *Cum nesciat se peccare, corrigi non vult. (Seneca.)*

17. Nunquam exercitus proximè eum locum cogendi, ubi sedes consilii aut Majestatis, unde in omnia regimen, ut absit alimentum turbarum aut factionum, ab iis qui in milites grati, & æquè virtutis atque vitii præsidia in armatis quærunt.

18. Non quos splendor fortunæ & oblatum

tum aurum commendat, non quos *vana* præpotentum obtrudit promotio, ministros sibi legat Princeps si sapit, verum satis cuique sufficere putet ad capeffendos honores & Præfecturas, si in rebus agendis dexter, si penes virtutem sit, et si non petat, & si tacitus à longè stet sine promotore, memor dictionis Stephani Bathorei Regis nostri, *Sapit qui bene servit.* Potius sibi quærat tales, non ut quærat: illi enim promotores, non Principi idoneos Ministros, verum sibi clientes quærant. Si verò adhæc Nundinationes Officiorum accedant, percipiet quidam Princeps unum lucri, quod venditò accepit, decem verò amittet, talium inscitiâ administrorum, plerumque enim emunt officia, quibus non in virtute, sed in auro suo crescendi spes est, horumne operâ sperat se magnum futurum? Non omnino; præter enim quod jacturam Regno & Republicæ facient suâ ignaviâ, Principis etiam oberunt famæ, quæ sola administrorum virtute & prudentia fovetur. Imitetur Princeps bonos agricolas, qui quantum seminis è domo exportaverint, in agrum projiciunt, quasi amissuri, quasi amplius non habituri, verum grata bonæ culturæ & crediti muneris tellus, adveniente æstate, decuplum messis pro eo quod creditum tenuit, cum fœnore bono reddit agricolæ. Prudenter item amittat Princeps quod gratuitò con-

tulit,

tulit, ut unum amittendo, demetat pro eo decem, quantum à virtute prudentium administratorum recepturus est commodi & gloriæ, dando accepit qui digno dedit, cum indigno contulit munus, perdidit. Cogitet multo pretiosius esse aurum sceptri & coronæ (insignium sui regni & supremæ in homines potestatis) omni, quod in deforme peculium congerit Princeps, argento, ut potius illi priori majori ex ratione consulere debeat, aptos ex virtute seu toga, seu bello regni administratos quærendo (qui pro dexteritate & prudentiâ provideant, ne sceptrum & corona, vel ab hoste bello sibi eripiat, vel togâ per inertiam consilii deturpetur) quàm ut peculio privato consulendo, summa officia vendat modico ærarii quæstu, coronæ verò & sceptri, inæstimabili per inertiam administratorum jactura, plus ea venundatione amissurus, quàm ut lucretur. Ego verò puto multò plus cuique Principi collaturum pro munere, qui se dextrum & scientem administrum officio tulerit, qui sua dexteritate provideat, ut Princeps incolumis sit, ut regnum suum floreat, fama nominis vigeat sine labe, quem amici Principes æstiment, hostes vereantur, imò ut longa pace adauctæ incolarum opes, per honestas collationes ærarium Principis largius ditent, quàm qui mille talenta in ærarium pro beneficio importârît, ipse per se rudis, Principem regnumque per

inertiam (seu togá seu bello) gessi muneris perditurus. Princeps verò pro sua magnitudine divitem quemque facere potest, sed virtutem nemini instillabit, ut potius virtutem in ministro quærere opus habeat, non opes, non aurum, non præmia; memorque sit, quia sublatis virtutis & benemeritorum præmiis, peribunt benemerita ut minus decora, facilius verò ignaviam in populo excitaverit, quàm ortam suppresserit. Non igitur marmorì, sed intimo illud inscribat cordi, malum esse Principem, sub quo rectè factis tantum ex conscientia merces, ast peiorem, sub quo neglecta virtus, & desidia coronatur, nec quantum quis meruit, sed quantum quis emit, habet. Quod certè rubori Principi sit, si præcipuos virtute & benemerito, alii, nequaquam studiis eorum pares, honore & præmio antecellant.

19. Malè consultum sit Principi, si in scrupulosiorem censuram & sui offensam vocat, negligentiores adstantium gestus, nutus, verba, memor sit potius, quod jus imperii valeat, inania transmittantur, alia quasi non videat, cætera transeat, reliqua ignoret, imò ab assentatoribus delata aut inculcata ignorare omnino velit, non adhibendo fidem delatis. At quomodo (inquires) salva Majestate non emoveatur Princeps, non suum honorem vindicet, si acerbiores populi insurgant voces? sibi irascatur potius non populo, me-

lo, memor quod vulgò circumfertur: *Non fac, non dicent.* Nemo virtuoso succentet, non esse in populo; sed in Principe, ut bene malève audiat; aut meminerit illius præcepti: *Ne convivalium fabularum simplicitas in crimen vocetur*, neve sibi accersat sponte causam offensæ & irascendi, curiosius subaudiendo, inquirendo, seiscitando, suspicando, singula rimando. Rectè alicubi *Seneca*: non vis esse iracundus? non sis curiosus. Coincidit in idem alterius dictum: *Si mihi possibile sit speculum parari, quo dicta omnia factaque (quæ alicubi contra me apparantur) repræsentarentur, prorsus confringendum putarem, alia enim dum ignorantur non lædunt, alia leviter prolata per se evanescent, alia tempore & pro meliore affectu mutantur in melius, demum alia ambiguè prolata & non rectè intellecta, in offensam facile trabuntur, aut dum aliqui sint in nos malitiosi, vel ideo successu temporis in melius mutantur, quia de malitia sua latere se putant, perseveraturi alias, ne frustra deprehendantur: ut prorsus nihil scire, quàm sic aliquid scire ad quietem animi conferat.* Plerique item offenduntur, quia offendi se putant, seduloque inquirunt, quid mali de se loquantur homines? potius quæsituri, quid boni? Unicum verò injuriarum remedium est, si vel nesciantur vel non intelligantur. Neminem tangunt illæ nisi volentem, qui suscipit & fatetur vulnus, habet. Inquis tamen: quid si innocenter ore, calamo, petatur Princeps?

ceps? tamen ille privata odia publicis utilitatibus remittat, *ne ipsis remediis gravius exasperet*, relinquendum non raro rumoribus temporibus quo senescant. Peccarunt plerique præcogitatione, cum ab ipsis periculis & turba Reipublicæ remedium petebant, quid delinquere, quid per incerta tutissimi, & nihil bonæ spei nisi per discordias habentes, vel quod gravius esse patrati quàm incepti facinoris rei esse malebant, cum periculosius putarent in incepto, quàm in peracto deprehendi. Potius ergo infra magnitudinem suam ducat Princeps illa verborum calamorumque vulnera. Infirmiorem animi detegit, qui adversarium incusat; imò parem (ne dicam superiorem) agnoscit, qui adversarium; quod sanè dedecet Principem. Generosa feræ ad latratum catulorum ne respiciunt quidem, spernuntque ut impares, quasi indignos contra quos assurgant. Par item tibi Princeps sit cui obluenteris, aut si obluenteris, agnoscis parem; perpende potius, quia spreta exoleseunt, si irascere agnita videntur, imò de libertatem loquendi populo, memor dicitur: *Loquantur illi, nos verò faciamus, modò penes virtutem.* Vel illius alterius boni Imperatoris: *Loquantur quidem, sufficit: quia male facere nobis non possunt*, proprium esse Regum audire male cum bene fecerint. Hoc autem est contentamentum & solatium populi, si de accepta iniuria liberè possit conqueri & loqui, ac velut sat vindicatum sit, non ultra verba tentat; si prohibe

prohibeatur loqui, factum meditatur. Incon-
 tē ille Cæsarum (*Teste Cornelio Tacito.*)
 gis per urbem militibus sermones vulgi co-
 cere studuit, idque præcipuum alimentum
 næ erat: nam prohibitus quisque plura spar-
 bat, ac si liceret verâ narraturis, dum ve-
 rantur, atrociora vulgabant. Rarius verò
 tremam vim in vindictam Princeps adhibe-
 cogitet, populo multas esse manus, sibi
 am cervicem, neminem unquam inimicos
 insidiantes sibi delevisse, in deleti unius lo-
 m, decem alios consanguineos, amicos,
 tos etiam atque ignotos succedere, dum
 gitium imperantis oderunt, vel cum metu-
 t, ne ad se quoque effrenatus sine obice fu-
 transeat, inde fit insidiantium & inimico-
 m nexus quasi & catena. *Vita tuæ Dominus*
quis contempsit suam. Etiam manus tuas
 bus te credidisti haud securus aspicias, vel
 m à populo corrumpentur, vel à sua virtute
 citabuntur, cum indecorum putant pro fla-
 ioso Principe excubare, imò potius mereri
 Deo, proximo, & populo, si deserant, si
 odant Tyrannum Principem. Ast inquires, mul-
 Principi sunt fidi clientes? his etiam crede-
 esse fidem ad tempus sumptam, vel quodam
 orum arcano, ne habeat amicos omnibus
 micus. Sic ferè cuique Tyrannorum ab or-
 primo evenit. Ast tu bone Princeps vis ta-
 n tollere omnes obloquentes, *rectè fac &*
ce, & omnes tolles. Fidissima Principis

custodia ipsius innocentia, non sic excubias
 nec circumstantium tela, quam tutatur amor.
 Ac ut verbo claudam, hæc arx inaccessa, hoc
 munimentum inexpugnabile: munimento non
 egere. Et si hæc virtutis tuæ sint præmia, re-
 gnum servabis, securè vives, & memoriam
 apud posteros æternabis inter superstitem la-
 chrimas & suspiria, & inter magna proborum
 exempla. Quod nunquam Tyranno Principi
 eventurum, cui illud in pœnam gravissimum
 est, quia sibi semper metuit, torquetur intrò
 & consumitur diffidentiâ in suum populum
 laborando, non quod populus malus sit, sed
 quia ipse non bonus, & cum per conscientiam
 flagitiorum justè sibi populum adversaturum
 credit, licet alias non adversatur, periculum
 tamen suspicatur, diffidit deinde, de auxiliis
 anxius est, consilia molitur, populum distra-
 hit. Nec certè scio Principem suo populo
 diffidentem, nisi qui flagitiosus ipse sit, nec
 amorem sibi deberi ab eo populo (per consci-
 entiam flagitii) sperat, quem offendit; mino-
 re alias opera, & securius eum sibi reconci-
 liaturus nova virtute, quàm si de præsidiis la-
 teri suo prospexerit. Ignem igne (ut ajunt)
 non extincturus.

20. Nunquam bonus Princeps rem Reipub-
 licæ à sua privata separabit, sed potius fortu-
 nam ejus suam ducet, quod illi decesserit, sibi
 decessisse; quod accesserit, suæ fortunæ adje-
 ctum putabit: prosperâ enim fortunâ Reipub-
 licæ

licæ Rex vivit; definit esse regnum? Rex esse omnino definit, quod si aliter fieri Princeps putet, eum suspecto & infami sydere natis comparavero, quorum ridendam naturam aliqui suggerunt, cum suas sibi ipsi subripiunt res & abscondunt, imprudentes potius, quia sibi ipsi magis quàm aliis injuriosi, horum naturam imitantur Principes, qui suum populum velut alienum per tributa & collationes deprædantur, & in se ipsos sæviunt, dum mala populi non curant, aut bonum segnius promovent. Nullam ideo aliam (si per omnia Tyrannorum monstra ivero) causam reperio quòd mali evaserint, quàm eam solam, quia rem suam privatam à re populi publica segregabant velut alienam curando. Bonus verò vis fieri Princeps? te & Rempublicam unum esse crede corpus, aut illam corpus, te velut dic animam, & bonus eris. Imiteris (quod sæpius suggero) bonos agricolas, qui non in commodi, sed damni tabulas referunt, quantum ab impensis impinguandi agri, & autumnali semente subtraxerint, non agro illud sed sibi detracturi, quantum illi negaverint, tantum secus lucraturi, quantum sibi non asservârint, sed donaverint terræ boni seminis, & quòd largius projecerint, tantò plus percepturi commodi. Ut stultam omnino in seminando vocamus parsimoniam, & Principem imprudentem, qui sibi parcat in promovendo bono sibi à Deo traditi populi. Ast agricolam quidem nemo arguerit

si remittat sibi non alteri injuriam ; Princeps verò si negligens sit, se suumque perdit populum, arguit eum populus, arguit æternùm judicaturus ipse Deus. Tondet ergo suas oves bonus Princeps ut repetitum fructum percipiat ; at malus deglubit, eoque avarus sui depredator, quia supprimit fructum, & unius speciosæ vicis causâ perpetuò se exuit, suosque posteros commodo. Videat apes quantum illæ suo provisorii repetita æstate mellificant, si sibi pepercerit & in hibernale sustentamentum in apiario largius reliquerit mellis ; verùm si totum mel avidius auferat, apes per ineditam enecat, & simul fructum supprimit. Mutuam hic felicitatem dicas apum & provisoris : felices sibi suo melle apes, felix item fructu curator. Depauperantur illæ largiori nutritivo aut enecantur, pauper erit apum paupertate stultus apiarius ; uti Rex paupertate sui populi pauper, & infelicitate infelicissimus, quia omnium primus.

21. Sibi omnino atque eò magis suis posteris sit injurius Princeps, si negligentius habere velit regnum, quod electione populorum, in regimon non in hæreditatem sibi collatum accepit, cum (dicto *Cornelii Taciti*) *Difficile sit temperare felicitati, quã tuos non putes ususuros &c. Nec ulla posterum cura lacerari imperium.* Sed verè electivæ purpuræ quiddam securius inest omni hæreditate, quid certius possessionariâ & naturali successione. Nam licet in populo

populo Polono jus & libertas civium pro arbitrio eligat, regnantium tamen virtus in amore populi hæreditat, cum diligenti cura, & non ficto ad tempus publici boni studio, animo & intimo amoris populi se suosque posteros ingerunt, ut eo facto posteris suis in amore civium non dubiam electionis successionem relinquunt. Sic evenit Piastorum, sic Jagello-
num de Republica meritæ domui (secus omnino prætereundæ libero calculo, si abfuisset successiva virtus) cum non per possessionem successionem, sed electione per virtutem Polono sceptro quodammodo hæreditaret. Si igitur cui Regum inest natorum suorum & sceptri in posteros cura, nullare certius faciat sibi & illis virtute civium hæreditatem, ac hac ratione: ne populum præsentis regiminis tædeat, ne quis publicè privatimve conqueratur, ut eum Patrem cives agnoscant non Dominum, justum, clementem, munificum, ut demum populi vivat non suo bono. Unde non solum bonus sibi sed optimus erit, nam ab optimo Patre, uti bonos credit nasci populus, etiam ex merito paternæ virtutis eligit post facta rectores. Inconsultè facti arguantur Principes qui scelere aut dolo in sceptro electivo hæreditatem posteris quærunt, quam ut parent: semper ac facilius in virtute & amplexu populi habent. Nam flagitio in ingenuo & torti populo opere multi periculi & vix quidem assequare; virtuti ultrò oblatum ferent, neque Tyranni,

Tyranni, sed optimi Principis cum non meritura gloria ad posteritatem nomen dabunt. Regnabit facile in suis posteris quisque Princeps, nisi cui difficilior obveniat virtus, flagitium sit in obvio.

22. Cum quod verum Principi dicitur acerbum putat, se suaque omnia prodi vult, si inter publica consulta in eum civem incidit, qui pro generositate sua cum legibus & virtute consentanea suggerat publicè privatimve, aut nonnulla à Principe errata in melius reduci velit, amaturus hunc potius ex virtute non osurus, minime rugosa fronte dicentem audiat, sed modestè in animum dictum demittat: defuturi enim sunt, qui aut suadeant aut præcaveant, si malè aut suasse aut acerbè præcavisse periculum sit. At ille publicè (inquit) loquitur? forsitan illi familiarare cubiculum & privatus tecum sermo inaccessible, quò verò audacius proloquitur, eò magis (crede mihi) est penes virtutem, neque impudentiam voca aut oblocutionem, verum zelum virtutis & amorem veri, cum sine respectu præsentis gratiæ vel odii (qui solus lapis lydius est rectæ & incorruptæ indolis) quod pro conscientia retur, profert. Stephanus Barthoreus Magnus ille Poloniæ Regum dicere solebat, se malle audire liberas populi voces, quibus in rectum reducatur & velut informetur; si aliquid in se cives desiderari velint, quàm eorum, qui cum fortuna sua non secum loque-

loquerentur, apud quos præsertim *recti vicem* tener error dum Principis est, quæ accusanda sint, venustè excusando, & quibus honesta atque inhonesta Principum, æque laudare mos est, dumque auribus placere vellent, suam Regisque conscientiam in devia & pudendos errores (dum reticerent vera) deducerent. Rectè ille Imperatorum à familiaribus cubiculi serivò quotidie quærebat, ut audacter, & sine depravatrice veri circumlocutione proferrent, *qualem se sibi privati cives habere optarent?* Cum enim falsa alias pro veris referrent, laudarent quæ damnanda, reticerent quæ facienda, bonum alias & cautum vendi posse (ajebat) Imperatorem, aliud pro alio facturum. Vis ergo tu Princeps non vendi? vera libenter audi, & hos veraces in familiaritatem cubiculi adscisce, his candidum pectus, non fucatam virtutem, incorruptam fidem crede inesse; illi verò qui placentia loquuntur, tuæ fortunæ non tui amici sunt, ad manus tuas respiciunt, quid inde eludant aut auferant, non ad tuam famam, non ad utile populi. Ac velut fraudium & dolorum Magistri, tum maximè bissina & saccharata loquuntur verba, gestus & frontem ad non infidam formant sinceritatem, cum oculis hominum maximè insidiantur; tibi etiam Princeps insidias tum maximas strui crede, cum molliori mulceris assentatorum verbo & demissiori viscaris obsequio, ait ille verè: *Fistula dulces canit volucrum dum decipit auceps.* Nisi quoque tu ir-

tu irretiri vis, & pro affectu mancipium unius audaculi clientis reddi (qui te specie obsequii regat, & cum minimum facere videtur, omnia pro arbitrio misceat, agendo otioso simillimus, eoque acrius agens omnia, quo magis somnum & inertiam simulat) non solum ad eorum verba, aures fortius obfera, sed familiaritate cubiculi, inò ipso pelle Palatio; dissimilis Galbæ, qui amicorum & clientum ubi in bonos incidisset, sine reprehensione erat patiens, si mali forent, usque ad culpam ignarus. Grave quidem (inquires) vim bono inferre affectui? ut velut uno ictu nexum amoris præcitas, eum derepentè amovendo, qui potius intimo animo, quàm lateri tuo adhæsit, quasi dimidium animæ. O mollis & impotens tui Princeps! potiôrne tibi fucatus cliens, quàm tua tibi fama, quàm bonum populi, & in hæc peccare mavis, quam asperiori verbo carpere tuum clientelare mancipium? timeam tuæ bonæ famæ & soricem Palatii, rugosiori modo aspice fronte, dic: *Abeat*, non abibit modò sed præcipitabitur, tu verò tibi potens eris & bonus Princeps. Adhibe potiùs fidissimos ex virtute ministrorum, qui intenti sint ad omnes notos & ignotos, si quid tibi referre, aut de aliquo præcavere, aut in aliquo consilio, seu rogato seu bellico, industriam & operam monstrare velint (recense tamen subjecta, num vana aut ex vero sint: quis enim prudens suadeat Principi ad obvias quasque nugas Majestatis commo-

commodare aures? in quas nil nisi magnum fuit) ut non solum dictum referant, sed ipsum dicentem ad te Principem manu ducant: fidelius enim quisque tibi, ac planius quod sentit in praesentia aperiet, locoque magni praemii erit tuo aspectu & praesenti alloquio usum fuisse. Approbaveris relatum? lauda (in caeterorum exemplum & provocandam industriam) largius praemia, tum apto ministerio adhibe. Non placuerit? conatum lauda, rem non damna, ne si caeteri non placitura referre vereantur, etiam proba damno tuo reticeant. Scias igitur quisquis es Principum, potiores aliquando virorum consilio, experientia, fide & virtute a longè accessum tui cubiculi venerari, pluraque & meliora si liceret suggesturos, quam hi, quos vana fors fortunæ obtruserit propius tuo lateri, quos ego potius verbis Philippi Cominæi commodè incusem (*Lib. III. Commentar.*) *Temperare mihi non possum hoc loco, quin gravius aliquid dicam in Principes. Habent sibi plerique familiares aliquot jurisperitos, (aut quicumque illi sint fucatae prudentiae, temerarii, fastuosi, verbis amœni, aut magnifici, rerum vacui). & quosdam qui longiori veste discernuntur ab aliis, cujuscunque rei sermo incidit, illico legem aliquam aut historiolum (ut suavius & sine sensu rebus imponant) adferunt, plerumque & saepenumero praeter rem, dum ad suum sensum & affectum omnia detorquent, idque eò crebrius & audacius faciunt, cum Prin-*

ceps ipse nullam habet rerum cognitionem. Qui si vel ingenio valeret, vel librorum lectione quassatam haberet aliquam prudentiam, non temerè circumveniri posset, nec sic ludificationibus aliorum esset expositus. Addam & ego: quod illa non nullorum amœna ingenia sicut, velut moderati sæculi telæ aureæ, in usum quasi unius diei accommodatæ, quæ cum à superficie nimum splendent, intus nihil solidi habent; sedata verò ingenia, minus quidem apparatus & lenociniorum secum ferunt, & plerumque consulendo à gravitate tristia sunt, sed tandem eventulæta. Nosce, Nosce Princeps fucum, Cave, Cave coloratam prudentiam, cui rei ex facili tibi suggesti remedium, modò imitère.

23. Nemo Regum illegem capit Rempublicam; sed esse jura populis, qui deferunt regna, & super ea jurari sponderique volunt à Principe. Si securè igitur & ex æquo imperare velit bonus Rex, sæpius regni sui jura legat, ne vano titulo ignorantia aut oblivionis ea præterire aut violare audeat: præter enim quod dedecet Principem ignorare normam, ad quam se, imperiumque componere debeat; verum si in aliquo transiverit aut negligentius habuerit legem, cessante nomine Regis, legum & populi Tyrannus esse incipit, & de facto perjurus est; servet mille, unam negligat, eadem perjurii licentiâ laborat: tam enim super unam quam super omnes juratus Rex est. Ne igitur sibi & populo sit fraudi, revolvendarum

darum legum obviabit remedio: nulla enim re magis periclitatur Princeps de bona fama, quàm ignorantia legum, & votorum sui populi, quid in se cives (tacitò licet ob reverentiam & metum Majestatis) fieri velint. Sanctum forsàn te tibi credis Princeps? quia sacro vacas quotidie (magis forsàn ex consveto, & pro opinionis pompa, quàm ex vero) ast tuâ incuriâ omnia pessumdâs, cùm tot innocui cives vel depravatis judiciis ad supplicia trahuntur, vel de fama, bonisque periclitantur, vel à potentioribus opprimuntur, ne quid gravius recenseam. Sanctum te tibi credis? quia bis in septimana jejunas; ast te connivente, multa miseræ plebis millia, licentia militari depauperantur, aut forsàn enecantur fame, de sui Principis incuria vindici Deo relaturi ultionem. Sanctum te tibi credis? quia mille aut decem millia in pauperes, monasteria, hospitalia, eleemosynæ loco spargis, & quasi magnificentum ostentas factum; ast tui populi (cui præses) crudelis latro es, quem mille prædandi vocabulis per collationes vexas, nec aurum magis quàm sanguinem elicis, publicæ velut pacis causâ, sed potius in oppressionem non defensam populi, non gerendo sed trahendo bellum, non in publicam necessitatem, sed curiositatem privatam, cùm integros millones inutilibus impensis deprædaris sanguinem pauperum emungendo. Quis mihi nunc alter velut ille Divus, qui Neapolitano Regi (exprobrando

rando tributi gravamen) sumpto in præsentia
 Regis nummo fractoque , sanguinem ab intra
 manantem Divinitus visendum fecit: Quàm
 non rivi aliquando , sed integra (expresso cru-
 deliter è nummo) sanguinis manarent flumi-
 na , si tam sub aspectu videre liceret , quàm
 quantum quis meliorum animo & mente com-
 prehendit extremæ servitutis. Compara si
 quis es talis Principum , quæ facis quasi ex vir-
 tute in privato cum iis quæ peccas publicè ;
 nonne cum pessimis comparandus es ? verùm
 tibi (inquires) velut alicui meliorum nata in-
 genua proles , affluunt opes , adsunt infractæ
 vires , stabilis & morbo inconcussa ex optato
 fuit ætas ; falleris si exinde argumentum trahis
 tuæ virtutis. Non hæc pro virtute merces su-
 perum est , sed mora pœnæ , cum sanctum &
 optimum expectat numen , ut in rectum te
 tuaque reducas , interim *Lanceis in vindictam*
venit pedibus , tarditatem pœnæ , cum scœnore
 recompensaturum gravitate. Vide tu ergo
 quisquis Principum es , ne eludaris , quid tui
 populi à te velint ; inspice leges quæ te manu-
 ducant , cogita datum populo juramentum ,
 & exinde conscientiam factorum testem , & te
 tibi velut in speculo repræsentata , ne perjurus
 sis. Sed aliquis mihi in aurem ab aula gratio-
 sus cliens ? ergone tu rigosè monitor vis ex
 nostro Principe Lectorem , qui mihi revolvat
 legum volumina , vix privato & nihil agenti
 perlegenda ? tristemque imperanti inducis
 frontem

frontem ac meditabundum, cujus latiori affectu omnes refoventur, confunduntur tristi. Te potiùs fatuum aulæ mancipium! nonne scis? multò magis Principi quàm alicui privatorum noscenda populi instituta. Nonne ad sunt quorum fida opera summarium legum capiat Princeps; principales verò legatipse, aut si summus in eo summendus sit labor, nonne (dicto Ilius) *Bonum Imperatorem stantem oportet mori?* Nonne scis tantum oneris, quantum honoris purpuræ inesse? cujus munera dum verè ille nosset, ne quidem è terra tollendam obvio putabat. Nam Rex eligitur non ut sese molliter curet, sed ut per ipsum ii qui elegerunt bene beatèque agant: non enim Respublica sua est, sed ipse Reipublicæ, omnium somnos ejus vigilantia defendit, omnium quietem illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio, ut remissum aliquando animum habeat, nunquam solutum. Quod ergo tanti laboris præmium? *illius Principis* (eiusdem Senecæ verbis promitto) *magnitudo stabilis fundataque erit, quem omnes non minus supra se esse, quàm pro se scient.*

LIBER II.
NORMA PRINCIPUM CHRISTIANORUM IN RE BELLICA.

Certius ut metam ferat jaculator, *ad artem*
Ante sciat jaculum *disposuisse* suum.
Sic Princeps ut bella gerat feliciter, *artem*
Ante sciat belli, cum bene bella geret.

DEfunctum me proposito putabam; verum en ecce ultra opinionem & votum succrevit, *Quartum & Vigesimum*, idque *In re Bellica Monitum*. Non quod aut ambitiosus unico monito totam scientiam bellandi complecti praesumam, aut Principi verbo uno, quidquid aut virium paratur, aut consulitur, aut bellatur, aut vincitur, enarrare contendam; verum e tam vasto arcanorum & militaris scientiae mari, velut gut-

guttam propinabo: idque circa Legendum belli Ducem In parando & suscipiendo bello. in militari disciplina.

P A R S I

NORMA IN LEGENDO BELLIDUCE.

1. **V**erè dictum, tanti esse Imperatorem quanti exercitum, imò plus in bono Duce repono, quàm in exercitu Boni Ducis dexteritate etiam incondita turbano-
men militum & exercitus merebitur; secus verò exercitatissimus miles potiùs à virtute & disciplina diffuescet, quàm ut Imperatoriam artem suo Duci ingerat. Rectè Antigonustrepidanti paucitate suorum classiaro, respondit: *Me verò præsentem cum quot comparas? O quam nunc aliquibus gentibus rectè illudi posset dicto illius Antisthenis, qui (exprobrando imperitiam Ducum) monuerat Athenienses, ut non minùs asinis, quàm equis ad agriculturam uterentur, cumque illi respondissent, ignavum esse animal & labori ineptum, subridendo intulit: quid refert? cùm in Republica vestra Duces sint, qui nec ab arte, nec ab experientia, nec à natura militarem scientiam hausere, quasi illis ad Imperatoriam artem sufficiat, quòd à vobis in Duces lecti sint.*

2. Summam idè prudentiam cuiusque Principis in legendo belli Duce requiro, ut quidquid tutum aut laudabile speret, totum ab eo recepturus sit, si scientem belli Ducem legat.

Frustra leges dissoluto militi scribet, frustra bellum parabit, periculosius verò aggredietur, si unicum hoc abfuerit. Qualis ille mihi sit belli Dux, si in virtutes vitiaque militum non inquireat (bonos recommendaturus Principi tēstis virtutis, poenamve irrogaturus malis) aut quomodo inquirendum ignoret, imò non audeat, apud quem inanis respectus, obvia præpotentum intercessio peccandi impunitatem adferunt, & dissolvendæ militaris disciplinæ causa sunt. Qui per blanda alloquia, donativa effusè promissa, largitiones, conniventiam, commessandi mensas, lautiora pocula, favorem militum aucupari mavult, quàm ut hæc ex admiratione suæ virtutis, & pro muneris authoritate debitè oblatum sibi habeat, solo nomine Dux & Imperator, re ipsa cujusque importunæ suasioni, aut verius imperiis ut pupillus obnoxius, cui non amor, non odium, nisi indita & iusta, *agitur ut alienis nervis mobile lignum*, non modò imperii sed libertatis etiam indigens, consilii proprii inops, alieni impotens, & melioris ignarus; ac diem de die velut consultando protrahens, agendi tempora inutiliter consumpturus, aut otiando agentis simillimus, aut si tandem agat, non amplius sciens quàm milites perdere. Qui ignorat à quo capite Imperatoris officium ordiatur, quæ prima sint, quæ media, quæ postrema exequendo, cui aut otium & faciendi inertia cunctatio vocatur, aut temeritas audaciæ nomen habet,

habet, prudens verò audet & operatur, iners confundit non agit. Jam si modica insurgat seditio, blandientibus corruptus & facis, adversus minantes trepidus, undique circumspiciens, impotens sui, timens magis quam timendus, qui nec oculis nec auribus sibi competit, ad omnes nuntios vultu & incessu trepidus, huc illic clamoribus circumagitur, præ metu & ignavia quæ jusserat vetans, quæ veterat jubens, nec scitam præsentiam sui cum prudenti alloquio & autoritate motibus militum oppositurus, verum in umbra trepidus agens, cessuri alias, si summum virtutis testem & pœnæ arbitrum conspicerent. Fortes verò Imperatorum & strenui etiam contra fortunam spei insistent, constantes adversus metus, nec inania famæ pertimescunt, ac si imperium detrectetur fortioribus remediis agentes. Nihil autem moto in milite modicum; terret nî paveat, ubi pertimuerit certatim sequitur, aut ex facili obedit (si scitè imperio utaris) aut superbè dominatur. Verum quonam modo satis, vitia inertis Ducis aut virtutes boni enumerem? vel si enarrare studeam, quamdiu recenseam?

3. Quærat ergo bonus Princeps belli Duceem per omnia momenta militiæ gnarum, non tantum quomodo hostes vincat, sed quomodo suos habeat, vires hostium, vitia suorum & inertiam vincere scientem, qui severitate obstinatus sit, & invictum habeat adversus gratiam animum, sciatve quis ordo

agminis? quæ cura explorandi? quantus ur-
 gendo trahendoque bello modus? quanta vis
 in equite, qualis in pedite ordo (*pedestris vero
 ordinis peritia, sola ferè gnarum belli Ducem statuit*) secundarum ambiguarumque rerum ex-
 pertus eoque interritus, quem bellantem ra-
 tio ducat non fortuna, magis priusque cogi-
 tans & providens ne vincatur, quam ut vincat.
 Jam si prælium labatur, sciat occurfare pa-
 ventibus, retinere cedentes (ubi plurimus
 labor, & maxima spes) consilio, voce, ma-
 nu insignis hosti, conspicuus suis, qui demum
 severus sit disciplinæ custos, neque aut respec-
 ctu ducatur, aut ex conniventia amorem (cum
 auctoritatem) apud militem quærat, quem pru-
 denti severitate potius habiturus: eandem e-
 nim severitatem Imperatoris milites admiran-
 tur & laudant sæpius, cui quandoque irascun-
 tur, velut ægroti, licèt præ impatientia con-
 trahant frontem, æquo animo tamen manum
 & unguem chirurgi in vulnere ferunt, dum
 aliter sanari se non putant. Sed quis mihi Prin-
 cipum (inquis) tam perspicax aut plenè lyn-
 ceus sit? qui cujusque genium, virtutem, &
 intimum pectus videat, an (quem elegerit)
 in melius occasione oblatae fortunæ se com-
 ponat, an in pejus corrumpatur? multi majores
 privatis videntur dum privati sunt, & om-
 nium consensu capaces muneris, nisi exe-
 quendum sumant, potiusve destinantur officio
 quàm quem aptiorum virtus in occulto tenet.

4. Fateor ego quidem, aliquid erroris posse obversari si respectus adsit, verum Principi prudenti & perspicaci haud absit ratio, quin rectum iudicium de aliquo viro ferat, apud quem gratia tum splendor fortunarum in argumentum virtutis non abeunt. Sunt enim nonnulli qui nomine Domus magnifico & fortunarum, turpem inertiam velant, quorum prima ætas otiosè sæpius non per honestas artes transacta, plerisque insusurrantibus, sufficere sibi ad gloriam majorum suorum magna nomina, satisque se amplis Doctoribus, avis, atavisque in alto natis instructum, neque opus habere studiis, quasi in umbra educatis; stultè ignari potius, quia majores eorum omnia quæ licebat illis reliquere, divitias, imagines, memoriam sui præclaram, virtutem non reliquere, neque poterant, ea sola neque dono datur neque accipitur. Non igitur majorum fortioribus factis clariore sunt, verum secus: nam quanto vita illorum præclariore, tanto horum socordia flagitiosior, nisi virtutem ipsi sequantur. Sæpe igitur bonæ artes tum bellica virtus etiam in angusto fortunæ habitat, enitentibus singulis, ut quod cuique parciore fortuna negarit, à virtute consequantur, quasi ab hac sola munerum & bonorum, imò aitiorem ex merito titulorum spem petitori.

5. Quoniam verò studiorum mentio facta, vel obiter explanare juvat, quantum illa ad bellicam virtutem conferant, nam sæpe audiivi &

cum indignatione mirabar, velut per risum
 vulgò dictum circumferri: *imbellem neque ri-
 mendum ex libro bellatorem.* Quidni potius stultè
 prolatum aliquis prudentiorum rideat? fateor
 quidem ut aliquis à solo Musæo in castra novi-
 ter veniens tyro, importunè belli Ducem a-
 gere contendat, nunquam armorum antea præ-
 cticus; sed eam tamen vi a bona studia scienti-
 æ bellandi commodant, ut qui artibus per-
 poliverit ingenium, pulsa incapacitatis rudi-
 tate, capacius cuique perdiscendæ rei reddendo
 (adjecta super hæc variarum historiarum
 lectione, tum casuum pacis & belli ab antiquo
 orbe usque in hoc tempus notitia, quid alicui-
 bi per prudentiores Ducum præclarè armis ge-
 stum? in quo, quare, aut quomodo erratum?
 quomodo correctum sit?) citius scientiam bel-
 landi spatio viginti quatuor mensium in castris
 & armorum tractu acquirat, meliùsve judici-
 um belli ferre possit, quàm qui decem annis
 (alias per antiquorum gesta & honesta studia
 rudis) exercitum secutus sit. Jam si vetera-
 num militem vulgari opinione præferimus,
 tyroni aut novitio, quasi ille ab experta du-
 dum notitia melius consilium belli ferre possit,
 cur non ille veteranus sit? qui centum, qui
 mille annorum res ante se gestas à lectione Hi-
 storix notârit, quomodo hoc vel illo casu in-
 structa, dilatata, densata acies, in subsidia, ve-
 litationes, robur, divisa? Quomodo reparata
 instando, sequendo, cedendo, quâ pedester
 miles,

miles, quàm gravior, quàm ferentarius eques locandus, in plano, in arduo, ad fluvium, paludes, sylvas, valles, saltus, quid momenti ad victoriam profuit? quid obfuit erroris? vel quid quid casuum bellum habere potest? Conferat ergo mihi veteranus per stipendia miles experientiam ætatis suæ, cum eo qui penitus & suæ ætatis quæ vidit, & alienæ ab antiquo quæ legerit producet, nonne potiorem hunc dices? Quotquot orbis miratus magnos Imperatores, fuere studiorum & lectionis amatores. Alexander magnus Asiam subigendo lectitabat Homerum, Julius Cæsar bellando aliorum res gestas legit, & suas scripsit. Sed quid cum antiquis? Magnus Noster Stephanus Bathoreus Rex, tum non minus magnæ memoriæ Vladislaus IV. nonne per otium Historicorum lectioni immorabantur? Hæc Reges; Jam belli Duces, Johannes Zamoskius sub Stephano & Sigismundo Regibus armorum Polonorum Dux uti ante se cæteros doctrinâ, etiam scientiâ bellandi & triumphis superavit, tum post eum Zulkieskius & Chotkievicius librorum amatores bellicæque clari, dicam planè, licet mordaciorem censuram imperitorum feram, quicumque belli Ducum artium & Historiæ sit rudis, aut saltem externorum diversa bella non vidit, & si per cætera armorum clarus sit, posse utique illum de aliquo prælio per fortunam, nec tamen de summa cujusque belli, & contra quem vis hostem consilio decernere: volitorem magis quàm

quàm Ducem parti exercitus commodissimè, nec tamen toti exercitui præficiendum: vicarium & socium belli, non tamen summum armorum Præfectum. Verùm ne importunis importarer, planius edisseram: quomodo Princeps belli Ducem quærat? & ex justo inveniat. Operosum quidem illud sit, sed quæ cura bono Principi pro gloria & integritate sui suorumque gravis?

6. Accersat ad se Princeps è quavis Regni sui Provincia, quos fide & rerum majori invulgus notitia clariores putat, secretòve inquireat de iis quos virtute, prudentiâ, tum scientia bellandi apud se vulgo celebratiores habeant. De quorum verò nominibus acceperit, memoriali adnotet, tum collatis insimul celebratiorum nominibus, convocet omnes pulchro prætextu ad aulam, consilium de summa belli & iudicium dexteritatis in præsentia facturum, quid cujusque animo insit? perspicendo. O quàm facile se cujusque virtus & intimum pectus prodet, ut meliorem Ducem ab illo cœtu legere possit Princeps, reliquos minoribus belli muniis pro virtute adhibiturus. Non ergo eum leget, qui probabilia, sed tamen cum ardentiori quodam impetu de bello edisseret. Sepè enim tales sunt pro ardore animi improvidi, projectè audaculi, imò aliquando (ut ait ille) *ad mensam debellaturi Alexandrum*, secreti consilii impatientes, qui plus minarum quàm periculi contra hostem

stem ferunt, in re ipsa trepidi. Neque eum qui tantum prudenter loquetur, cum multa sint: discursu pauciora in praxi: aliud enim est consulere, aliud exequi. Multæ virtutes Imperatoris, sed ea ferè omnium mater, ut activus sit; non ut sentiat, prudenter loquatur, facere autem dissimulet; sicut libri legentem instruunt, per se nihil exsequuntur. Neque eum qui omnia scrupulosius circumspicit undique aliquid metuendo, solaque cunctabunda consilia suggerit; nam uti audacia sæpe temeritatem, sæpius tamen cunctatio timorem amat ingenerare; qui verò nescit, non potest; causam in promptu habet, & semper aliquid facturo deest. *Agendo audendoque res Romana crevit, non bis segnibus consiliis, quæ rimidi cauta vocant.* Neque eum (si cætera absint) quem plausus militum sequitur, cui in præsens arma in manu, castra in usu; aliquando consilium successit, & fortuna famulata est. Steterat quondam in desperato res Romana bello contra Æquos ob inertiam Minutii Consulis, non in castris sed in agro ad aratrum quæsivit, & invenit Quintium Cincinnatum, qui debellatis hostibus, rediit iterum ad aratrum, laureatâsque manus commodavit vomeri. Quidni etiam hic ad Patrium rus & agrum gnaros bellorum invenias? non intrudentes seribus per modestiam, suæ tamen virtutis conscios, nec defuturos, imò summæ rerum præfuturos, si vocarentur. Neque eum Princeps leget,

leget, qui ambitiosus & pro pompa loquetur sua facta venditando; sæpe enim isti fortuna insolescunt, Principi & concivibus graves. Neque eum (dicam ultimò) qui alias audax, manu fortis, hostem ferire ipse sciens. Scio fuisse in Catholico Belgio pedestris militiæ Hispanicæ Præfectum, morbo pedum debilitatum, ut instructurus legiones media inter signa suorum sellâ portatoriâ d. ferretur, cursu pedum & equi impotens, summum tamen virum, cujus consilio & præsentia multa sæpe transacta. Lego item Scipionem (nî me fallat mens) ab Annibale in singulare certamen provocatum respondisse, *Imperatorem me, non militem natura genuit*. Errare potius belli Ducem, si se periculo prælii objiciat. In milite unius fors est; in Imperatore universorum periculum, qui non tam suis pugnando proderit, quam oberit occumbendo, sed potius se summæ rerum servet.

7. Eum ergo belli Ducem leget Princeps, qui modestè, prudenter, medius inter cunctationem & projectam audaciam, non præsumptuosè, sed cum ingenuo tamen vigore animi fortius, probabiliter, non ab externo, sed patrio magis ab usu, à certa rerum experientia, non à sola speculatione rem loquetur. At quod maximum est: qui omnia suarum rerum momenta noscat, in quo sua potentia consistat, in quo defectum, diminutionem, augmentum habeat aut habere possit? qua ratione sibi & unde hostis

hostis maxime nociturus? qua ipse hosti? unde commeatus, unde stipendia? & quamdiu sustentura? omniaque ad praxin & usum, unde repentina in casum adversi praelii subsidia parari possunt? quæ sibi in præsens sociorum fœdera necessaria, & quomodo paranda? quomodo item hostium aut impedienda, aut dirimenda? Atque cum hæc omnia sua intime noverit, etiam hostium res tantundem imò magis penitusve noscat & edisserat, qua parte petendus hostis? Positio insuper hostilis regionis noscenda, genius nationis, tum ipsius belli Ducis, dein arma, vires, peditum & equitum robur, ac in univèrsam natura bellandi, cunctantèrne an verò audaculè veniant? *Omnia hostium ut sua noscendo non superficialiter; verum intime. Quid multis? eum inquam leget Ducem, cui tuta consilia cum ratione, quàm felicia ex casu placeant; & hæc sunt boni futuri Ducis indicia. Sed secretius tamen inquirat Princeps in privatam hominis vitam, qualis sit? an modestè per virtutem inter honestas & viriles occupationes, an per otium, comessando, potando, lasciviendo, imò insolentius cum injuria concivium transacta. Plerique enim aliam publicè faciem ad tempus sumunt, & imponunt velamen sceleri, iterum ad naturam redituri, si censor absit, si occasio adsit.*

8. Neque verò satis sit bonum Ducem invenisse Principi, verum alia requiruntur: scilicet
ut eum

ut eum decore & convenienti proventu ditet, quo magis oneroso & sumptuoso muneri sufficiat, ac privatæ rei curâ vacuus, totum se bello commodet, neque habeat necessitatem defraudandi militum stipendia, tum corrupti à præda, ab oblata ditandi occasione: ut publicum honestum, non privatum utile quærat, imò ut habeat quo militem aliquando alliciat, mentæ primores adhibendo (pro more humanioris sæculi, cui contravenire aut invidiosum aut planè impossibile sit, nisi aliquid concedas) munerando, tum omnia decora belli Ducis pro autoritate in minores Vicarios, Præfectos, totumve exercitum honestè retinendo.

9. Deinde auctoritatem illi Princeps paret (quâ solâ summa potestas valet) in exercitum, in æmulos, ut sine invidia subsint, nec malint imperia Ducis interpretari, quam exequi præpotentes illi purpurati, qui aliàs se potius eò muneris provehendos sperabant, melioribus invidi. Neesse idèd fuit Vladislauum Jagellonem Regem, bello contra Cruciferos, eo parandæ auctoritatis consilio uti, cum præter omnium opinionem *Zindranum Mascovickium* ex ordine equestri summæ rerum præficeret, posthabitis purpuratis & qui magnorum nominum in castris secum fuère. Quo in factò simul Regis prudentiam mirari non abstineo, qui inter tot Patriciorum equitum millia maximè gnarum belli digito tetigit & provexit *Mascovickium*, item majorum

orum nostrorum moderationem animi vel potius laudem, qui postposito privato ambitu, non dedignabuntur parere melioribus.

10. Deinde ne præscribat Princeps modum bellandi Duci, verum fidei & virtuti totum committat agendum, magis enim turbaturus res quam ut aliquid proficiat in melius: multa enim non à præmeditato sed ab oblato casu flectuntur ad consilium: antequam enim nuncius ex castris ad Principem, dein à Principe in castra deferatur, occasio rei gerendæ effluit, & alio statu bellum est, quod momentis vertitur. Adde, quia sæpe impetus rectè agendorum sistitur, cum respectus præscriptorum confundant belli Ducem, ut cum ille sui Principis voluntati obsecundare studet, in cætera non intentus sit, & sæpe bonarum occasionum momenta transeat.

11. Unum dein summæ rerum præficiat Princeps non plures; adsint licet vicarii & consultores. Consulat ille quidem, sed meliora pro arbitrio exequatur; ac omnibus ipse præsit. Vidimus nuper damno nostro: cum per respectum personarum (optimo alias exercitui) tres summæ belli à Republica præficerentur, decem ferè (imò plures) è purpuratis Commissariorum sub titulo (impedituri magis per æmulationem authoritatis, quàm consulturi) in societatem adscriberentur; consulunt illi, ac de prioratu magis colluctantur, interim hostis invalescit, progreditur, urget. Quid ergo?

Historicis dicendum relinquo. Noster quidem Polonus miles is est, quo meliorem ad subigendas gentes castris non optes: eques enim dexteritate armorum nobilissimus, cui per turmas cum hasta cominus venienti, pervia necesse sint sarissarum legiones. Pedes item eminens atque cominus bonus est, inedia laborisque toleratissimus, patientissimi uterque disciplinae. Verum heu æterna Numinis potentia, qualiter tua dividis orbi dona! videre alias metu suo potentissimi populi, quantum Polona virtus bono sub Imperatore possit.

12. Pro ultimo adjicere placet. Ne Rex ipse in castra veniat, verum proximior locum occupet manendo, & movente se exercitu contra hostem, ipse itidem promoveatur, proximior consilio & authoritate futurus, ut incolæ sui majorem fiduciam futuri successus à Principis præsentia capiant, qui non recedit, verum sequitur bellum, tum ut hostis metuat, dum videt in proximo Principem stantem subsidio suis futurum, *majora verò creduntur de absentibus. Opinio res constant.* Si verò planè castra ingredi velit, officit nonnunquam magis suâ præsentia; quàm prodest. Possunt sequi Principem per obsequium aliqui magnorum quidem Nominum; nullius verò stipendii, bellorum ignari, per otium loquacissimi, rerum bellicarum censores dum pugnandum sit, periculi impatientes; *nescii nisi pacem loqui*, hi plerumque in castra æmulationes, dein luxum

inve-

invehunt, res turbant. Subest item major au-
 dacia hostibus oppugnandi castra, dum sciunt
 adesse illum, in cujus capite totum debellan-
 dum sit, suis major inest respectus protuenda
 salute Principis, ne in uno totum amittant, &
 cum de illius periculo metuunt, sæpe (etsi
 per occasionem pugnandum sit) supersedere
 malunt, nec vincere planè audent, metu ad-
 versorum quæ contra opinionem sæpe obver-
 santur. Multò verò magis officit Princeps, si
 se imperio militari ingerat; Quid pluribus?
 luxoriosius habebuntur castra, disciplina Mili-
 taris solvetur; (Quis enim alter Alexander?
 Quis Cæsar? Quis ut noster Stephanus Batho-
 reus, ut Vladislavus IV. Rex, aut si qui Princi-
 pum tales; ei verò sint tales, non dissuasim,
 sed invitaverim in castra, idque tamen cum
 de summa rerum agitur: nam minora bella per
 seipsum gerere, magis sit temeritatis & inanis
 jactantiæ virium, quàm magnanimitatis, ut
 Logâ, sic Bello, *Majestati major è longinquo re-
 verentia*, clades aut errata facilius corriguntur
 per alios commissa, quæ verò per ipsum Prin-
 cipem fiunt non item. Et alia quæ exinde
 evenire possint, quis satis dicat?) cum aut
 de delictis militum, aut de accepta injuria de-
 ferre ad Regem aliquis vereatur, nec tam fa-
 cilè de periculo (aut quid consilii interfit)
 ab obviis præmonebitur Rex; cum aut ob re-
 verentiam Majestatis accedere gregarius vere-
 tur, vel ab aulæ servis aditus ad aures Prin-
 cipis

cipis prohibeatur, ubi tamen interdium nocturnaque, ad mensam, ad cubile, sedendo, discurrendoque aures Ducis armorum patere debent conquerentibus ex falso aut verò, de suis aut de hoste deferentibus, ne cum falsa negligenter vera etiam omittat; quæque audire levis labor est aurium, & ex vano parva ignominia proba tamen à vanis discernere, tum approbare, solius judicii vis est. Hæc de legendo belli Duce; jam de exercitu suggeram, verum brevioribus, idque concisè.

P A R S II.

NORMA IN PARANDO BELLO.

13. **L**ecturus exercitum Princeps, providere debet, ut saltem unius anni stipendio & comæatui, tum per omnia expensis belli ex præparato sufficiat (inexplicitabilis alias error fit) cætera res ipsa expedienda curaturus interim pro virili, ut ex hostico interposteriorum impensis alat suos, pro summa ratione bellandi, ut *bellum seipsum nutriet*. Provideat itidem ne Præfecti militum defraudent stipendia, ideoque non prout se quisque in Præfecturas, Centuriatus, Tribunatusque, notus aut ignotus (legendo militi) sponte offert, verum certa ex virtute sumendus est, ac de melioribus per Provincias sedulo inquirendum à Principe, etsi pertasi laborum reculent, altiori tamen stipendio, tum præmio alliciendi, non verò in perditum sed lucri tabulas il

las illaturus Princeps, quod bonis expenderit: nam illi ex fide & virtute omnia fortiter ad victoriam præstabunt, triumphum & Provincias paraturi. Sunt secus alicubi aliqui, quibus nulla domus, nulla mansio, nulla vivendi ratio, ideoque bellum optant, non ut pugnarent, *galeati lepores metuentes magis quam metuendi*; verum ut sub titulo Præfecturarum rapiant, deprædentur *conducti mercede ministri sceleribus*, & cum Provinciæ bello depauperantur, secus illi per flagitium diceſcunt, stipendia defraudant; *Tribunatus aut Præfecturas ut spolia adepti*, graviores suis tranſeundo, quam hosti in conflictu, nec metuunt de fama, quam dudum nullam habent, ut perdant. Hi legunt (in pedestrem præsertim militiam) purgamenta urbium, nomina magis quam milites, sibi stipendium, illis modicum æs obtrufuri; quod verò gravius, quia non ad destinatum numerum militum, sed pro cæcæ tenis sexagenos septuagenosve sub signis educunt in aciem, dum verò stipendia numerantur, integros ordines è calonibus velut in scenam procuraturi, defraudatores ærarii, tum ipsius belli, quid erubescam eloqui? Animadvertematurè bone Rex & Respublica, si tibi aliqui in castris tales, dum horum fraudi parcis, malim parce hosti.

14. Non abundet præterea, sed sufficiat ad victoriam exercitus, malit paucos & exercitatos Princeps, quam inutilem turbam, fru-

mento & ærario gravem. Prævalet tibi hostis numero? tu verò cura, ut virtute exercitati militis, Ducis prudentiâ, bonove ordine prævaleas. Aliud est turba, aliud exercitus, manibus bello opus est, non multis nominibus. Sic Alexander prævaluit Dario, cui nihil magis ad victoriam obstitit, quàm exercitus incondita multitudo.

15. Non extraneos deinde, sed tuos scribes in militiam: hi enim non fide, non amore, in alienam Patriam tenentur à te stipendio conducti, conducendi ab alio & prodituri te, si majus aliunde offeratur, neque alienæ Patriæ sanguinem libenter commodant *hospitibus tantum metuendi*. Ast tui inquires inexercitati? levioribus tamen crede mihi impensis tuos exercebis, fideiiores habiturus; quàm conduxeris (aut emeris potius) externos. Opportunè hoc loci subjecerim, quod nuper consilii loco à me porrectum. Cùm difficultatem suscipiendi belli contra Suecos nonnulli obtenderent, à penuria peditatus (nam diutino bello plerique officialium pedestrium interierant, ut multo temporis ærisque dispendio, ab externo solo petendus esset legionarius miles & Præfecti) meumque super eam rem consilium requireretur; ego non in exteris quærendos, sed potius domi faciendos pedestris militiæ ministros facillimè indicavi: si è toto equitatu *Ducenti viri* strenuissimi, & experta in rebus bellicis dexteritate legerentur, pedestri militia

militia per peritissimos Ducum exercendi, ut alii ex his in legionum Præfectos, alii in Præfectorum vicarios substituerentur, nonnulli Centuriones forent, reliqui signiferi, atque sic per capita & officia legionum distributi, facile pro se aut pedites legere, aut lectos exercere possent, prout ab alio nuper quisque didicit, alium ipse docens.

16. Scire autem expedit alio atque alio milite contra diversas gentes opus esse. Hastati equites (pro natura Polonæ militiæ) contra Turcas optimi; ferentarii verò contra Moscovitas, Cosacos, & Scythas, hos sequendo, illis ut tardioribus assultando. Veruntamen hastati equites contra quemque peditatum & Catafractos Germanorum milites (primo præsertim congressu pro acie rumpenda) opportunissimi; pedites contra Turcas & Scythas valent, se non nisi defendendo, & tutando aciem magis quàm vincendo. Amant enim Turcæ pro multitudine & agilitate aciei circumfundi, assultare, simul & recedere, quos pedester tardior miles non assequatur, sed tantum se defendit. Contra Germanos & Cosacos pedites quidem opportuni; sed equitatu hastato pro victoria ubique abundandum, nam hostes omnes cominus optimè viceris, eminus tantum illis resistes. Veruntamen natura etiam regionis noscenda, ut si in montana Provincia bellum tibi gerendum sit, plus peditatu opus habebis quàm equite, ut toto conatu in

apparatum & exercitia pedestris militiæ cumbere debeas, paucis equitibus idque vioris armaturæ usus.

17. Videat deinde Princeps, ut stato tempore stipendium solvatur militibus; rectè illi totam disciplinam militarem ad stipendia retulit, dum ait: *disciplinam servare non potest jejunos exercitus.* Jejunus verò est, si deficiente stipendio rapere per inediam cogatur. Si vero Dux belli pro imperio obluetetur quasi ex isto argumento retenti stipendii, non obediet miles, imò tumultuatur, ut frustra saepe incusamus belli Duces solutæ disciplinæ militaris, dum illi nonnulla connivere, cætera non videre debeant in non stipendiato milite; scilicet ut justo ex prætextu punituri, si ei foret veretur:

18. Fœdera sibi paret Princeps, hostium verò societates per suos internuncios (aut amicorum vicinorum) distrahat, quosvis potentiorum in suas partes pertrahendo, genero suo suafu (absit verò ut instar supplicantis) fecerit potius proventurum exinde commodum si sequantur, vel si deserant, commune tecum periculum emerfurum persuadendo.

19. Dein causæ justitiam & belli prætextum typo evulgari curabis in vulgus, ut sociis cuiusvis sive imponas, justa te movere arma, injustis verò ab hoste te peti. Incredibile est, quantum hoc valeat in animis hominum, sociorum suorum, hostium. Socii pro justa parte facilius stabunt.

abunt, contra justitiam alias, velut reluctan-
te Deo, pugnaturi, sui majorem animum sum-
ment. *Nam causa jubet superos melior sperare*
secundos; hostis verò consternabitur & argue-
tur per conscientiam injustorum armorum, ut
diffidentius rem aggrediatur.

20. Si verò hostis ex insperato periculum
minetur, tu verò imparatus sis, etiam laceffi-
tus prudenter dissimula, aut quasi factum non
videas, vel si surget ille amplius (cùm aliter fieri
non possit, res verò suadeat) eo casu ex ani-
mo aliquid demittere necessum erit, per Prin-
cipes interim mediatores (vel tuos etiam in-
ternuncios) amicam & honestam compositi-
onem quæres, non inglorium tibi ducens, licet
precariam quietem alicujus temporis ad pro-
trahendum obtineas, verumtamen remotâ pro-
cul omni fallacia & dolo. Arguet mihi hoc
casu aliquis generosum pectus meticulositatis
ex dissimulatione, nonne magis ego arguero
temeritatis, si ab impræparato Princeps ob-
luctari velit, & turpiter cadere. Puto potius
utile eo in casu præponendum, ne cùm de so-
lo glorioso cogitatur, utile simul cum honesto
amittas, quod alias cum scœnore gloriæ repen-
detur, si non prius, quàm ex bene præparato
ad depellendam injuriam descensum sit. Pro-
videat verò interim sibi Princeps de stipendiis,
de viribus, de sociis, cùm verò suffecerit pe-
riculo, cum bono Deo & causæ justitiæ trium-
phum pollicebor.

21. Hoc loci insinuare juvat quàm graviter falluntur aut populi aut Principes, dum imperati inchoando bello, vel dum attriti viribus ad exterorum auxilia non expensis consilio provolant, quibus potiùs author sim, ut quocumque modo paciscantur cum hoste, quàm subsidiis exterorum se totos credant. Paciscendo namque, utique rei unius jacturam pati possunt, verùm si numerosa exterorum auxilia in Provinciam incauti admittant, de omnibus simul periclitantur, & circa Provincias & simul circa statum, quæ ultra revocari non possunt. Auxiliares si vincant, datum beneficium exprobrant, superbi civibus, graves colonis, præmia periculorum & victoriæ petunt, imò extorquent. Sub specie amicitie tua perlustrant, defectus consiliorum, virium ærarii, fortalitorum, & quomodo omnia sine subdolè speculantur, quæ utcumque ignota magna erant; ut contemptui in posterum habearis, aut in præsens statim periclitèris. dum sapius ab occasione capiendi totum invadunt, certiore tui periculo, quàm aliàs ab evidenti hoste metuendum erat. Rectè Tacitus *arma aperta palam vitas, fraus & dolus occulte eoque inevitabilia.* Demum dixerim: tua non tua erunt amplius, nisi quæ precario sub auxiliari victore habebis. Si verò secus auxiliare succumbant armis, certè non aliunde quàm tua terra vindictam & damna repetituri, ut jam pro hoste unico, duos habeas, & qui intulère bellum

bellum, & multò graviores qui ex amicis hostes futuri, qui aut certo certius cum hoste in damnum tuum paciscentur, aut (quod frequentius factum) tua inter se dividunt, alienae terrae periculo securitatem sibi paraturi & praemia peracti belli. Verbo, dicam, pluribus respectibus, ac proinde longiori bello eâ viâ implicaberis: nam qui ad ea solùm attendere opus habebas, quæ in rem tuam futura erant, demum supererit nova necessitas, ut pro commodis sociorum bellandum tibi sit, si eos in partem auxiliorum potentes voces, majori bello implicandus. Quid pluribus? vidit olim orbis, quanto damno suo sensere subjecti populi, aut quàm fuerit illis periculosum Romanorum auxiliis se credere, qui in ferendis subsidiis, non faciles modò, sed prodigales erant, ut cum dare beneficium à subsidio viderentur, certè servitutem imponebant, dum sub imperium victos simul hostes & socios traherent. Ne per recentiora exempla & populorum casus* decurram: repetierim igitur conducibilius esse utique cum potentiori hoste paciscendo aliquam jacturam limitum pati, quàm ut majore periculo subsidia in Provinciam introducantur, nisi ea subsidia sint in submitendis gregariis, in permittendis apud se delectibus, in commodanda pecunia, in ministrandis armis & comœatu; demum ut
tuis.

* Turca occupavit Orientale imperium & Hungariam auxiliorum sub specie. Item: Cruciferi nostram Borussia.

tuis stipendiis conducti milites tibi sacramento devinciantur, tum quod maximum est, ut sub tuis signis, Præfectis, Ducibus militent, pro tuo arbitrio & commode omnia facturi. Si verò alios exterorum Duces & Præfectos admittas, licet tua stipendia & gregarii sint, precario in rem tuam bellabis, nec quantum vicisti, sed quantum (utur vulgari verbo) *discretio* bellantium patietur, tibi in præmium cessura. Vidimus sæpius exinde subdolos Principes, ut facilius totum exercitum in partem subsidiorum alicui mitterent; quam ut unica legione subvenirent laboranti: dum enim succurrendo per omnia potentes in aliena terra evaderent, aut eum cui succursus est, aut simul eum contra quem succurrebatur, pari casu involvabant, in occasiones intenti. Ne utinam, eorum submittendorum subsidiorum fallaciâ circumventi populi olim, nunc etiam periclitarentur!

P A R S III.

NORMA IN MILITARI DISCIPLINA.

22. **A**D disciplinam militarem venio, cujus curam magis penes Ducem belli, quam penes Principem, minorève exercitus invidia repono; verumtamen Princeps eò ducat, sciâtque modum. Tres autem Militaris disciplina partes pono: *Frugalitatem, Exercitationem, & Penam*. Prima in parte expedienda occurrit mihi apud Sallustium Metellus. Huic post Albinum inertem Ducem, tradi-

traditus in Africa (contra Jugurtham) exercitus iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens, linguâ quàm manu promptior, prædator ex sociis, & ipse præda hostium, sine imperio & modestia, demum qui antecessoris lenitate omnem disciplinam solverat, & velut tyro ab hoste fugabatur. Ita Imperatori novoplus ex malis moribus sollicitudinis, quàm ex copia militum auxilii aut bonæ spei accedebat, ut non de Jugurthæ potentia sollicitum animum haberet, quàm ut veterem in milites revocaret disciplinam. Quam ea ratione reduxit: nam primo edicto alimenta ignaviæ sustulit, potus superfluos, tum cibos deliciares, & alia (quæ sunt lasciviæ magis quàm necessitatis) vendere in castris prohibuit. Præterea cùm sciret perpetua castrorum statione otium ingenerari, transversis itineribus, etiam si opus non esset, castra movebat; juxtà ac si hostis adesset, vallo & fossa muniebat; vigiliis crebras ponebat, ac ipse (quò majorem excitaret disciplinam) sedulò obibat; item in agmine in primis modò, modò in postremis, sæpe in medio aderat, ne quisquam ordine egrederetur, sed ut cum signis frequentes incederent, notabat. *Miles cibum & arma portare necessum habebat.* Qua dexteritate effecit, ut exercitus ille, qui sub antecessore nisi fugere sciverat, ac sub jugum missus est, jam fugaret hostem victor: cùm Metellus non prius hostem quàm vitia suorum vincere contendit. Quid si alter

alter hodie capiat imperium Metellus? quàm pejora nonnullibi solutæ disciplinæ signa videret? & pellere opus haberet. Ubi picta vestis aut equus auro fulgens incitamentum prædæ potius est, quàm ut aliquid ad militare decus & virile conferat robur, quod neque tegit neque vulnerat. Ubi latè patentia ad pompam tentoria, in cœnacula, cubicula, auditoria, secessus, deambulatoria, cappellas, Palatiorum instar, distincta. Ubi vicies quadragiesve milleni currus qui exercitum sequuntur, vera ad celeritatem (qua maximè bellatur) recedendo aut sequendo, imò ad ipsam victoriam sunt impedimenta. Unde si iumenta tentoriorum, lectisterniorum, abbaci, molliorum ciborum, coquorum, musicorum non rarò, vini, aromatum, scatularum pondus devehentia dempseris, si adhæc mercatores cum vino, mulso, & luxuriæ incitamentis sequi castra prohibeantur, tertia utilium rerum vix restaret pars, ac minùs esset impedimenti ex curribus, facilior annona, pabulum & reliqua omnia magis expedita. Romanus miles sub pellibus hyemabat, vestem eam tantùm quàm tegebatur portabat, cibo castrensi vescebatur, cum orbis imperium urbi peperit: non gravis colonis transeundo, & petendo victu, modico assuefactus cibo: non in exigendis nummis oneri, cum nec veste, nec armis, ad superfluum splendorem, verùm ad usum uteretur. At depravata nostro sæculo militari disci-

disciplina, sæpe fulget vario miles ornamento, cui nulla domus, nullus paternus villicus, & cum iuxta stipendia non sufficiunt, rapiendo, deprædando suos, pecuniam corradit, illis quos defendere debebat, magis oneri quàm usui, non propugnator verùm depeculator civium. Omnis ergo in milite aut fortior virtus, aut disciplina à dexteritate prudentis Ducis, frugalitas verò promanat magis ab exemplo, ac ab imperio: si enim à gregario milite veste & victu non discrepet, si in omnibus militatibus imperiis in seipsum severior sit Dux ipse quàm in milites, si sit illi generosior quàm ornatior equus, erubescet miles ultra Ducis sui morem ascendere & splendidior velle videri. Rectè Marius apud Sallustium: *Didici hostem ferire, præsidia agitare, nihil meruere nisi turpem famam; byemem & aestatem juxta pati, bumi requiescere, eodem tempore in ediam & laborem tolerare, his ergo præceptis milites hortabor, neque illos arctè colam, me opulenter, neque gloriam meam laborem illorum faciam, hoc est utile, hoc civile in milites imperium, verùm cum tu te per mollitiem agas, exercitum supplicio coges? hoc est Dominum non Imperatorem esse.* Non dispar etiam illud Livii (Lib. XXXIV. Histor.) dum ait: in Consule Marco Porcio Catone ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret, nec cogitaret modò, imperaretque quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret, nec in

quen-

quenquam omnium gravius severiùsque quàm in semetipsum imperium exerceret, parsimonia, vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret, nec quidquam in exercitu suo præcipui præter honorem atque imperium haberet. Profecto si Dux ipse instruat mensas convivii, si vile tabernaculum, & crassiolem in veste pannum aut pelles aspernetur, si acupicta equorum tegmenta aut auratum frenum quærat, frustra aut imperet, aut speret in milite frugalitatis, obedientiæ, & ex ordine agendi disciplinam. Tam in seipso quàm in milite (nam ipse primus in ordine miles est) hæc odisse debet, severè (sublata spe veniæ) & abjecto personarum respectu puniturus. Ornamentum in milite majus non requirens, quam ne arma rubigo exedat, reliquum cultum aulæ, lasciviæque relicturus. Sciat enim *horridum militem esse debere* (Livius lib IX. *Histor.*) non celatum auro argentoque, sed ferro & animis fretum; illa quippe nitentia prædam veriùs esse; hæc autem deformia inter sanguinem & vulnera virtutem esse militis, & decus quod victoriam sequitur, ac divitem hostem, quamvis pauperis victoris, præmium esse.

23. Post frugalitatem, altera mihi pars Militaris disciplinæ sequitur, videlicet, *Exercitium militare*. Breve dictu, longum labore & curâ Ducis, exercitium tam pedestre quàm equestre in exercitum invehere. Severè igitur præ.

præceptorum belli Dux turmarum & cohortium Præfectis, ut per hybernas stationes divisi non otientur, verum castris se parent, & statim in septimana die milites singulos instruunt, equos agiler iniliendo & desiliendo, vibrando gladios, ad metam explodendo sclopetis, atque cursim iterum onerando, cum hastis decurrendo, & alia quæ sunt usui exequendo. Neque milites solum, sed etiam robustiores calones pedestri præsertim exercitio instruuntur, ut cum necessitas urserit, non inutiles sint castris, ac proinde bello. Dein sub signis totam turmam exerceant, quomodo scite & agiler provehant, reducant, dilatent, densent, in dextram sinistræve moveant ordines, aut confusos sine perturbatione restaurent, ut non magis Præfectis quàm ipsis militibus sit notus ordo, ut non expectato Ducum imperio, quod è re & usu militari sit, ipsi per se medio in prælio exequantur, sciant igitur vallum jacere, viritim vigilias insomnes obire, arma expedire, cum hoste concurrere, unus alteri subsidium ferre, signum sine tumultu sequi, non deserere, aut si cedendum sit, non cursim fugere, verum frontem sæpius cum signo obvertendo instare, dein modicè circumactogyro & circo se recipere recedentibus modicè primis ordinibus, ultimis impetum hostilem sistentibus, & sic reciprocè. In quam Præfectorum curam diligentissimè Dux belli inquiret. Jam verò in castris per contubernia pri-

primùm privatim, dein per cohortes, tum per integras legiones exerceatur miles cum hasta, sclopo, pilo, eques, pedes. Deinde evocato integro in aciem exercitu, totum simul exercebis, ut formam aciei, stationes, subsidia, accessum, recessum, per partes simulve discat; item quomodo inclinatur, densatur, extenditur, vertitur acies, dextrorsum, levorsum; quomodo turma turmæ, legio legionem succurrit, opposita parte parti (si commodum videbitur) proinde ac si hostis ingruat in modum justæ pugnæ inter se decurrendo, idemque sæpius fiat.

24. Tertia eaque ultima Militaris disciplinæ pars: *pœna in negligentiores*. Eam verò puto quæ in delicta militum animadvertit, si prohibita Ducum transcendant, si consuetum ordinem in castris, si per Provinciam in stationes vicatim dispersi, solitum rei frumentariæ & præscriptum morem disciplinæ transgrediantur, & quod præ summo dixerim, si signa in acie deserant. Verùm, inquires, quomodo sine invidia & periculo authoritatis integram cohortem (ne dicam legionem aut partem exercitus si delinquat) belli Dux in pœnam vocet? ne justitia degeneret in lanienam multos simul puniendo, neve inducat impunitatem peccandi, multitudo peccantium, dum ex multis unus alium circumspiciunt, præsidium erroris & effugium pœnæ à tumultu petaturi. Nec abest tamen puniendi ratio, salva Ducis

Ducis autoritate obedientiæque exemplo. Quid ad antiquiora recurram? adest recentis memoriæ factum justî bellatoris Gustavi Adolphi Suecorum Regis, cui cum in castris tremillennariæ legiones ob non soluta (fortè) stipendia tumultuari cepissent, dissimulando velut nescius, pro concione ante tabernaculum inermes evocavit, aliis omnibus præmonitis, ut cum armis adessent, hoique coronâ cingerent; exposita turpitudine delicti velut moderaturus pœnæ rigorem, decimare (sorte) ad supplicium fontes jussit, ut trecenti è ternis milibus in pœnam capitis legerentur, tum illacrymante toto exercitu ad pœnam tantorum, quasi aliquid in gratiam omnium factururus, è trecentis, triginta viros iterum sorte legit. Verùm ne hic quidem judicium stetit, nam intercedentibus ex composito primariis belli administris, humiliterque deprecantibus non denegavit, quin ad tres tantùm pœna redigeretur, metus ad omnes. Quo in facto mirabilis disciplinæ rigorem, laudabis modum, non improbabis clementiam, ter mille in pœnam vocati, tres tantùm mulctati, omnes puniti, pauci pœnâ, omnes æquali terrore, dubitantibus & paventibus singulis, ne ad se fors deerraret cum decimarentur. Sic ferè Gustavus; verum ego ad antiquos. Cum bello Farentino aliquot millia captivorum è juventute Romana à Pyrrho Rege ultro missa Romani recepissent, decrevit senatus in pœnam (quod in

tanto

tanto numero capi, quàm se aut fortius defendere aut gloriosius occumbere maluissent) ut ex iis qui equo meruerant, peditum numerum militarent, qui pedites fuerant, in funditorum alas transcriberentur, neve intra castra (indignum fortium consortio) sed extra vallum tenderent, neve locum extra assignatum vallo & fossa cingerent, neve tentorium ex pellibus haberent. Recursus verò ad pristinum militiam ordinem propositus, si quis bina spolia ex hoste referret, quàm ignominiam compressi, ex deformibus captivis acerrimi viri extiterunt, ut occumbere in posterum mallent quàm captivari. Huic poenæ nostrum ad usum addi potest, ut delinquens cohors periculosiores vigiliis, primum itineris laborem, primum praesentis periculum subeat, parte stipendii privetur, aut ipse Praefectus trimestre stipendium cohorti proprio aere solvere cogatur in poenam, ut exinde non absit ratio, multos delinquentes posse simul puniri, non semper supplicio, sed (quod aequè ingenuo pectore grave sit) castrensium ignominia. Cum item clade Cannensi contra Annibalem, sex circiter millia Romanorum perignaviam se egissent, ut dedi mallent quàm pugnare (imò ne id quidem dixeris per ignaviam, stultum enim erat paucis de resistendo cogitare, quinquaginta millibus caesis, totoque suorum exercitu fuso) tamen apud generosum & disciplinae militaris amantem populum delictum valuit, ut cum omnium horum

redimendorum potestatem Anibal fecisset, sperneret tamen senatus redimendi conditionem, potius eos ultra mortuorum conditionem relegando, memor tantam multitudinem armatorum juvenum, si honestè mori maluissent turpiter capi non potuisse. Neque hoc miror, sed illud magis, cum post eam cladem penuriâ virorum Roma laboraret, vix habitura unde exercitum scriberet, maluit tamen aliunde sibi consulere, quàm ut ignavorum numerum castris exciperet. Neque illud omittam: cum idem Senatus Romanus partem exercitus, quod Regium injusto bello occupasset, & privata authoritate Imperatorem sibi delegisset, delicti judicaret, quo minore invidia pœna perageretur, sorte lectos quinquagenos virgis cæsos securi percuti jussit, eorumque corpora sepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit. Sugeram etiam illud Quinti Metelli: cum ad Contrebiam collocatas à se in quadam statione quinque cohortes, easdem viribus hostium pulsas vidisset, repetere eandem stationem è vestigio jussit, non quod speraret ab iis amissum locum recuperari posse, sed ut præteritæ culpam pugnæ insequentis certaminis manifesto periculo puniret. Edixit etiam, ut si quis ex his fugiens castra petiisset, pro hoste interficeretur, qua severitate compressi milites, testamenta primum (certi manifesti periculi) scripsère, deia rem impossibilem aggressi, ultra opinionem multi-

tudinem hostium superârunt. Quid plûs? bello delinquentes si puniveris, vel qui delinquere iterum non peccant, vel reliqui certo metu penes virtutem retinentur. Rectissimè annotavit Tacitus (*Annal. lib. XII.*) dum ait: *Sub Corbulone non ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia sequebatur, sed qui signa deseruerat, statim capite pœnas luebat, idque usu salubre, & misericordiâ meliùs apparuit, quippe pauciores illa castra deseruere, quàm in quibus ignoscebatur.* Non Romanorum antiqua ætas modò, sed recentior Polona vidit & amplexa est non dissimilia militaris disciplinæ exempla in illo maximo Ducum, & cuique Romanorum pari *Joanne Zamoiskio*: cum enim bello Livonico cujusdam delicti damnaret non postremum legionis Præfectum, ob idque acerbioribus castrorum dictis proscinderetur, ut non dubitaret quidam *Zamoskium* palam adire & persuadere, ut habita ratione illustris sanguinis, molliùs de delinquente decerneret, respondere non dubitârît: quid tu mihi solos lyxas pœnæ castrorum objicis? quorum non ingenuæ simplicitati utique citiùs condonârim etiamsi deliquerint (quorum uti vita ignota, etiam pœna conspectui minùs futura est) quàm eorum, qui uti in conspectu exercitûs vitam agunt, nec peccare sine contagione exempli in cæteros, neque puniri sine communi terrore, & rectissimo in futura exemplo possunt. Discrimen tamen irrogandæ mili-

militaris pœnæ à tempore petendum erit, monito Vegetii: *pœna & timor in sedibus corrigunt, in expeditionibus spes & præmia faciunt meliores.* Dum enim in acie stat miles & accinctus operi, quid mihi cum minis? nisi ut indignationem loco virtutis, & murmur provocas, potiùs amore pignorum & gloriæ, cupidine spoliorum, fidelitate in Principem, & spe ab eodem præmiorum provocanda singulorum virtus; vel denique laus & præmia sint promptè palàmve, pœna sit velut coactè & ex tacito; pœna nisi cohibet flagitium; laus verò provocat virtutem & accendit animos.

P A R S IV.

NORMA IN GERENDO BELLO.

25. **D**E gerendo bello quid loquar? potiùs tacebo, quàm me in tam vastum dicendornm immittam mare, non quod expedire sit in arduo, verùm cur Principem ultra promissam brevitatem detineam? subtere hæctenus præstat, ut brevior sim, aliquot tantùm monita suggesturus, quorum maximè iners belli Dux arguatur. Prudenter ille belatori in aurem: *Saris cito incipis victoriam, ubi provisum fuerit ne vincâre;* Damnandæ verò illæ voces, nam incautæ, periculosæ, improvidæ, *Non quot sunt, sed ubi sunt?* Tum illud: *Tardum sit providere quomodo? audax modo confer manus.* Aut dictio vulgari. *Animosus aggredere, cætera fortunæ committe.* Imò arguendus ille

ille Dux, qui contemnendis quàm cavendis hostibus melior; provisurus potius (illudque magis) non quomodo vincat? sed ne vincatur. Neque ab eo capite consilium perat, quomodo castra hostium sint oppugnanda, quomodo incautus hostis invadendus, quomodo acie aggrediendus; sed volvat secum diu animo eum in modum: cum hoste prudenti res mihi, neque contempnam ejus aut molitiones, aut dissimulatam tarditatem; potius prudenter verebor: cum nemo citius decipiatur, quàm qui nihil timet, quem si sprevero valentiozem negligentia faciet. Puto verò insidiaturum mihi, ut inordinatum aut laesum meorum agmen in saltu aliquo per valles, fossas, arbusta, paludosa, vadosa loca in transitu adoriatur; quomodo providebo? vel ut fortius impetum suscipiam, vel ne coactus ex insperato pugnem, consternatum militem periculosè hosti oppositurus. Ni verò id eveniat, forsitan molitur, ut in pernoctando (quo in loco securissimum me puto) præoccupatâ adventus sui famâ celerius advolet invasurus, quomodo eum in casum fortioribus vigiliis castris providebo? quomodo fossa & curribus stationes cingere nunquam intermittam? etiam si per securissima loca sim transiturus, partim ne miles ab opere dissuescat, partim ut semper munitus & paratus sim; nihil verò ex insperato illi Duci accidere potest, qui nunquam imparatus. Tum (ut ulteriora expediam)

illud cogitet: forsan etiam in stativis castris hostis me oppugnabit die vel noctu, quomodo resistam? ex inopinato aggredietur, quomodo non imparatus sim? illa pars castrorum debilior mihi, illa vigilibus vacua, illic submissius vallum faciliusve ascensu, quæ non minus hosti nota sunt quam mihi, quomodo aut corrigam, aut defendam. Jam de acie ipsa. Provocaturus me hostis in aciem, non tutum ut ex mea sententia totum superbus agam; verum petam veteranorum de eo consilia, quid factu opus sit? plura in bello consilio, quam telis & manibus geri. Progrediarne? Numerosus video adest hostis, non me arte victurus, sed multitudine incautiorem oppressurus, tutiusne sit mihi, ut sub vallo castrorum aciem instruam? quatenus tergum aciei tutum sit, ac ipsa castra, quibus sum futurus in propinquo. Tum curabo ut prior aciem instruam, quò animosius videar expectare hostem, vel si acies promovenda sit in campum, forsan hostis altera parte suorum castris meis à tergo circumequitabit, & occasione debiliora oppugnaturus, quomodo partim vallo, partim curribus, tum militibus, majoribusque machinis ac vigilibus (sub alicujus fidelioris Præfecti cura) castra muniam? quomodo providebo ne iis exuar? quæ sunt mihi arx, receptaculum, & ultima spes? Ubi (si pellar campo) recepturus sim vires, ordinem & animum, vel omnia mihi in perditio sint si excludar. Jam

verò alteram partem hostis in acie mihi opponet? quomodo item aciei meæ providebo, ut magis à tergo aut ad cornua, quàm à fronte configere paratus sim: hostis enim inde assaulturus, unde minimum speratur, idè præmittam fortiores equitum, qui positionem campi priùs circumquaque lustrent, colles, arbuta, valles insidiis aut capiendis aut faciendis aptas, prout se res habet, mihi ex vero relaturi, quo prior faciam & situ commodiora occupem. Curabo itidem ut aliquid promissa parte supra hostem commodiùs habeam, vel aliquam paludem ad cornua, seu à tergo, tum *ventum solè mve hosti adversum*, equites hastatos quàm plurimos, partim gravioris armaturæ *cùm bastis integris*, partim levioris *cùm bastis mediis*, dein situm aciei commodiorem, à tergo aut à latere insidias, vel in speciem ex castronibus, vel ex vero (submissis fortioribus turmis) habebo. Machinas item murales, vulgò tormenta, quinquaginta aut quadraginta numero (imò plura si totidem hostis habeat) pro majori robore educam in aciem, alia solidis globis, reliqua frustulatis oneraturus in periculum hostis propiùs succedentis: nunquam enim belli Dux negliget, nisi sit incautus & temerarius, ut castra sua tum aciem, quocunque etiam sub prætextu, machinis saltem levioribus planè nudare velit, quibus equitum tui hostili, imò etiam pediti semper illudet, ab his suppleturus seu instando seu sequendo, quod

quod suis deest viribus. Aciem verò ipsam sic instruam: pedites cùm machinis, alios in medio velut robur aciei locabo, alios ad alias excitatis modicis castellis (unde longiori sclopo arceam hostem ex inopinato venientem) reliquos à tergo obvertam quò tutior undique sim. Jam legiones turmasque per intervalla (ne simul omnes turbentur) in dena, vicinæque (unum post alterum) subsidia dividam, denuntiaturus Præfectis, quis alteri subsidium laturus; item ad quam partem è conflictu redeuntur turmæ se recepturæ, iterumque ordines restauraturæ, sine confusione reliquæ aciei. Habebo insuper media in acie ex præparato copiam securium, ligonum, palorum, aggerendæ terræ, si fossa, aut aliquod munimentum (prout res suaserit) derepentè medio in prælio excitandum sit pro meliori meorum defensione. Cedendum mihi campo? providebo mature, quomodo non fugiendo, sed configendo recipiam me in castra, ut seu aliquod munimentum instanti hosti objiciam, vel ut una pars cedat, altera interim impetum sustineat. Vincam? agam quî hostem sequar non effusus, non incautus, aut si pars meorum effusè tergo fugientium inhæreat, pars tamen altera non turbatis ordinibus lentè sequatur (si se hostis obvertat, ac meos cedere iterum cogat, ad inferendum subsidium; tum quomodo eodem impetu castra hostium capiam, ne prædâ mei milites occupentur, quâ impediti in cætera negli-

negligentes, hosti recolligendi vires, tempus, concedant. Quomodo insuper prosequar victoriam, utarque recenti terrore in hostes, ut potius fugientem hostem ad internecionem sequar, quàm ut recipiendis urbibus immorer, ut totius (ut ajunt) *campi Dominus sim*, omnia metu opplendo, aut impediendo, ne hostis alicubi conveniat, castrorum nomen facturus. Tum ne per modica distrahar, sed caput rerum petam, neque imitor Annibalem, qui vincere scivit, victoriâ uti nescivit, cum aut cunctatius ageret, aut *Capuam* mallet, quàm sedem imperii *Romam* petere. Instandum verò est opinioni, & recenti famæ victoriæ sine respiro (ut ajunt) quæ confessos claudis ipsos subjugat animos. Sed ut tandem eam curam boni Ducis satis enarrem, claudam verbis *Livii* (in exemplo *Philopæmonis* libro *XXXV. Histor*) *Philopæmon* dum iter quopiam faceret, cum solus erat, secum ipse cogitabat animo, cum comites haberet, ab ipsis quærebat, si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si à latere hoc aut illo, si à tergo adoriretur quid capiendum consilii foret? Posse instructos recta acie, posse inconditum agmen & tantummodò aptum viæ occurrere? Quem locum ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exequebatur. Aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interest) usus? quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem rejiceret? quanto & qua-

& quali præsidio custodiret? & utrum pergere quâ cepisset ire viâ, an eâ, quâ venisset, repetere melius esset? Castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci? quâ opportuna aquatio, quâ pabuli, lignorûmque copia esset? quâ postero die (castra movendo) tutum maximè iter, quæ forma agminis foret? His curis, cogitationibûsque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla Philopæmoni nova in tali re cogitatio esset. Verùm quomodo ego aut meis aut aliorum verbis singula ejus rei momenta enarrem? Dum igitur hæc pro tua parte cautiùs pensaveris, in defensam omnia providendo ne vincaris, jam ex facili res ipsa expediet, ut hostem vincas, similia in eum machinando; modò cautè & animosè rem aggrediaris. Qui verò vereri scit, scit tutè aggredi.

26. Sequitur alterum ut suggeram, quomodo noviter lecto milite bellandum? Summus error ille sit belli Ducis, si novellam militem statim eduxerit in aciem, qui nec vidit hostem, neque expertus periculum, ut ve succedunt bellorum momenta & casus, ignorat, ac proinde ex incognito plus periculi (quàm sit) imaginatur, dubitans de viribus, pavens de successu, nisi apertum omnino periculum quaerat. Ideò ultra quod exerceri tales opus sit in armis & ordine pugnandi, sed etiam periculum faciendum virtutis, falsum tumultum aliquando in speciem venturi hostis de indu-

stria excitando, ut certum sit experimentum
 audaciæ vel pavoris. Confirmandi igitur pa-
 ventes, reducendi in ordinem, in quo turba-
 tum sit admonendo, quæ (tumultu excitato)
 defendendo occupanda? quæ sequenda? quis
 ordo per omnia tenendus? edocendo: turba-
 tis omnia periculosiora; si verò sibi per virtu-
 tem constant omnia esse in facili. Nec cur me-
 tuendum sit, dubitandum: utrinque humana
 esse corpora, æquè vulnerum si fortius infli-
 gantur, capacia, undique adesse arma, fortio-
 ribus modò adesse fortunam. E sua parte ali-
 quid superius haberi: belli scilicet justitiam,
 Deumque partium fautorem, vires, exercita-
 tum militem, suamque Ducis vigilantiam,
 modò ipsi fortiora meditentur. Dein exerci-
 tum locis tutioribus instrues non pugnaturus;
 verum ut tui novelli videre hostem, agnosce-
 re periculum, interdum ex occasione aliquid
 felicius tentare assuescant, & minorem famam
 metum videant. Si verò res suaserit, debi-
 liorem partem hostium aggredere, quo tui ty-
 rones animum ex fortuna summant, & in ulte-
 riora capiant spem; secus verò si primo con-
 gressu periculum experiantur, demittent ex
 animo, nunquam aut serò resumpturi. Caveat
 idè prudens Dux belli, ne tyrones milites
 velitatum ire jubeat, nisi unde certa spes fe-
 licis futuri successus veniat; potius ve-
 teranis secundorum dubiorumque peritis in
 eam rem usurus. Jam quod prope est, post
 accep-

acceptas belli jacturas & clades, ac post amissas victorias, certum est residuos milites aut novos exercitus minori animo (propter conscientiam præteritorum) rem agere. Quare prudentiæ Ducis sit ad erigendos & reparandos suorum animos, ut primo congressu non confligat cum hoste vincere consueto, & ex memoria præteritæ fortunæ audaculo; sed illi resistat, antequam ille impetus hostium & fervor animi evanescat, neque eum primo motu aggredietur; verùm sese in acie prudenter tuebitur. Sic dum agnoverint tui posse se non confligendo resistere ac defendi, in reliquum cogitabunt (si adversus arma & vires fortiùs expediant) posse hostem vinci, imò hostis ipse demittet ex audacia aggrediendi, qui sic prima spe victoriæ frustratur. Idque unicum consilii suppetebat *Fabio* Maximo pro Romanis contra victorem Anibalem: avidius enim prælium poscenti *Minutio* magistro equitum dixisse fertur: ut lentius ageret, & se potiùs cunctantem Ducem, quàm *Sempronium Flaminiumque* (malo suo) properantes imitarentur, haud parvam rem esse insinuans ab victore toties hoste vinci desisse, & à continuis claudibus respiscere.

27. Cunctationemne in ordine belli monitorum omittam? minimè: Velocitas prope formidinem, cunctatio propiùs constantiam est. Sunt verò nonnulli Ducum altioris consilii inopes, quàm ut sibi ad conficiendum bellum

fatis putent, quærere, invenisse, statimve
 configere cùm hoste, cæterorum improvidi.
 Cur verò prudens Dux belli cùm hoste confi-
 gat quem morâ superaturus est? aut cujus con-
 filia, ardorem, robur, modúmque belliandi non-
 dum expertus sit? Impetu venit hostis, pro-
 vocat, illudit, tu potius illude, ostentando
 prælium, aliquando velut metuendo, sæpe
 verò vexando, per agiliores equitum insidi-
 ando pabulatum, lignatum, aquatum prode-
 untibus; inde experiêre quid consilii, quid ve-
 virium, quid prudentiæ insit hostibus, aut po-
 tius ipsi hostium Duci. Tum illi fiduciam insi-
 nuabis, ut te contemnat incautius agendo,
 unde tibi commodior occasio futura invaden-
 di. Non alia res magis profuit Annibali con-
 tra Romanos bellanti, quàm cùm intimam Ro-
 manorum Ducum naturam penitus introspec-
 ret, & suo quemque involveret ingenio (non
 sine multa doctrina legas locum *Polibii*, Libr.
 3. Histor. Num. *LXXX.*) Avaris igitur præ-
 dam objicies, paventibus ingeres securitatis
 fiduciam, velut per incuriam agendo, ut me-
 tu soluti, remissiùs agant; furentibus, tum i-
 gneis (metu præsertim simulato aut fuga) sug-
 geres profligendi temeritatem, & strues insi-
 dias; leviculos specie tractatum pacis ludifi-
 cabis, fastuosos, tum iracundos & moræ im-
 patientes, partim populationis ostentatione
 à longè, & furtivis accursibus vexabis, quo
 (pro temerario fastu) *incautiùs provolent*, &

à munitionibus suis distrabantur; partim hac & illac te transferendo (per modum cedentis) itinere fatigabis, in *confragosa & impedita abscessurus*, summam prælii differendo in tempus, quod tibi vincendo sit commodum. Sunt præterea hostium aliqui, quibus exercitus tumultuario collecti, commeatus, stipendia non diu suffectura, æstate alacres, hyemis impatientes, aut quos majora domestica bella, alio brevi avocant, ideoque compendio de summa belli tecum armis transactum mallent, cur verò conflictus periculo te committas? non dubius quod talem hostem trahendo, sedendo superaturus sis. Domi tibi res agitur, ideoque omnia commodiora, illi in externo, eoque omnia impedita.

28. Si verò nimium potens sit hostis & supra te numero valeat? non cautus, sed imprudens sis, si prælium exoptes: ostenta potius in speciem arma, quasi aliquid animosè moliturus, quo impotentiam tegas, huc & illuc iter per transversum meditère ne intelligaris; moliaris transferre arma in hosticum, vix aliquando stativis castris moreris, partim ne alicubi per potentiam hostium intercludaris, partim ut illam ingentem molem exercitus itinere distrahas, lasses, conficias, in terram non frugiferam eliciendo, te sequendi occasionem daturus, si præsertim prætersers illius terram te invasurum; interim dum hostis incautiùs agit in itinere te sequendo, observabis

vabis occasiones, ut insperatus advoles, extremum agmen aut latera incautiùs euntium carpando, eoque magis metueberis, oppressum ex insperato veniens, qui opprimi nuper metuebas. Occasio verò plùs in bello juvare solet quàm virtus, oblata casu flectendo ad consilium. Si verò non sequatur te hostis? procul dubio vel fiducia suarum virium, vel tui contemptu negligentius aget, tu interim quires quatuorve dies consumpsisti lentè abcedendo, unam diem cursim revertendo adhibe, insperatum ac palantem oppressurus.

29. Aliquando specie paciscendi distine bellum, donec tua auxilia contrahantur, missurus interim nuncios, ut potiùs speculentur hostica, positionem castrorum, ordinem, vigilias; *tum omnia in ipsius Ducis fronte legant, animum, prudentiam, perspicacitatem, impetune an prudentiâ ducatur, exploraturi.* Imò (ut omnia expediam) ægrotum te Ducem simula, ut remissiùs eoque incautiùs hostis agat, aut difficultates tibi aliquas adesse dic; sed quis calamus satis omnia perscribat? Nullo igitur loco, nisi quantum necessitas cogit, ultimam prælii aleam committe fortunæ, & nisi certus sis de victoria, non pugna, idque tunc solum, quando tu vis ex præparato, non quando vult hostis: præliorum enim errores emendationem non suscipiunt, cùm in bello semel erranti peccare iterum non liceat. Nec vereâre, quòd tua cunctatio acerbiozem censuram

& titulum meticulositatis latura apud invidos, seu apud imprudentiores civium: non ad famam vulgi, verum ad utile publicum te compone, memor illius: *Sine timidum pro cauto, imbellem pro perito belli vocent, malo te sapiens hostis metuat; quàm stulti cives laudent.*

30. Sed tamen non in tantum cunctabundum te volo, ut arma omnino comprimas; stultitia sit sedendo & votis debellare credere posse, imò tardando tui apparatus pars maxima perit, stipendia inaniter trahuntur, quibus ultra vix sufficies, commeatus minuitur. Potius cum paratus es, aggredere hostem, quàm cum exhaustæ tuæ vires & ærarium; imò antequam vigor animi in milite (quod læpius fit) cunctabundo non evanescat. Imò dico adhuc: stultitia est cunctari, si indies aliquid potentia hostium accedere vides, tuæ verò demptum. Potius confige, antequam reliquas copias, socios, apparatus belli hostis contrahat, aut per omnia valentior sit.

31. In tota scientia belli, è decem mille monitorum unicum sit, mihi verò dum per compendium rem ago, *quartum & ultimum* erit monitum, ut sciat belli Dux quomodo legat sedem belli, & unde commodius arma inferat, tum quomodo? hæc omnia suggeram promiscuè. Si cum domesticis rebellibus res sit: mitte in hostile vulgus famam, non omnes, sed aliquos à te peti; ne dum simul omnibus metum incutis, omnes in arma valentiùs

lentius commoveas. Hunc igitur & alterum
 è rebellium capitibus persequendum te dic,
 reliquis parsurum si ab armis desistant, cum
 magis error sit penes rebellionis Duces, qui-
 bus pro libertate universorū solū in speciem,
 pro suo verò ipsorum privato ambitu stu-
 dium inest alieno periculo decertare. Quò
 verò majorem fidem facias, captorum non-
 nullos sine lytro dimitte, de reliquo præmia
 promittens, si ea quæ tibi sint consilii in vul-
 gus deferant, unde diffidentia inter hostes
 orietur. Si verò cum externo hoste bellan-
 dum tibi, eodem consilio uteris: clementi-
 am patentibus literis denunciando, neque li-
 bertati aut bonis eorum vim inferendam, qui
 arma deposuerint; ideòque ab omni vastati-
 one & nece inermium abstinendum; vel eti-
 am dic vulgo parcendum, Optimatum, in-
 quietam solū insolentiã peti, unde causa belli.
 Quare severissimã pœnã prohibeantur milites,
 colonis aut arantibus aut seminantibus, cum
 vicis & oppidis vim inferentes, rapiendo,
 vastando, urendo; sed potius velut cum suis
 familiaribus agant, nihil præter victum petaturi,
 neque id superbius, verum eò quod expositum
 fuerit contenti. De illata autem injuria
 statim ad Præfectos deferatur, ne per flagitia,
 sed per virtutem quærat vincendi via.
 Quocirca priores oppidanorum ad te voca fa-
 miliariter allocuturus, metum demendo, mo-
 dò fidem eum opera obstringant (lytrum ta-
 men

men oppidorum non intermittens, obsidibus fidei è potentioribus civium acceptis, cuique redimendi libertatem potius daturus, quam ut vastentur, unde habebis æs suffectorum stipendiis militum. Quæ verò sub prædam miseris, neque militem ditabunt, neque tibi usui futura, stipendium tamen interim crescit aliunde providendum, meliora à te quam à suo Principe speraturi. Incredibile dictu quantum hæc in animis vulgi valeant, hi tibi potius tam præ metu, quam pro virtute, futuri magis quam suis faventiores, inde compendium viarum, inde omnia hostilia (quid consilii intersit) facile disces. Deinde cura, ut aliquem munitum locum pro figenda sede belli intercipias, non verò quicumque in obvio fuerit, verum unde hosti maxime nociturus sis, unde faciliorem annonam & omnem com meatum petas, ubi ægrotos sauciosve, tum graviora impedimenta securus relinquo, tum si sors adversa cadat, tutum in propinquo receptum habeas, ut nihil à tergo hostile sit, verum liber à tua terra transitus aperiatur. Commodissimus verò in eam rem locus futurus, qui ad fluvium aliquem navigabilem situs (nulla verò re scias facilius dividi inter se, & divisam debellari Provinciam, quam fluvium aliquem navigabilem intimiora regionis petentem sibi vindicando, quæ ad littus sita sunt, tuis præoccupando armis, ut his quasi injectis compe-

interruptam conjunctionem virium beneficio
 subjugati fluvii semper habiturus) quo utaris
 majori commoditate fluvii in defluitando com-
 meatu, utve hosti eam opportunitatem inter-
 cludas. Si verò tale fortalitium interceptu dif-
 ficile sit, cum tibi securis, pala, aut ligo præ-
 manibus, ubique fortalitium pro commodita-
 te non difficulter exstrues, si præsertim per
 turmas, cohortesque, singulas partes valli mu-
 niendas divides; tum validam peditum ma-
 num pro tuendo loco relinques, cum strenuis
 equitibus, qui omnia circumquaque oppleant
 metu, excurrendo, commeatum undequaque
 aggerendo, abhinc si opus fuerit exercitui sub-
 missuri; dein ex eo loco ultra ulteriùsve arma
 in diversa promovebis, intimiora tamen regi-
 onis caputve rerum petendo; quæ verò loca
 tuæ commoditati non accessura, potiùs ea de-
 moliaris, quàm ut militem per præsidia distra-
 has; verùm eo in passu cautionum sit maxima,
 ut nihil hostile à tergo relinquant, unde sublit
 periculum, sed tutus tibi ad tua fortalitia re-
 ceptus sit. Deinde maxima priùs invade, unde
 in minorametis, sed ea utique invadenda quæ
 in te sint vincendo, ne si aliquid ultra vires ten-
 taveris, impotentiae arguaris, hosti majorem
 animum resistendi in cætera suggesturus. Ideo-
 que aut res non tenta, aut si tentaveris, cura
 omnino ut præstes. Ea enim maxima bello-
 rum fama, *Prout prima cesserint, fore universa.*
 32. Verùm injurius sim militari virtuti, si post
 rigo.

rigorem disciplinæ & præliorum pericula (quæ
copiosius recensui) de præmio laborum sub-
ticeam? Nequaquam igitur tacebo: scio enim,
quòd datura hæc res animos tyronibus ad ma-
gna audenda, cum viderint in senectutem re-
posita virtuti, laboribus, sanguini, præmia;
gaudebunt adolescentes sanguinem fundere
mercede coronandum, nec vulnera juventus
perhorrescet præmianda, oculum, manum,
pedes largietur; sat oculorum, manuum, pe-
dum dives, Principis sui munificentia præmi-
andorum, neque sentiet auro contacta vulne-
ra. Loquar igitur idque sub Romanorum ima-
gine, satis (si exemplum sequamur) suggestu-
rus. Perquirenti causam curiosius, magnorum
in Romana olim urbe exemplorum, sive vir-
tutem togatam, sive militarem (quod magis
mirère) sexus utriusque spectare opus sit, ut
si exemplar magnæ virtutis quæras, non alium
quàm Romanum civem nominare sit necesse.
Nec alia subest ratio, quàm quod nullibi ho-
noratam magis (ac proinde tacitè reliquis in-
culcatam) virtutem videre sit quam fuit apud
Romanos. Vel astu credo vel consilio videntur
excogitasse Romani statuas, quas ex senatus
consulto benemeritis erigebant, aut equestres
aut pedestres, non viris modò verùm foemi-
nis, nempe ut sexui utriusque, non deesset ad
rectè faciendum allicimentum & occasio. Quo-
rum verò virtus non æquavit honorem statuæ,
reperere minora præmia, murales videlicet

obsidionales, civicas coronas, tum togas, præ-
 textas, balteos, annulos, & cætera virtutum
 insignia; neque obstabat ætas, quominus mi-
 nueretur honor virtuti. Mirabar inde cum le-
 gerem, Æmilio Lepido, cum puer in aciem
 progressus, hostem interemisset & civem serva-
 set (parva nec mira in viro, sed rarâ quia in
 puero virtute) ex senatusconsulto positam
 fuisse in Capitolio statuam bullatam incinctam
 prætextâ, ut justè magnitudo imperii ex eo se-
 queretur præmio, ubi tantopere honoraretur
 virtus, & qui præstitère essent incitamento po-
 steris. Summum hinc aderat omnibus studium
 per virtutem innotescendi Reipublicæ, cum
 omnis virtus ad senatum deferretur, non ma-
 gis pensanda, quàm honoranda. Non alia verè,
 aut major, aut prior cura inesse debeat unicui-
 que Principi Reipublicam stabilituro, quàm
 ut suus statuatur honos virtuti: in eam rem
 aliquem Magistratum substituendo, ad quem
 deferatur de benemeritis, qui dein referant
 Principi, & Reipublicæ. Verùm ego iterum
 ad Romanos redeo, quorum alteram ex eò
 prudentiam colligo, qui maluère honore, quàm
 præmio recompensare virtutem, partim ut mi-
 nùs impensæ incumberet ætario in ponenda
 statua, quàm si divideretur multis in præmi-
 um; partim ut omnibus inculcaretur, virtu-
 tem sui præstantiâ non utilitate (quod igna-
 vorum est) pensandam. Credo verò pluri-
 valuisse generoso pectori memoriam posthu-
 mam

mam virtutis, quàm dona in auro, & maxima, in præsens præmia, quorum acceptorum perit cum accipiente memoria; positæ verò statuaris sæculis & ignotis famam magnæ virtutis loquuntur, obviis quibûsque per publica fora, plateasve incursturæ in oculos, noménque gloriosum ignotis suggesturæ. Prudenter item ille Regum nomina strenuè aut pugnantium, aut occumbentium certum in librum describi curabat, statis temporibus coram exercitu (præconii loco) lecturus, ad erigendos animos reliquorum. Verùm quid plura recenseam? cùm ad praxin nostri sæculi & usum, non desint hæc & similia virtutis aut præmia, aut signa, aut incitamenta: honorata videlicet bello cæforum sepultura, præconia, inter illustres viros catalogus, tum præsertim aurea numismata appendenda collo, propriis nominibus & brevi superscripto gestorum titulo insignita, levioris impensæ danti, summi præmii & honoris accipienti; cum tacitus quisque ad aspectum gestati signi merita & exinde nominis gloriam ignotis etiam inculcaturus. Fulgeant alii togâ, aut holoserico; reliqui incedant illustri circumfusi famulitio, quæ nascendi & fortunæ sors immeritis sæpe confert; multò gloriosius hic solus incedet, audaciùsque se ingeret cuique virorum coronæ, magis ab omnibus honorandus ex virtute, ex merito, & oblato eorum testimonio. Quæ verò merita à sola memorantur rectè factorum mercede, quàm pro-

cul est illa ab aspectu oculorum ignota, tam procul ab obviatorum æstimatione futura.

33. Sed jam finem facio, & cum videlicet, qui est finis omnium, atque idè universi belli, ut curet Dux armorum exemplo præiturus, quatenus miles *Deum* publicè colat, velut autorem suæ salutis in acie, & victoriæ post prælium. Imitaturus victoriosum Principem, qui matutinis, vespertinisque precibus militem suum adesse cogebat, imò certos dies statuit, quibus turmarum Capellani prælata imagine castra obirent, pios sacrarum Litaniarum textus concenturi; ipse verò devotè sequebatur & primarii militum præfecti, omnibus futuri in exemplum. Publicis item concionibus sacerdotes accendebant militum animos, in defensionem religionis, patriæ, proximorum, operam Dei melioribus pollicebantur, futuro prælio animos confirmaturi. Vix enim crediderim, illam, quam requirimus audaciam, aliunde ingenerari; quàm cum modestiæ & virtutis, non verò rapinarum injuriarumve in pauperes, sibi miles conscius est. Quid plus? summi Imperatores, summique bellorum Præfecti, hinc causam & opem armorum petebant, & in hoc feliciter triumphabant, videlicet summo & maximo Deo. Nos item Poloni in eodem speramus: quia suo Nomini daturi gloriam, non sanctum *Christi* nomen in nobis Christianis polluatur à fece hominum barbarica.

LIBER III.

NORMA PRINCIPUM CHRISTIANORUM IN LEGATIONE

Mittenda, Agenda, Recipienda.

Perferat ut tacitos scribentis epistola sensus,
Mittitur; at cauta scribitur antè manu.
Est Princeps mittenda tibi legatio? mittes;
Sed cautos fida dexteritate Viros.

P A R S I.

NORMA IN LEGATIONE MITTENDA.

1. **E**T si plures mittantur legati; unus tamen legationi præficiendus.
2. Fides legati est pro maxima virtute: ideo leviusculi, loquaces, & suspecti, removendi à munere legationis, sed potiùs, qui vitam ponere sint parati pro fide sibi commissorum, deligendi.
3. Bel-

3. Bellicosi, magni & interriti animi, tum generosi, & prudentes, cauti, & circumspecti, pro materia legationis pacis aut belli, in legationem eligantur; imò pro natura & genio gentis, ad quam mittuntur legati.

4. Si adeatur per legatos gens aliqua barbara, aut cui nulla fides, obsides prius accipiendi, antequam legati committantur; idè per minoris sortis homines (bonæ tamen & incorruptæ fidei) tales legationes habendæ, sed verè circa quosvis tractatus haud securè legatos ad hostem mittas obsidibus non acceptis; despectius enim habebuntur tui, eoque multa ab iis poterunt extorqueri, quæ tibi ob futura sint; securius idè per deputatos utriusque partis tractatus in parte habebuntur, in aliquo intermedio inter hostes tuosve loco, & in æquali armatorum comitatu; ille verò qui directe ad hostem tractando mittit, precariò tractabit.

5. Crebræ legationes & diuturnæ apud externos, exoticos retrò mores in Patriam (ac plerumque nocivos) adferunt.

6. Perpetuare aliquem legatum in legatione celebri, non probo, ne ex legato Principis fastum induat, & Provincialium affectum arte varia sibi paret, aut si familiaris externo Principi esse assuescat, periculum ne aut secreta prodatur humaniter habitus, aut cum loco & consuetudine affectum transferat in exotica.

7. Legati mittendi qui antea versabantur
in ex-

in exteris nationibus, & variorum populorum genium, mores, & linguas norunt; sed suorum tamen morum sunt tenaces.

8. Maximorum arcanorum & secretorum Reipublicæ conscii non mittantur in legationem, multa & varia ex causa.

9. Tristia, morosa, & fastuosa ingenia à legationibus arcenda: nihil enim adierunt præter exacerbationem, una morositas provocat aliam, acerbitas una aliam.

10. Dissimulativa ingenia vel maximè apta sunt negotio legationis.

11. Non mittendi legati, qui odio laborant apud eos, ad quos mittuntur: poterunt enim aut scripto aliquo, aut convitio, aut aliqua re odium sibi parare externæ gentis.

12. Mediocritas sit in legati conatibus: parva enim laus & brevi duratura, quæ à legati pompa paratur, & potius importunæ ostentationis censuram meretur; maximum verò damnum, dum ærarium publicum impensâ gravatur, legatio magis ponderatur à prudentia viri, non à levi exterorum ostentatiuncula, quamquam ne in iis honestas negligenda.

13. Fit aliquando, ut mittantur agentes cum legatis, quasi rerum levioris momenti procuratores, verè autem earum quæ maximè appetuntur, ut legatus interea quasi nescius, incuriúsve aliud agat; illi verò interim rem exsequantur, ea velut non curando, quæ maximè quærentur.

14. Non Doctores, & speculativi; verum practici, & sanguinei sunt optimi legationi.

15. Famosi viri mittendi, de quibus magna opinio etiam apud exteros: sunt enim aliquando prudentes, & honesti viri, qui nec tamen fieri possint occulto quodam fato æstimati: qua in re vis fortunæ ignota dominatur, ut ille habeat bonam famam, licet parum præstet; iste non, etsi sit penes magnam virtutem.

16. Legatus indigena sit, partim pro dignitate gentis, ne inopiâ virorum laborare videatur, partim quia incolæ rerum suarum peritiores, & momenta rerum penitus intelligunt, quas imbibere cum natura, quæ ab alienis videntur esse aliena.

17. Bonæ Prosapiæ sit legatus, ne aliquid in dedecus illi objiciatur. Item specie præstans, & firmus corpore, non valetudinarius, se magis quam sibi commissa curans, bonæ ætatis etiam: nam major ratio ab ore senum expectatur & gravitas, licet taceant.

18. Opulentum legatum velim, ut magis generosè agat, neque muneribus corrumpatur, quibus acceptandis egeni faciliores sunt. Tum ut obsides suæ fidei in Patria relinquat: ut sunt opes, uxor, & liberi; pauperes verò nec liberales de suo, nec munifici esse possunt, & Patriæ suæ gloriam minus attollunt. Opulenti legati etsi non corrumpant exteros dando; non corrumpuntur tamen accipiendo, & quia dare posse videntur, jam corrupere plurimos.

19. Non

19. Nonnunquam mulierum legatio profuit ex natura legationis, velut Romanis Veturia legatio ad Coriolanum profuit.

20. Prohibeat Princeps legato ad hostes eunti (aut ad aliquam suspectam gentem unde hostilitas emerfura sit) ne lascivo & profuso splendore tam in veste, quam ornamentis eorum utatur ipse, & sui; sed potius fortes viros, robustos, magnanimos, & quorum in facie militaris virtus legi possit, secum trahat, quorum non alius sermo sit, nisi de armis, equo & acie; potius militariter (honestè tamen) panno vestiantur, quam aulicè, molliori serico; equos verò generositas sua non ornamenta recommendent.

21. Aliqua secretiora mandata dabuntur orè tenus legato, non scripta calamo, quæ casu amissa, aut insidiosè intercepta, negari nequeant (nam aliqua sunt quæ sine arte perfici, & sine rubore prodi non possunt) magnæ igitur sequelæ arcana auribus potius, quam tabellis tradenda.

22. Nonnunquam mittuntur legati, ut nonnulla secretiora per literas ad se mittantur exequenda, idque tunc non nisi aperiendas, cum prius aliquid peractum fuerit, & cum eo loci temporisve perventum, ubi exequenda sunt mandata.

23. Aliam potius causam tractandæ rei legato ediffere, quam veram quam intendis, ne secretum adipiscendarum rerum emanat, eoque difficilius obtineatur.

24. Secretarius attribuitur legato in causam mortis.

25. Plures legati mittendi (aut duo saltem) partim ne unus impensâ gravetur, partim ut arduo negotio plures facilius sufficiant conficiendo in diversas partes, practicando interpurpuratos, respondendo; unus tamen præficiatur, ne pari æmulatione res impediatur.

26. Qui Princeps eundem sæpe in legationem ablegat, penuriâ virorum videtur laborare.

27. Si errat suus legatus, non statim minæ intendendæ per literas, nisi post exactam legationem, ne si gratiæ omnem amiserit spem, per turbas evadendi viam quærat, omnia turbaturus præsidio sui, vel quia desperavit.

28. Privati cives, legatos ad externos non mittant, sub crimine læsæ Majestatis & Reipublicæ, néve ad se missos recipiant, aut si receperunt, literas omnes & seriem legationis ad Principem deferant, ipsúmque legatum ad Principem venire cogant.

29. Si contigerit retineri nostrum legatum alicubi, peregrini itidem ejus gentis, mercatores, & merces in nostra terra pro obsidio legatorum capiantur.

30. Fidos & experienciâ magnos legatus secum in comitatu ducat, qui eum in arduis juvare possint.

31. Ut à nostris hostibus prius ad nos mittantur legati (quod est loci inferioris signum) per amicos quosdam Princeps intermediæ amicitiae tentandum, ut inducantur.

32. Legato ad hostes eunti superflua pecunia detur ad corrumpendam hostium fidem: cogitemus perturbationes, tumultus, seditiones, intestina mala, venalia esse negotiorum indicia, & instrumenta, quibus atterantur consilia adversa.

33. Interdum à nobis mittuntur legati, ut subdola cunctatione perficiamus interim quod molimur.

34. Dum ad seditiosos componendos legati aut commissarii mittuntur, prius per literas compellendi: an ad se mitti fide publica sinant?

35. Juvabit ut ipse Princeps legat tacitas literas sui legati: nam aliquando ea secreta, & res fuerunt, quas ipsum Principem scire decet; prodita vero impediuntur, aut quibus facilius obviare possit Princeps dum sunt in tacito, quam dum hominum sermonibus percrebuerunt.

36. Nonnulli legatorum secreta legationis occultis literis & fictis characteribus Principi nunciant, idè priusquam discedat in legationem obeundam legatus, edoceat Principem, imò Princeps condictamen secretorum characterum faciat cum legato.

37. De Hispanis legitur: eos plerumque ex Monasterii solitudine legatos legere; nam præter legationis sumptus recisos, fidem quoque ejusmodi feciales, & reverentiam cuique negotio faciunt.

38. Tempore tractatum pacis, maximas procuret sibi vires Respublica, non solum ut
omnis

omnis spes hosti adimatur se superandi; verum etiam, ut eo respectu potentiae mitius pro sua parte agat hostis; nostris vero durioribus conditionibus non recuset: nam certe paciscendo ille superior, qui potentior.

39. Locus tractatum pacis sit prope nos, vel prope nostros confœderatos, ut difficultate oborta, facilius sit consilium è proximo, & securitas commissionis.

40. Etsi confœderamur in oppressionem nostrorum hostium aut suspectorum, tamen ea confœderatio sub prætextu reciprocae defensionis quærenda, mutuum emersurum incommodum edocendo, nî confœderetur, ut facilius fœdus alteri persuadeamus.

41. Aliquis meliorum Principum ex fœdere pro capite fœderis eligendus, qui sua dexteritate & diligentia, arma, pecuniam, comitatum curet, cui omnes sint audiendo; si vero diversa ex parte bellum sit gerendum, plures in eam rem deligendi.

42. Non credendum in fœdere, nisi quod possibile sit credendo, considerandum tempus, necessitas, genius confœderati Principis, & constantia, an mutuo bono, ac proprio tantum quid velit? an colores in speciem quærat?

43. Ad penetranda consilia suspecti Principis aut populi, commodè præstabis, si sub prætextu quærendæ amicitiae aut legationis (consilium dando, vel te in partem auxilii offerendo) eò mittas. Tum omnia tibi explorata
veni

venient, consilium, vires, commoditas, populi concordia, aut in rebelliones facilitas & causæ, fides, constantia; imò multi ex purpuratis ea commoditate novæ conjunctionis amici parabuntur, vel ut profint, vel ne noceant. Cavebis ergo tibi à tali amicitia colorata & legationibus, ne te illis totum credas.

44. Videat Respublica ut excessivam pompam legationis prohibeat: nam ultra hoc quia cives legationibus exhaurientur (si privatis sumptibus agant) etiam adest metus, ne populi ad quos eunt legati, à superfluo splendore spe prædæ & divitiarum illecti ad bella incitentur, & quod maximum: alter legatus qui postiturus est (nisi simili splendore agat omnia) levi pendetur, ut quasi necessaria exhauriri debeat expensa pro æstimatione sui, prout evenit post legationem (in Turciam) nostri Ducis Zbaraskii, qui peccavit non leviter in eam rem profuso sumptu legationis & splendore.

45. Secreta commissa legato tunc sunt danda aut aperienda, cum est in procinctu itineris, & ferè curram scandit abiturus, ne illi tempus suppetat revelandi, quæ accepit mandata: etsi enim non aperit secreta legatus, ex ipso tamen nutu, aut gestu, & signis internis lætitiæ, aut Melancholiæ multa excerpuntur, quæ præcox abitio interrupt. Idem ferè observandum in privatis negotiis alicui (exequendo) demandandis, quæ secreta habere vis.

46. Si per diversorum Principum terras legato tran-

to transeundum sit, præmoneat eum Princeps, an in transeundo obvios Principes (& qua testificatione amicitia) salutare debeat; tum literas separatas ad eos det, vel (quod præstabit) aliquot membranas literarum manu sua subscriptas fidei legati committat, superscribendas prout ratio temporis & rei poposcerit, de quo etiam ipse legatus à Principe informari velit, omnia quæ oboriri possint in legatione, ante prævidendo.

47. Tutum verò fuerit, ut Princeps aut aliquis purpuratorum nomine Principis, minorem aliquem præcursorem legationis mittat, præsertim ad suspectum populum, explorando: quo affectu legatio excipienda sit, sed vel maxime pro securitate legationis; legatum verò ipsum omni fide literarum & testimonio ad obvios populos munit, ne alicubi detineatur.

48. De fœdere agendum per legatos maturè (præsertim si aliquid viribus tuis in dies demptum iri vides) antequam vires tuas debiles cognoscat hostis, & superbus reddatur; idè simulanda omnia tibi esse fortiora ante paciscendum.

49. Nemo societatem armorum quærat cum potentiori, aut etiam cum nimis infirmo; hic suâ ruinâ te involvet, vel magnarum impensarum erit causa, ille, quos socios habet, pro potentia reget. Inter pares firmissima sunt fœdera.

P A R S II.

NORMA IN AGENDA LEGATIONE.

50. **S**eriam informationem legationis suæ petat legatus à Principe, omnia quæ difficilia occurrere possint, maturè scrupulosiusque imaginetur, ut scripto punctatim annotata Principi proponat: quid hoc, vel illo casu agendum? quid respondendum? perquirendo, de quibus certior fieri cupiat Princeps, & qua occasione? de quibus non?

51. Instructionem sufficientissimam, tabulas fidei, seu liberi transitus, tum literas ad Principes commendatitias & purpuratos secum accipiat, imò nudas membranas literarum manu Principis subscriptas (pro rei occasione superscribendas) petat à Principe, quibus si opus non fuerit, fideliter eas Principi redditurus postea.

52. Interpretes linguæ (eius gentis ad quam venit) fidissimos habeat, plures quàm unum, pro meliori fide, & potius è sua gente sint, quàm ut è peregrinis summantur.

53. Si in remotiores terras eundum sit legato, præsertim ad barbaras gentes, procuret diligentius in itinere, ut aliquos fidos suorum certis in civitatibus post se relinquat pro commodiori retrò transmissione literarum; tum quod in rem legationis serviverit, præstandum, ut illi sibi significant, quid iis in locis agatur; an securum transitum eadem, qua venit, viâ retrò habere possit.

54. Ad aulam Principis veniens, subsistat alicubi in itinere, aut tardius de industria progrediatur, ut per præcursores interim (tum per literas) præmoneat eos (quibus id curæ) de suo adventu, locum subsistendi, & omnia reliqua perquirendo quasi obiter, sed verè de industria. Per eosdem emissarios observabit interim, quo animo & facie adventum suum exceptura est aula, ut in omnia sit intentus, & respondendo paratus.

55. Legatus non vituperet gentis (in qua moratur) mores, neque laudet, neque (ut ignarus & leviuscus) miretur; sed dissimulet.

56. Non tantùm sua secreta ipse arctissimè teneat; verùm ad eos attendat, qui secum sunt, ne prodant quod celatum vult.

57. Animadvertat, ut sui omnia cum gravitate, & sobriè agant, attendendo ad eorum mores, ne tota gens incurrat in opprobrium paucorum causâ; rariùs idè conversentur cum extraneis, ne aliquid per levitatem efferant, quod legationem turbare possit.

58. Maxima cura ponenda in iis, qui ab epistolis, aut à secretis sunt, ne aliquid prodant; ideòque non sunt exacerbandi, sed potiùs modicos errores (velut nescius incuriùsve) ad tempus dissimulabis.

59. Si aliquid secreti percunctari velis alterius Principis, non è purpuratis; sed potiùs ex minoribus Palatii aut cubiculi ministris discas, qui circa Principem morantur, ut sunt
Medi-

Medici, ephebi, pigmæi, tum vel maximè Amanuentes, quos tibi per munuscula, partim comitate conciliaveris. Nulli verò sumptui hac in re parces; sed tamen per alios potius tentaturus, quàm tu ipse, quò familiaris & minori suspitione prodendorum secretorum cum tuo colloquantur, quàm tecum; partim si tentatum emanet, alterius invidia periculum vites. Quærant ergo tui de industria cum his familiaritatem colloquendo, commessando, ludendo; tu verò sumptum in eam rem suppeditabis.

60. Literas omnes quas recipis secretas, aut combure, aut si necessariæ sint, in incognita cista, & sub tua clave reconde.

61. Sua non aliena manu legatus scribatres, à quibus regnorum salus dependet, ad evitandum errorem, sed vel maximè pro ratione secreti.

62. Per diversos tabellarios & vias, easdem literas legati mittant, eas præsertim quibus summa rerum vertitur, ut si intereant aliæ, aliæ ad manus Principis deferantur, tum ad evitandum moræ periculum.

63. Opprobria in suum Principem, aut gentem jactata, non recitabit literis, ne exasperet Principem; verum seria & publica tantum negotia scripto referet.

64. Alienas literas etiam rogatus ad Regem non mittet, nisi eas legerit, ne forte displicitura Domino contineant.

65. Licet acerbam legationem ferat legatus, tamen vultu constanti, & cum gravitate aget, adeoque sit constans, ut pro concreditis sibi vitam audeat ponere.

66. Contra munera sit ipse invictus, & sui; ideoque cavendum, ne munuscula accipiant.

67. Legatus acceptorum munerum Principem suum certiore faciet ad evitandam suspitionis notam.

68. Non Principi suo, non alieno spondebit, quod exequi sit in dubio; potius in omnibus promissis parcus sit.

69. Nihil leviter aggrediatur, discutiat singula, cuique rei maximam diligentiam adhibiturus.

70. Non nimis calide & cum affectu, neque nimis tepide res tractet, ne intelligatur quod cupit, quod non.

71. Imò monstrandum est te cupere quod non cupis, & non cupere quod cupis, quò citius assequaris causam eludendo.

72. Gratum hæc virtutes legatum etiam barbaris reddent: incessus moderatus, gestus decorus, frons læta, ridentes oculi, vultus ad temperatam hilaritatem compositus, oratio matura, & quæ virum suum loquatur.

73. Pro gentis suæ gloria, egregios secum trahat juvenes raræ formæ, prudentiæ, & roboris, & quæ rara sunt, ad externos secum portet legatus.

74. Brevitate sermonis gaudeat: nam displi-

et prolixitas, rectè facer Scriptor : *in multiloquio non deerit peccatum.*

75. Nonnunquam pro ratione temporis (quod iudicio legati committitur) præmonentur Marschalli ejus aulæ ad quam ventum est, quo cultu velit suscipi legatus, pro dignitate sui Principis, in primo accessu (seu *audientiâ* vulgò) tum in conviviis etiam, ubi loci prærogativam sibi asseret, sed *tamen procul à morositate, ne in eo nimium sit scrupulosus, quod salva auctoritate dissimulari potest.* Illud etiam præcaveat velut quidam in Hungariam nomine legati veniens : cum sciret eam gentem potione vini gaudere ; ipse verò à largioribus poculis planè abhorreret, tacitè præmonuit ad convivium veniens, se planè à potu vini abhorrere, néve sibi vitio verteretur, si oblata pocula non evacuaturus esset, alia ratione suam propensionem in eam gentem testaturus, sufficere sibi potum cerevisiæ, aut aquam modico vino dilutam, qua ratione convitia purpuratorum & offensas vitavit.

76. Temperatum legatum & continentem velim. Turpe à vino, turpe à muliere vinci.

77. Ad mores gentis attendat legatus, & quoad fieri (salva sua existimatione) potest, se accommodet, fors enim inter hilariora pocula discet, quòd nec ingenio, nec arte, expiscari posset. Plurima inter convivales hilaritates elabuntur, quæ scire legatum deceat.

78. Munificus sit, & comis legatus.

79. Multa per uxores apud purpuratos præstari possunt; idèdè munificè habendæ.

80. Historiarum cognitio legato pernecessaria, & status Politicus Provinciarum, præsertim ejus gentis in qua moratur.

81. Rariùs prodeant in publicum legati.

82. Patria veste utatur legatus, ad pompam decora, linguâ itidem suæ gentis loquatur, idque in publico; in privato verò, etiam peregrina per humanitatem loqui poterit.

83. Uxor non est circumducenda legato; imò non faciat eam arcanorum legationis consciam.

84. Principum (ad quos mittitur legatus) seridè mores, vitam, virtutes, vitia, molitiones, fœdera, societates, portus, classes, opes, quibus ad terrorem compelli, quibus accendi, quibus placari, quibus ad arma proflire, quibus delectari, & capi, quibus denique offendi consueverint, qua parte fortiores, qua imbecilliores, quorum consilio utantur, perscrutetur.

85. Gentis etiam universæ genium, constantiam perspiciat, robora, opes privatas, & publicas, an subditi obedientes suo Principi, an ad motus proniores, quibus ordinariis, & extraordinariis subsidiis gaudeant, armorum copia, victualium commoditates, regni propugnacula, Nobilitatis numerum, & animos togatorum eruditionem, pectus, qua quisque apud Principem suum autoritate sit, qua apud populum pernoscatur.

86. Caveat ne Principis (apud quem moratur)

ratur legatus,) etiam aperta vitia damnet, tum mores; imò neque suum Principem ad invidiam exterorum nimis extollat, & laudet; sed tamen sua non deprimat, imò modestè omnia ad opinionem magnitudinis enarrabit.

87. Probitatis & pietatis publica signa in legato laudantur, ut quotidie sacro intersit, publicè ad templum vehatur, eleemosynam publicè porrigat, ad opinionem non fucatæ virtutis.

88. Legatorum uxores maritorum obtinent locum in congressu.

89. Multi errores legatorum simulatione morbi dilui possunt.

90. Non rixosus sit legatus per sobrietatem (imò etsi quandòque vinolentia accesserit) ipse & sui, imò declinet occasiones, unde rixæ oriri possint, & maturè se à lætis congressibus subtrahat.

91. Modestus sit, nullius animo studiisve factiosè, aut cavillosè reluctetur, quasi melior, aut sapientior.

92. Fugiat eorum purpuratorum congressum, quos aut rixosos, aut leviusculos, aut etiam fastuosos nimis esse credit; sed tamen ne fugisse videatur.

93. Sit gratus excipienti Principi, & populo, quod ab antea acta notitia, aut aliqua ratione parari potest, qui placere potuit, jam obtinere cepit.

94. Genium se excipientis observabit legatus,

tus, cæremonias, modúmque actionis in colloquiis, & congressibus religiosè implebit, & omnia quæ primæ scenæ debentur.

95. Uti religionis suæ sit tenax, ità peregrinam apertè non damnet, sed quasi dissimulet, & quoad fieri salvâ conscientîâ potest, etiam peregrinis cæremoniis sacrorum indulgeat, quo maximè purpuratorum animi capiuntur; quod in suis etiam cavebit.

96. Titulos literarum, & salutationis rectè aptet personis, qua in re præmoneri velit à periculis ejus gentis; cautè tamen ne decipiatur.

97. Ut acceptior sit, non solum literas ad Principem commendatitias; sed etiam ad Magnates & ministros aulæ secum ferat, quos in adeunda aula de vinctiores sibi optat. Adhæc coram quibus opportunum pro re nata videbitur, laudabit oretenus modicè sui Principis munificentiam, & commoda proventura tacitè cuilibet inculcabit, in eamque rem nudas membranas literarum à Principe accipiet, & copias superscriptionum asservabit, Principi (post regressum) recitaturus.

98. Nulli aduletur legatus, nec mentiatur etiam leviuscule.

99. Varia munuscula sibi legatus maturè procuret, & secum ferat pro ratione temporis, & personarum dividenda ad conciliandos animos eorum, quorum operâ opus habebit.

100. Omnes occasiones loquendi, & objectis onum ante consideret, ut cuique rei præmeditatus sit respondendo.

101. Prælatos ejus loci, ubi moratur, & Religiosos sibi devinctos habeat, quod parabit publica devotione, familiari congressu, & alloquio, visitatione Monasteriorum, & eleemosynâ, quod multum confert (ab opinione virtutis) ad suas res stabiliendas.

102. Si aliqua vitia tibi insint, per consuetudinem, aut per naturam indita, quæ vitare non possis, cave saltem ne videaris, & semotis saltem arbitris turpis sis, aut corrige potius.

103. Raucus, aut balbus rarius loquaris.

104. Nunquam descende in certamen alicujus lusus & disputationis, si vincas parva gloria, victo ingens dedecus.

105. Nulli negotio intersit legatus, quod jacturam authoritatis præsentis adferre possit, aut ex præcedentia cæterorum legatorum, aut omni alia ex causa.

106. Non immisceat se rebus, quas alium (quàm sperat) habituras effectum pernovit.

107. Pro nullo intercedat, neque objiciat suam authoritatem periculo repulsæ.

108. Lætante Principe, aut dolente idem faciet, aut lugubria aget, aut in lætis triumphum, neque sumptui parcat quoad potest.

109. Quia legatus ejus personam Principis retinet, à quo venit, dignitatem quoque in congressibus publicis, aut admissionibus retinebit; memor tamen suæ privatæ personæ, ut comis sit.

110. Splendore omni incolas superare potest
lega-

legatus, Principem tamen vincere nolit, à quo aut ad quem venit, ne arguere videatur, & pro amore invidiam paret.

111. Vestis, & urbanitatis Patriæ tenax sit, tum maximè religionis, ut innotescat publicè, cum etiam privatim bonum esse, plus enim æstimabitur legatus, quasi omnia cum Deo agens.

112. Non velit videri facetus, & dicax.

113. Omnem sinistram opinionem à se amoveat, laudabit modicè res exteras, & ejus generis commodis se favere, imò in omni re amicè cum se esse præ se feret, in qua versatur.

114. Illos maximè considera, qui cum Principe conversantur, quibus virtutibus delectentur, iis etiam eos expugna, & per hos omnia efficies.

115. Statuat quoque vespere horam unam legatus, quâ impositi sibi muneris partes feridè scrutetur, & antea acta diei, an posteriori die in melius quid fieri possit, quid detrimenti, quidve commodi causæ suæ accesserit? postea ad Deum elevet mentem cum prece, ut ejus muneris successum secundet.

116. Pacta, & pollicita sua ita formabit, ne subsit captio suis rebus periculosa; idè dicta, scriptaque (imò verborum etiam æquivocationes) scrupulosius perpendat, nec sibi soli per omnia fidat, sed fidelioribus etiam tum judiciosius eam curam communicaturus: plures enim oculi plura vident.

117. Si alicui muneri ob imbecillitatem non

suffi-

sufficit legatus, multa vitabit simulando, aut dissimulando; dicta velut non audiet, facta velut non videbit.

118. Ne nimium fidat multis pollicitationibus; potius diffidat

119. Tace, tace, nulli consilium, aut secretum narra, anne existimas alium tibi magis fidum fore, quam fueris ipse tibi?

120. Si aliquem tuæ gentis transfugam apud hostem repereris, diffidentiam ipsi paries, velut Scipio Romanorum legatus Annibali apud Antiochum reperto, quo cum ille plurima velut secreta præsentem Antiocho in aurem locutus, ut suspectum redderet Antiocho.

121. Poterit legatus (verum præmonito suo Principe) miscere se negotio etiam sibi non commisso, si præsentem legatione sua repererit aliqua in suam gentem agitari: legatus enim nihil aliud est, quam custos, & causa bonæ rei, quæ ab externo in suam gentem derivari potest.

122. Legati dum veniunt in aulam, neminem prius visitent, quam Regem; per suos tamen secretarios, quos sibi devincendo credent, eòs visitabunt.

123. Illicitum sit legatis hæere in legatione diutiùs, quam quantum admittenti placuerit.

124. Nonnunquam quæ in conviviis dicuntur, decuplo majora judicabuntur quasi extemporanea, quam quæ cum præmeditata auctoritate dicta sunt; ideo aliquando ad sit latis
con-

congressibus, sed tempestivè se domum recipiat, ne effusus sit in jocos, & nimium lusum.

125. Legati non infrequenter speculatores sibi adsciscunt. Sic inter affeclas legati latent personati homines, architecturæ militaris peritissimi, qui fortalitia perlustrent debiliores partes observaturi.

126. Fidis sibi corifeis non munificus solum erit legatus, sed planè prodigalis.

127. Videat legatus, ut potius vix nosse videatur eos externæ curiæ ministros, à quibus haurit secreta, & per quos res tentat; quam ut familiaris illis sit, hinc fidi comites, criptici codicilli, nocturni & ignoti, mutato nomine & amictu sint.

128. Quod si de illis edoceatur legatus veniens, quæ magis regressum quam accessum suadeant: morabitur, si tutè poterit, aliquo in loco, antequam præmoneat de iis suum Principem.

129. In primo accessu eam orationem format ad Principem, quæ sibi suisque rebus æstimationem pariat; rationibus verò potius decoris utetur in persuadendo, quam superbis, vitabit adulationes & submissas preces, etiamsi aliquid petiturus; verum omnia modestè aget in modum honestæ suasionis, imploret, ut suavissime non tamen rogasse videatur, vitabit etiam convitiandi studium.

130. Contentione inter legatos de loco nata, asserere debet animosè legatus dignitatem sui

sui Principis, aut congressum talem fugiat. Quod si absentia commodè excusari non possit, ægritudinem saltem simulabit: magis enim apud Principes valet authoritas, quàm quæque alia res; ut Mendoza Hispaniæ Regis legatus, cum Regis Galliæ legatum proximum Pontifici locum occupare vidit, ex adverso Pontificis in medio Consistorii confedit, quod erat instar Majestatis, in quo omnimodè nitendum, ut priorem locum occupet, aut teneat legatus.

131. Qui vitare volunt legatorum de loco controversias, sessiones & mensas in modum orbis formant, ubi superioritas notari non potest.

132. Quod si acciderit, ut Princeps legatione offendatur, non protinus legatus contemptim abscedat; sed modestæ gravitatis (tum rationum) scuto eum excipiat potius, quàm relinquat, ne perpetua consideratione crucietur & magis excandescat. Id etiam in privatis offensis & civilibus observandum.

133. Cavebit ne rumores novos nisi re explorata ad suum Principem transmittat, & potius suaserim taceat, quàm ut in errorem incurrat nuntiando.

134. Advertat legatus ne suus tabellarius aliorum literas ferendas suscipiat quàm suas, multa ex causa, imò si sui domestici mittunt literas in Patriam, legat eas, ne aliquid per importunitatem deferant, quod res turbare possit,

possit; idè tabellariorum Præfectos (quos *Cursores*, aut *Postas* vocant) observet, ne aliorum literas, nisi suo jussu suoque fasciculo inclusas suscipiant.

135. Relinquat aliquem fidorum amicorum penes Principem abeundo, qui se absente necessaria legationis urgeat, quò citiùs sinè dilatione expediantur, suàmque authoritatem per absentiam tuendo, omnia fideliter nuntiet.

136. Missarum literarum exemplaria penes legatos maneat: nam si intercipientur missæ, rursus describi poterunt ex exemplari, nec in contrarietatem stylus deducetur, idèoque libro alicui literas omnes inserere oportuerit; imò quoddam archivum legationis sibi formet, omnia scripta, & rescripta in catalogum referendo, seriem temporum, locorum, personarum, ex qua generali penù literarum postmodum relatio legationis commodissimè conficietur.

137. Legatus ad suspectum Principem missus ad eludendum armorum tempus, si statim ab illo Principe expediatur, non recedat; verùm varias moræ occasiones obtendat, formaturus interea (licet in vanam speciem) rationes componendæ pacis, studio protrahendo, dubitando, ac demum pro informatione ad suum Principem mittet, iterum iterùmque non recedendo ab eodem Principe; verùm ejus conatus, consilia, fœdera perspiciendo, dissuadendo, distrahendo, ut interea sui provideant.

videant sibi de viribus, quod etiam simulatione morbi facile præstatur: nam verè præsentese (velut adhibito censore) non tam propèrè hostilitas expedietur; quàm si abeat legatus, tempus & occasiones, adversa (contra suos) moliendi sponte concessurus.

138. Res magni momenti duplicatis literis perscribat, & diverso itinere mittat, tum ut melius inculcentur, útve amissis aliis literis, aliæ perveniant.

139. Postquam venerit ad aulam externi Principis legatus, quanto citius poterit appropèrabit audientiam, antequam familiaris esse ceperit aulicis, & quam diu adhuc retinet ignotæ faciei, morum, & authoritatis opinionè.

140. Ad tractatus pacis missi legati, seu commissarii, plenipotentiam (ut vocant) legationis commissariorum alterius partis requirant priùs, antequam rem aggrediantur; imò eam sibi describi petant, quam considerent an ad fucum tantùm, aut re vera ab altera parte tractatus incantur, tum tituli & sensus rei discutiatur.

141. Cùm quidam legatus præsentiret se sine occurſu exceptum iri, ipsèque non magnificè comitatus adveniret, iter maturavit, & noctu insperatè pervenit.

142. Non adventantis modò legati requiro curiosam (quorum interest) salutationem, sed abeuntis etiam valedictionem peto, ne alias offensi purpurati, quantum boni suæ genti præ-

præfens paraverit, illud per absentiam corrumptat. Vale dicet ergo potioribus personis ipse, reliquis verò (simulato impedimento maturioris abitionis) per potiores suorum; imò requiret (comparato ad id libello) ut quisque suum nomen suaque manu in memoriam amicitiae, & reciprocationem literariam sibi inscribat; imò stemmata sua depingi curet; non oberit sibi suæque genti ea illustrium virorum notitia, cum quibus audaciùs, aut fideliùs data occasione per literas quidlibet agere poterit legatus, habito inscripti nominis, & stemmatis quasi pignore & prætextu.

143. Verùm illud in agenda legatione magni moniti loco sit, quod à nostris legatis in Castris Turcarum ad Chotinum (Anno Christi 1621) circa tractatus pacis factum comperio: cum enim à Cancellario Turcarum Principis, seu (ut illi vocant) *Vezirio*, superbas condiciones pacis pro innato gentis fastu ferente, legatorum animi ingenioso commentotentarentur in expiscationem: lubentiùsne pacem quàm bellum mallerent? ac fortè idem *Vezirius* subjungeret: nisi eas condiciones acceptarent legati, omnes tractatus pacis rescindi, aut, si vellent, statim ad suos abire continuaturis arma libenter concedi; in oculos vultumque legatorum intentus, quo animo eam rescissionem pactorum acceptarent, exinde argumentum capturus, posse tædio belli à Polonis aliquid extorqueri; verum graves legati

legati dissimulandi peritissimi, vultu in omnem constantiam formato, animosè rejectis conditionibus, veluti sinè mora lubentes abituri, dextram *Vezirio* valedicturi porrexere: fortunam belli adhuc in æquo esse, scripturum tandem victorem, pacem sanguine; sed quæ vobis non admodum jucunda foret, neque desperare se, quoniam à suis partibus iustitia causæ flaret, etiam affuturam Dei maximi bellorum re-
Solis opem, subjungentes. Quam invicti animi constantiam videns *Vezivius*, benignè legatos manuprehendens, in secretiorem tentorium secessum, deinde ad ipsum præsentem in castris Imperatorem abducens, vultum & verba, tum ipsas pacis conditiones ad molliora flexit, ut serè potior pars pactorum, Polonorum aptaretur commodo, licèt *Turcarum* Princeps aut fastu, aut revera (quod proximè crediderim, nam totis viribus Europæorum, Asiaticis item, & Africanis prout tibi subsunt, ad debellandam Europam properaverat) quatuor centena militum millia* in castris numeraret, cum noster exercitus ne decima hujus parte sibi constaret.

144. Si tuæ res successu armorum valentiores sint, proderit legatos adversæ partis partem venientes asperiori fronte, & verbis animosè tractare, præsertim si quòd in rem tuam
 I sit,

* Septies centum millia *Turce* numerabant, & nostri qui bello intersuere, concordant; sed verè cum calonibus & lixis crediderim.

fit, acceptare nolint paciscendo: tales enim plerumque legati animosa sibi responsa fingunt, licet cum omnimoda facultate concludendi veniant, & quoad possunt, tentant verius, quam ut sperent aliquid ex optato pro se obtinendum, nisi forsan apud incautos mollior pactio succedat. Sic *Gonsieskius Palatinus Smolensensis* bello Moscovitico nomine Vladislai IV. Regis ad paciscendum Commissarius, cum videret Moscos (quorum bello deterior res erat) ficta ut solitum in ea gente animositate, plerumque pro se causantes, primo asperioribus verbis eos corripuit; cum verò non satisficeret dictis, apprehenso gladii manubrio, *Nisi veneraver jura gentium* (subjunxit) *in legatis honorandis, hic gladius vos homines fastuosos doceret Regis Poloni reverendum esse nomen, & noscendam favente Deo, tum armorum justitiã, & fortunam.* His flexit ad faciliora temeritatem Commissariorum: nam verè cum plenaria facultate venerant. Si verò illi incidissent in aliquem molliorem, minùs providum & animosum, tum importunè discretiorem, quàm erat *Gonsieskius*, multa quæ sui erant voti, à nostris obtinuissent.

P A R S III.

NORMA IN RECIPIENDA LEGATIONE.

145. **H**ostium legati munificè habendi (imò magnificè) procul tamen ab obsequio, ne aut ostentationem, aut timorem

rem suspicentur, potius habeantur propius magnanimitatem.

146. Uti legati breviter loqui debent, sic illis breviter nomine Principis respondeatur, & sine affectu, quo major parabitur authoritas.

147. Non permittenda legato curiosior Regni inspectio.

148. Quæ responsa data legatis vel graves controversias periculosè finire, vel bella excitare possent, non sunt statim danda, verùm trahantur, legatos interim detinendo, ac per suos internuncios deferrì potius curabuntur.

149. Per Marschallos aulæ præmonebit tacitè legatos Princeps, quos titulos sibi dari velit.

150. Hostium legati cum armatorum & optimorum militum manu excipiendi, & potius sub tentorio, quàm in civitate.

151. Hostium legatis obviam eatur, usque ad fines cum armatis militibus, ut sub custodia veluti habeantur; neque Regiones speculentur, imò ne à nostris conveniantur, & colloquium habeant, ne literas privatim mittant, aut recipiant.

152. Extra castra colloquium concedendum legatis hosticis, nisi tuæ potentiæ nimium fidas, ut ostentare possis, quod præstat.

153. Legati minores hostici, obligatis oculis in castra recipiantur, imò reversuri extra castra simili modo educantur.

154. Divitiæ non modò non aperiendæ, sed

celandæ potius coram hostium legatis: nam incendunt mentem hostium in rapinam; sed sola potentia armorum ostentanda, item hastiæ, militares exercitationes, & alia.

155. Interdum etiam hostium legati excluduntur penitus, ne sint potius speculatores.

156. Præsentibus hostium legatis aliquid tibi læti (ex condicito) fac nuntiarî, vel de novo fœdere aliquo, vel de aliqua aliunde victoria,

157. Cautè admittere legatum, ne speculetur castra, nève res trahatur legatione.

158. Custodes legato cuique (sed præsertim hostili) dandi, viri animi generosi, fortes, prudentes, militares, simulandi & dissimulandi periti, qui minima dicta factæve legatorum observent; amovendi verò à colloquio eorum viri loquaces, leviculi, effæminati, & qui nesciunt momentis servire in rem suæ Reipublicæ.

159. Hostium legatis aliquando adimuntur arma, ne insidientur inter colloquendum Principi, vel in speciem hostilitatis.

160. Quidam ne legatis obviam mitterent in venationem, vel propter pietatis negotium aliquo alio ab aula processerunt.

161. Si necesse sit visitari legatos, visitentur à viris illustribus & prudentibus, qui discursu & animo magno admirationem suæ genti legato insinuent.

162. Hostium legati reducantur à viris armatis usque ad fines, & circa civitates munitiores res du

res ducantur, locaque regionis potiora proparanda opinionis pompa.

163. Si contigerit deliquisse externum legatum, remittitur interdum cum causa ad eum qui misit; verum qui deliquerit jussu sui Principis, si sub specie legationis tumultus excitaverit, incendia, cædem intentarit, carceri certè intrudendus, aut honestè retinendus, milite ejus domum cingendo, antequam de voluntate sui Principis innotescat: quemadmodum enim offendi legatus non debet, offendere etiam non potest; si verò velit offendere, munus suum amittit: desinit esse legatus, qui proditor esse incipit.

164. Sed tamen etsi deliquerit legatus contra jura gentium, & pœnam mereatur, videndum an potius valeat amicitia ejus Principis, aut populi à quo venit, an supplicium legati? imò quasi nescienda nonnulla in legato delicta, aut non videnda, si aut minora sint, aut puniri non possint, nisi circa periculum, & offensam gentis.

165. In delinquentem legatum contra jura gentium & puniendum, judicium Regni maximum formari debet

166. Si verò quis ex comitatu legati deliquerit, perquirendum: utrum scitu legati factum? & an ipse judicare illum velit? si non: assumendi aliqui è familiaribus legati, & nostris intermisti eum judicent.

167. Legati qui non impetratâ veniâ transi-

tus (præsertim suspectæ gentis) in aliam terram per nostram transeunt, remorari possunt

168. Accidit aliquando, ut legatus aditu prohibeatur, quod si tamen injussus accesserit, volunt nonnulli, ut Majestatis & Imperiorum perturbatorem, eum captivari.

169. De contractibus tempore legationis initis, judicium tenetur accipere legatus ejus loci, cui se per contractum obnoxium fecit.

170. Solet aliquando domus legatorum pro asylo delinquentium censerī, sed tamen legatus præmonendus, ne sit ejus domus patrocinium scelerum, non eum venisse ad impediendam jurisdictionem loci, sed ad firmandam pacta & amicitias, non in locorum sanctitate, sed in sua cuique innocentia præsidium esse, sanctiorē esse justitiam omni domo legatorum.

171. Permissum legatis, ut domi suæ juxta suæ gentis ritum sacra exerceant

172. Cùm fictè & fraudulenter legati hostiles sæpè veniant, faciet is, qui aditur, ut citò & quamprimum auditi expediantur, adjunctis qui per speciem securitatis eos deducant; interim censores sint, ut dolus & omnis machinatio arceatur.

173. Nonnunquam dum veniunt legati, nostræ verò res imparatæ sunt, in itinere aliquo honesto prætextu (vel requiei causâ) retinendi.

174. Mittuntur legati sæpè cùm spe pacis, ut incautiùs hostes opprimantur, aut distra-

hantur.

antur, idè non facilè (si ad te veniant) credendum.

175. Stando potiùs legati audiendi, ut necessitatem standi Princeps ingerat, ne si conserit, legatus quoque sedere cogatur.

176. Princeps qui præsentit legatum, acerbis sibi mandata laturum, aut omnino eum non admittat, aut præmoneat, ut molliùs agat, ne sibi itidem sit necessitas, acerbis respondendi, & agendi.

177. Dum audiuntur hostium legati, non suaserim, ut omnes audiant, ne si minas aut aliquid tale ferant, circumfusa multitudo terreatur & metuat; vel si publicè audiuntur, rumor de industria aut murmur per substitutos in eam rem excitandus, ne ab omnibus oratio audiatur; idem sentiendum de responsis quæ per legatos nostros ab hoste feruntur.

178. Responsa ambigua danda potiùs si res suaserit, quæ vulgus scrutetur magis, ac divinet, quàm intelligat.

179. Si aliquis nobiscum confœderari velit, cujus fœdus minus sit nobis utile; aperta verò sit offensa si negemus, proponantur fœderis conditiones modo duræ (& nostro tantùm commodo servientes) quibus ille terreatur, & sponte recedat à fœdere.

180. Miles, plebs, & ipsa juventus armis exerceatur, pro apparatu belli, præsentibus hostium legatis (ne tamen ad ostentationem ea fecisse videâre) strepant armorum officinæ

circa reparationem armorum, armamentaria instaurantur, de bello, commeatu, armis, subsidiis sociorum passim sermo fit, machinae murales explodantur, equi bellici traducantur, & cætera, quæ in belli & potentiaè pompam serviunt, studiosius fiant pro opinione virium.

181. Legatus à suspecta gente veniens (à quo verendum ne sub prætextu legationis inter tuos auxiliares socios, aut etiam incolas, aliquas factiones molietur, & res turbet distrahendo) maturè erit in ingressu Provinciae præmonendus, ne conferat cum quoquam tuorum, tam per se, quam per substituta instrumenta; alias speculatoris, & turbatoris; non legati loco habendum, in eamque rem fidi corifei ejus lateri per speciem honoris admovebuntur, qui ad res ipsius & suorum attendant, caute tamen, & ab alio prætextu, ne alias diffidere iis videaris, quod æquè nocivum est.

Satius igitur suspectos legatos præstabit remotius à loco residentiaè detineri, nec admittere coràm; sed per deputatos cum iis tractandum erit.

LIBER IV.
 NORMA PRINCIPUM CHRISTIA-
 NORUM IN SEDITIONE.

Est ea Campani virtus sublimior uris,
 Ut pulso imbriferum dissipet ore Noturno.
 Principis est etiam virtus compescere motam,
 Ne furat Austri instar, seditione, plebem.

1. **P**Opulus, aut miles otio non lasciviat; sed labore, & exercitio distinguatur.
2. Luxus exulet, unde paupertas, dein ex defectu tedium, & motus. Trastant in eam rem leges sumptuariæ, aut potius ne improtentur ea in Provinciam, & divendantur, quæ ad luxum magis sunt, quàm ad necessitatem.
3. Qui in multitudine plus possunt, suntque audaculi, non sunt exacerbandi, aut præmia data

data auferendo, aut promerita negando, aut suppressis à fortuna non subveniendo.

4. Rarò, neque diu, simul habenda multitudo.

5. Non sint avaræ exactiones subditorum, neque publicis tributis plebs gravetur, verum partem oneris suo proventu levet Nobilitas, prout magis ad Rempublicam ejusque commoda pertinet; plus item oneris circa tutelam sumat, neque privatim Nobilitas gravis sit infimæ & rusticæ plebi, ne cogatur patrocinium unius quætere.

6. Cavendum subinde severiùs, ne per privatos cives exerceatur armis agraria plebs, ne ea armorum commoditate insurgat contra Dominos, aut in partes unius potentioris, & audaculi secedat periculosè, præsertim si suggeratur spes libertatis.

7. Ab ea plebis insolentia (vel obiter suggerendum) Kosacorum nostrorum potentiam cautiùs esse habendam, ne crescat infimæ plebis contra Regem, & statum equestrem potentia; sed in ea loca passim deducantur è fidelioribus populis (Romanæ præsertim fidei cultoribus) Coloniae. Sic antiqua Roma nulla re potentiùs in obsequio, aut noviter subiectos, aut infidos sibi populos retinuit, quam *similitudine morum, & Religionis*, quam obtinuit à sola Coloniarum deductione, neque scio aliam Rusticarum turbarum nunc subesse causam, quam quod omnes computandis ab eo popu-

populo proventibus incubarent, nemo propagandi Catholici ritus haberet curam, ut ab ea multitudine & unione schismatis facilius, non dissentiente populo, armorum & rebellionis foret conspiratio. Et vel ab hac eadem causa diversorum à nobis rituum, vix sperarim Livoniam ad nos redituram, aut illam alteram nobis propiorem fidelius diuque in obsequio permanuram, præsertim dum accessit vestitus, linguæ, ac per omnia morum diversitas, omnes aptæ ad distrahendum causæ, nulla ad retinendam conjunctionem.

8. Inscio te ne fiant conventicula, imò capita conventiculi puni severè, aut si conveniat insimul populus seditiosus, habe aliquos tuarum partium qui dissuadeant, & distrahant.

9. Conventicula conventiculis distrahe, cum seditiosi conventum habent, tu item aliud sub idem tempus convoca.

10. Discordes potentes reconciliandi, aut etiam distrahendi si concordés sint in malum, verùm summa moderatione prudentiæ, ne mendendo plus noceas.

11. Magnæ familiæ impensius honoribus & proventu curandæ: nam assuefactæ in alto, gravius infima ferunt.

12. Aliquid petentibus concedendum; sed tamen pericula prius seditionis, & peritionis objicienda.

13. Mittendi secreti & fidi invulgas corruptores, ad portas sint obvii, cum verbis & præ-

præmiis priores factiososque distrahant, seditiones & diffidentias mutuas inserant.

14. Non statim adverteris; imò quasi justos motus appella, sed modum habendum: non enim quiescendo sanantur.

15. Qui sunt vulgo grati, in compositionem adhibendi.

16. Tumultuantem multitudinem; imò in præsens furentem, non alia re facilius eludes, quam specie tractatum pacis, & spe obtinendi quod petit faciliter injecta; interim, cum hinc aut illinc, quomodo id fiat? deliberatur, scitè protrahendo varia causando, in alteram diem transferendo, furor commoti populi evanescit, & qui timeri ante debebant, jam ipsi timent.

17. Religio, jusjurandum, obedientia subditorum, salus populi (ne cum singuli distrahantur omnes concidant) proponenda, commune esse Patriam, & commune è diffidiale malum.

18. Per speciem honoris, aut legationis amovendi sunt Duces seditionum, aut suspecti.

19. Per uxores, & filios multa tentantur apud seditiosos auctores.

20. Non in populi utilitatem motus excitari, sed in ambitum eorum qui irritarunt, periculo aut invidia plurimum unius studium promoveri doce, primos illos incentores imperare velle, commodis suis non populi studere.

21. Caput seditionis habeas obsides, ut si per

¶ per speciem honoris filios, vel filias ad latus suum capias.

22. Interim valentiores in populo secretè ad te voca, humaniter habe, & quasi aliud age; dein velut ignarus rem perquire, aut modicè reprehende, aut te eadem sentire simula (pro comparanda tibi ad dissuadendum gratia, & ad expiscandum confidentia) modò alià viâ.

23. Imò Princeps communicato consilio cum aliquo fideliorum, eum injuria in speciem palàm afficiat, transeundi ad seditiosos prætextum exinde habituro, submissa interim pecunia occultè eum adjuturus, & suppeditato in corruptelas sumptu, quo commodius ille se pro capite seditionis obtrudat tumultuantibus ex argumento recentis in Principem offensæ in speciem audaculus, clam verò fideliter ex mente sui Heri totum procuraturus. Tutius utique Principi, si aliquis nobiliorum ratione, suasu, & decore virtutis ducendus, quam ut è face vulgi helluo, aut rabula pro capite seditionis statuatur, recti, honesti, humanorum, divinorumque pariter immemor, flagitiosè & insolenter totum acturus, cui in pace durum servitium, turbatis rebus sub nomine licentiæ sola libertas habetur, imò cui sterilis pax & quies, motus & pericula lucro sunt, unde in turbas comes & ardor, quietis ut nihil profuturæ cupido nulla, imò potius odium.

24. Literas & famam rei mitte in vulgus: ad-
ventare

ventare hostem, necessitatem inde concordiae pro communi salute adesse, item fore alium exercitum in poenam rebellium.

25. Veniam delinquenti, aut proditori secretorum seditionis offer, aut desciscenti à seditione.

26. Non terrearis rumore seditionis, sed potius observa.

27. Modo nihil spernendum, modo non omnia metuenda suaserim.

28. Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant.

29. Conciliabula & cœtus distrahe aliquo rumore periculi, vel præoccupa prior collegii locum militibus.

30. Nonnunquam eosdem conciliatores seditionis quære (quasi per fiduciam virtutis) qui fuere incentores: cùm enim bona de se existimari præfenserint, erunt boni, aut diffidentiam illis apud cæteros facies.

31. Pollicere his aliquid, quos idoneos credis; tarda esse quæ in commune exoptantur, privatam gratiam statim ac mereare recipi, jam esse tempus quo virtus sua Principi innotescat, & præteritorum objectio fido præsentis opere diluatur.

32. Misce minas: cunctos infamiæ, seipso ut morti eximant: in pace causas & merita spectari, ubi bellum ingruat, nocentes atque innocuos juxta cadere.

33. Tum fortioribus remediis agendum, nisi molliora

molliora succedant; jube duos trésvé per secretum deprehendi, aut in obsidium effrænati vulgi, aut in pœnam & terrorem reliquorum.

34. Hæc omnia per alios facies, tuam præsentiam & verba ultimis servaturus.

35. Constans sis adversus metus, nec inania famæ pertimescas.

36. Caput rerum non omitte, unde in omnia regimen.

37. Si necessitas urget, i, & oppone auctoritatem; cessuri, ubi Dominum munificentia & severitatis summum aspexerint; sed tamen cum valida manu fideliorum militum accede. Præcedant aliqui, qui aures seditiosorum ad tuum adventum præparent. Sic Alexander magnus per Præfectos copiarum aures militum sibi prius paravit, antequam eos alloqueretur, cum seditionem orsi fuerant.

38. Initiis seditionum obstandum, antequam multi consentiant in malum, nec dandum tempus confirmandi se, sed cautè, ne illud incurras (quod ajunt) *multi fallere docuerunt, dum timent falli.*

39. Fortuitis sopiuntur seditiones, ut apud Tacitum sopita seditio in exercitu, dum luna clariore cœlo visalanguescere, si rectè scias accommodare rebus fortuita.

40. Seditio ob religionem difficulter sopitur, nisi concedas aliquid in speciem; cave tamen ne scholas aut typographias permittas, subruendo potius fundamenta & amovendo

semina malorum, quàm ut foveas. Deinde non provoca in certamen quæstionis de religione, ut neglecti neque vexati legnescant, & langueant studio, vexatio provocat cum ratione contumaciam. Nocuit plerisque Provinciis curiosa de religione contentio; supplicia verò, judicia, inquisitio, & pœna circa religionem magis accendunt animos in obstinationem, nisi jure belli (qui extremus rigor est, & potius penes metum, non penes imperantis odium) imponere in noviter subjugato populo aliquid velis; sed tamen etsi debellati fuerint, aliquid ad leniendos animos concedendum, ne si planè extirpare studeas, cum partem pro necessitate conscientia recuperare volunt, periculum ne totum vi obtineant. Cavebis etiamne sub titulo excirpandæ hæresis, aut schismatis bellum incipias, nisi difficilissimo negotio implicari velis, verùm alio sub prætextu. Utinam tantas non dedisset pœnas hujus erroris *Belgium*!

41. Seditiosi (aut potius seditionum auctores) inter se committendi per mutuam diffidentiam, vel præmii accepti à Principe, vel privati studii, vel ex comparatione virtutum (quæ odiosa sunt) vel ex æmulatione honorum, si abjecti cum ingenuis committantur.

42. Mutandi aliquando cohortium Duces, quo minus valeant ex novitate.

43. Quod speras à te per seditionem extorquendum, potius sponte offer, ne extortum esse videar.

videatur, & aliquid extorsisse assuefacti, semper velint.

44. Typis divulga injustitiam petitionis, & seditionis; sed hoc in seditionibus Provincia- libus præsertim usurpandum.

45. Noli minari, sed potius spem veniæ offer, vel si punire necessum sit, pœna sub manu nascatur.

46. Externo bello distrahantur civilia, & seditiones impediuntur, si ducas prope in hoste.

47. Habeat aliquam occupationem populus, ne nova moliat per quietem.

48. Exarmandi suspecti populi, & plebs, ne item fabros novorum armorum habeant, ne mercatores arma divendant, ne cum armis juvenus incedat, ne pulverem nitratum fieri curent, ne urbes & domos privatas aut castella muniant, ne legationes exterorum recipiant, aut suas alio mittant.

49. Ducis aut Principis liberalitas plurimum avertendæ seditioni prodest, si videant nec sibi illum, nec suis parcere.

50. Danda opera sub initium seditionis, ne coalescant seditiosi; separa ergo quoad potes.

51. Magnis propositis præmiis excitandi, qui seditionum auctores ferro deleverint; sed hæc extrema sunt, & sæpius illicita.

52. Seditione composita nullâ militatis muneris prærogativâ seditionum auctores donandi, *ne præmia abeant in exemplum audaciæ.*

53. Per varias turmas dispersiendi seditiosi sub alio prætextu.

54. Sex usurpari solent seditionum remedia: inquisitio, divisio, transactio, vis armata, judicialis cognitio, causarum unde nascuntur amotio.

55. Curandum, ne ærarium commune seditiosi habeant, vel illud diripiant, dividantque concessa impunitate direptori, aut assignandum in præmium aliquibus è seditiosis veteris meriti causâ.

56. Ille locus obsidendus est, unde arma, pecuniæ, commeatus petuntur à seditiosis.

57. Præmium, & impunitas seditioso promittenda, qui alterius seditiosi caput attulerit. Eâ viâ Sixtus V. Pontifex proscriptos in Italia sustulit.

58. Authores militarium tumultuum in præsentia militum mortis pœnas luant.

59. Seditiosum militem sub specie alterius alicujus criminis jube comprehendi, ac detineri quasi majores pœnas paraturus; interim alii ex composito intercedant, & correctionem polliceantur; vide tamen ne magis exacerbet, si impunè dimiseris, quod erit dexteritatis.

60. Consiliarios aut secretarios, quibus seditionum Duces innituntur, muneribus corrupte, veniam & impunitatem offerendo ad se trahe.

61. Si potens es viribus, properè accede ad rebelles & seditiosos, jube comprehendi capita seditionis, reliquis obsequium & laborem impera, velut nescius seditionis, aut si sciens cum spe parcendi si fideles sint.

62. Curandum ne quid milites per seditio-
nem extorqueant, licet justum prætextum
petendi habituri, ne assuescant extorsioni,
utve desit in posterum (à necessitate peten-
di) alimentum turbarum, potius finita sedi-
tione pro arbitrio aliquid concede, quam ut
extorsioni adscriptum ferant.

63. Antequam maturescat seditio, potius
ultrò lacesse hostem, ut novo periculo distra-
has seditionem.

64. Haud securè cum tota multitudine tra-
ctatus sopiendæ seditionis tentaveris; cura
potius, ut aliquibus è medio sui potestatem tra-
ctandi permittant, interim eos delegatos o-
mnibus modis suadendi & munerum aggredi-
eris, partim (si tutè poteris) admiscebis mi-
nas, pro capitibus seditionis censendo si fa-
cilia remedia rejiciant; jam singulos in parte,
jam omnes simul aggrediendo, ut trahant sui
authoritate ad meliorem mentem insanam mul-
titudinem, probentve se Reipublicæ, aut alia
similia proponendo.

65. Si verò armis decertare necessum sit,
cavendum ne Princeps temerè per contem-
ptum belli mittat in experimentum suas vires
cum seditiosis, verùm aliquo tractatu pacis
rem distineat, antequam vires contrahantur.
Cum verò non desperaverit debellandos,
tum potius arma quam consilia expediat: ma-
xima enim Politicæ ratio est, ne superior de-
scendat in certamen cum inferiori, nisi ex

bene præparatus, cum naturale sit inferiorem quid majus suspicari de superiore, quam forsitan in re ipsa sit, alias capto experimento sui (si bene prima succedant) eò magis inferius ducet, quò magis antè superiorem æstimavit. Imò licèt si bellum incipias felici in tuas partes successu, propone tamen sponte spem clementiæ, antequam fortuna vertatur (quæ semper inconstans est) nève à desperatione fortius seditiosi armentur, cautè tamen spes veniæ promittenda, ne ficto in tempus obsequio eludaris, verum partim clementiam ostentando, partim armis simul urge, neque occasiones vitæ cendi intermitte, alias imprudens sis, & pro mollitia animi pueriliter eludendus.

66. Servilia bella, nunquam, aut rarò, (id est que nisi in elusionem) per tractatus pacis concipiveris, sed commodius ferro opprimeris, insolanum alias sit conditiones pacis servo proponere, cui seditiosis licentiâ major libertas in bello est, quàm post bellum; nisi è servo liberum, & inferiori parem paciscendo agnoscas ad primam certè servitutem nisi coactus manu compressus ille rediturus, sponte nunquam. Utinam moderna *Cosaciana* seditio, rectius aliter tandem pro me loquatur.

67. Bella servilia propere admota vi & omnimodo supprimantur conatu, quoadusque recentis servitutis conscientia, & verecundia Dominorum restat in seditiosis; si verò accesserit mora, & dulcor (partem per seditiosum liberum)

libertatis invaluerit, aut tarde, aut multo sanguine pacem tibi emeris.

68. Frequentem exercitum, nisi hostis immineat, ne cogas in unum locum, aut si simul est, per exercitia distrahe, ne ab otio & multitudine novis rebus studeat.

69. Æqualia stipendia, licet parva, retinent exercitum; postquam verò aliqua cohors plus acceperit, in reliquis ex invidia odium, murmur, motus.

70 Julius Cæsar in Galliis incepto civili bello mutuam pecuniam à Centurionibus & primariis legionum Præfectis sumpsit in solutionem reliquorum militum, unde non tantum necessitati subvenit solvendo exercitui, verum etiam vadimonium certum fidei habuit, ne se desererent, aut in aliam partem desciscerent metu amittendi concessi.

71. Nimia inquisitio reatus in præpotentes cives perturbat sæpe Rempublicam, idè aut minora delicta non videnda, aut parcenda in speciem clementiæ, ne cum omnia pro ardore animi, & importuno zelo vindicare vis, totum potenti contumaciæ concedas; aliquid certè potenti concedendum est, ne totum pervincat irritata; si verò omnino vindicandum sit, velut uno ictu reum manu teneas, iudices, & opprimas simul. Si cautius aut potius mollius cum suo Cæsare egisset Roma, non descensum fuisset eò civilium armorum, quæ cum ardentius in præsidium sui partes circuspicerent,

èd servitutis deductam Romam videmus. Potius conciliandos sibi præpotentes cives prudens quisque Princeps, tum Respublica curet, quàm ut in eos peccantes importunè, & irritò conatu animadvertatur.

72. Longa observatione compertum habeo, nec idè inter oriundarum turbarum remedia recensere omittam (præsertim si fiat in Republica populari, ubi civiliter inter concives res aguntur, ac proinde respectibus quodammodo laborari necesse est) ut in ea negotia, quorum reddi rationem civibus oportet, seu sint quæsturæ, seu commissiones multi momenti, potius minores civium probatæ virtutis legantur, quos facilius arguas, tum ipsi sponte vereantur, quàm illi qui se magnos venditant, & multas post se trahunt factiones: hi enim fiducia evadendi multa damnosa protervè aut per negligentiam agunt, & simul censuram transacti negotii in offensam trahunt, ut aut multa in illis dissimulari nocivo exemplo necesse sit, aut si ad rigorem vocentur, primum occultè offensæ oriantur in rectos cives, qui ad normam & legem cuncta vocant, dein errorum exprobratio mutua, tum apertius odium, & palàm fiat discordia.

73. In plures partes disuniri oportet seditionosam aut suspectam Provinciam, singulis dantur singula capita, tolle commune ærarium, sodalitates, comitia, separatim non in commune consulant, ut divisi in factiones non coalescant.

scant amplius. Muta item educationem liberorum & studia, ut in naturam tui populi formentur, imò tuis impensis curabis instrui præcipuarum familiarum juvenes (sic Alexander Magnus Persarum ephebos Macedonico cultu instrui fecit) neque alia ratione commodius vestitum, linguam item tibi vernaculam introduces: leges præterea non aliâ linguâ dicentur quàm tuâ: Magistratus non alio habitu vestiantur quàm tuò, quo sensim reliqui morem recipiant tuum, & exinde imperium.

74. Non abs re nec non ingeniosè quidam recentiorum annotavit, inter seditionum remedia: *licentiam aliquam (sed moderatam) animis populorum gravatè affectis indulgendam, ut satius ebulliant per exteriora dolores, & in fumos abeant, quàm ut tandem erumpat ex occulto gravior insolentia.* Rem altius penso: cum alias aliqui fuerint nobis Reges (ne quid gravius dixerim) certè non multo populi tui amore digni, tamen in hoc populo vix aut ne vix quidem per tot series annorum legantur in suum Principem seditiones & turbæ, nec alia causa est: quàm quia malè affectis erga Principem civibus liberum fuit conqueri, & extra offensam pro injuria palam loqui licuit; dumque sic ebullit per exteriora affectus, velut satisfactum sit animi læsioni, non ultra verba se effudit: nam velut amoris, sic odii affectus non maneat diu intra pectus, sed (velut virus emovendum) verbo aut factò in aper-
tum

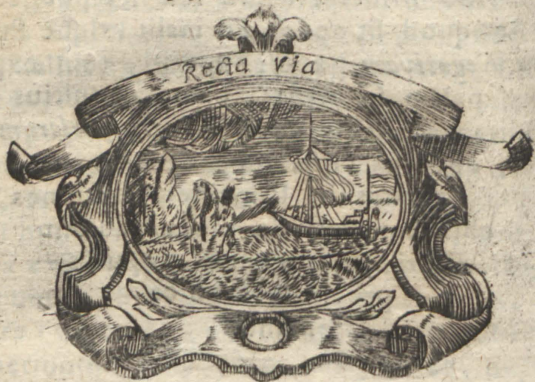
tum erumpat necesse; dum verò loqui non licet, periculosiore facto tandem prodatur. Graviter idè falluntur, si qui Principis in populum suum acuunt odia, quòd aliquando liberius populus queruletur; potius in parte duraturæ felicitatis reposituri, quod sic per verba ebulliat, & deserveat populi affectus; nisi malint experiri, prout incauti medici, dum præcociter, neque ex arte aliquas supernas incute pustulas (quæ occulto naturæ beneficio ad exteriora sese effudère) violenter curando, retrò ad internas partes retrahunt, & simul humores nocivos retrò vertunt, unde ulcera exitialia & mortifera apostemata intus inducuntur. Sic in iis exterorum populis, quæ extra nomen Reipublicæ gravia Monarcharum experiuntur iussa, dum ora, verba, nutus, vitio censorum subscribuntur, neque (nisi citra jura & offensam Majestatis) liberè cuiquam conqueri licet; tunc illi populi Principum suorum factis vultu, qui maxime servit, assentiuntur, sed animo coquunt odia, occasiones erumpendi amplexantur, modò adsit dux & author; recensere præsto sit, quæ vidi ipse, quæ legi, nisi hæc populorum scandala subtercere malim. Quidni satius in nostra gente? si gravius aliquid in populo inductum sit à potestate regentis, dum aut obstrepunt cives, aut admittendum ex obtentu libertatis palàm excusant, efferbeatne idè Princeps? vindictam acuatur? jus Majestatis obtendatur? minime;

nimè ; sed potius molliter populum ducendo non trahendo ; rem diluendo , non imponendo suadeat , & necesse persuadeat populo , ut postea licèt gravè sit , tamen quia sponte susceptum , non gravatè sed lubenter , populus suo Principi (imò suæ Reipublicæ) præstet quod sit opus , ac malit utique Princeps *Negativam* populi experiri , tum expugnare palam in *verbo* , quàm occultius reconditam *offensam* negligere in *populorum animo* , quo illa coquatur ardentius , tandem per occultas in Principem factiones ebullitura . Unde procul absunt nostri Principes , & populus procul abest ab ea mente .

LIBER V.
NORMA VIVENDI PENES
PRINCIPEM

Principis ad votum durum est sic vivere, semper
Ut placeas, nec ei displicuisse queas.

Vis normam? dabo: fac, ut *recta* navis ad instar
Ad scopulos positæ progrediâre *viâ*.

1. **C**Um gratiâ polles apud Principem, cæteros ne contemne memor futurorum; potiùs si prudens es, ea occasione parabis tibi amicos, & certabis humanitate.

2. Cavendum primariis in regno viris, ac vel maximè clienti, ne velit comitatu & favore nimio populi invidiam Regis sibi parare, modestiùs ided hæc habebis.

3. Diligentia obsequiorum & sedulitate
(adhi-

(adhibitâ modestiâ) gratia Principis paratur; curabis tamen, ut in aliqua re ardua, rectum consilium opportunè scripto porrigas Principi, imò ipsam operam præstes, quo innotescas. Virtus ignota sepulta jacet.

4. Non sis nimis jocabundus in præsentia Principis, neque considerativè melancholicus, illud suspicionem arrogantia, hoc parit acerba censura.

5. Acceptam à Principe injuriam ignoret, & quasi non intelligat aulicus; si tamen gravis illa sit, cum modesto dolore & submissione (pro ingenuitate tamen) eam excipiet, ne servilis ingenii & abjecti præ se ferat speciem.

6. Principis tui ingenium, & mores cognoscas, bello, pacis, aut venationi, aut studiis accommodatus sit? quo te illi conformes. Verè dictum: *plus in amicitia valere similitudinem morum, quàm affinitatem.*

7. In absentia talia de Principe loquere, quæ ambiguitatem etiam apud invidiosum delatorem non moveant.

8. In re vitiosa ne juva Principem; sed abitionis modicæ prætextum ab aula quære.

9. Nunquam in affectum sui Principis peccandum.

10. Non perpetuò adsis Principi, neque diu absis: hoc oblivionem, illud paritædium.

11. Sæpius verferis ante oculos Principis: nescis enim occasionem, quæ obventura est in obsequium, & aucupandam Principis gratiam,

am, quàm occulta quadam sorte, aut unico momento amittas, aut unica occasione tibi pares.

12. Magna potius pete à Principe rariùs, quàm modica sæpe, quod multum fastidii, minus verò præmii tibi adfert.

13. Ne velis nimis gloriosus apparere coram Principe seu toga, seu sago, sed famam tuorum factorum ad illum defer, sed sine nota blandimenti, quod æquè offendit.

14. Dona Principis licèt tenuia pro magnis habe, quia à magna manu venerunt.

15. Specie obsequii reguntur sæpe Principes, tum amici, imò etiam suspecti adversarii.

16. Verborum parcus sis coram Principe, & à deferendis importunè rumoribus cave, ad quem vel maximè lapidem aulicorum garrulitas illiditur.

17. Si Princeps aliquid tibi severi aut injusti exequendum committat, responde quasi facturus, nec tamen statim exequere, objice impedimentum, tum affectu tepescente dissuadebis modestè, fieri non posse citra læsionem conscientia & offensam Dei, quorum maximus respectus.

18. Nunquam exasperandus Princeps in alium, præsertim in uxorem & liberos, aut sibi quovis modo conjunctos: subsequente enim reconciliatione tu patieris velut victima novæ reconciliationi immolandus.

19. Dum animadvertis offensam Principis, matur

maturè occasiones honestas quære discedendi ab aula si ea gravis & justa sit offensa; si verò ex delatione æmuli & Principis affectu, non abscede a præsentia, donec diluas & humilis depreceris: nam sæpè pernoctatio majus adfert odium; potiùs feras præsens (cùm modestia humili) Principis aspera verba (ut satisfiat ejus affectui) nam ille tepescet amisso fervore.

20. Qui plurimùm apud Principes possunt (illi verò sæpe ex minoribus sunt, cùm quibus secretiùs sine scrupulo conversantur Principes) eorum tibi affectum comitate, & per munuscula devincias; ita tamen, ne offendas æmulos; utrosque potiùs cele.

21. Amant plerùmque amici non videri, imò Principes; permittes ideò consulto secessum (licèt sis intimus) & secretum non curiosus rimare.

22. Etsi sis valens gratiâ Principis, habeas tamen aliquem penes, qui tui gratam memoriam in absentia non intermittat (imò etsi præsens sis) qui ex occasione bona Principi narret, tuarum partium fautor.

23. A Regio apparatu in veste, mensa, satellitio, gestu etiam, aut quavis aliare abstinere, ut evites Principis invidiam ex æmulatione, omnem ideò ostentationem fuge.

24. Delige cultum Principis, Principi gratum, an submissè, an cùm modesta gravitate secum agi velit? observaturus, an etiam liberius?

25. Ne-

25. Neminem in præsentia Principis damnas; sed cuique meritam laudem tribue, ne injurius sis virtutis detractor.

26. Dolente Principe, aut amico dolorem; & lætante lætitiã dissimulabis.

27. Consilia da Principi, sed ita ne docere videaris, ne monere, ne supra Principem sapere, neque ut à te inventa sed ab alio calamo & ore accepta propone. Suadentem Principes audiunt, cogentem repellunt: orari, non cogi volunt: suaderi, non ratione vinci.

28. Etsi Principi intimè familiaris sis, nunquam cultum ejus obliviscaris, licet aliquando privatim honorari nolint: nescis enim quando succrescet offensa.

29. Etsi minister sit summæ dexteritatis agendarum ad Principis mentem rerum, valeat tamen ad possidendam diu Principis gratiam; ut à quibusdam obsequiis honesto prætextu se nonnihil subtrahat, imò modestè in partem se declinet (procul tamen subterfugientis à specie) partim ut majus desiderium promptitudinis suæ ingeratur Principi, præsertim si ille in alios minus idoneos ministros incurrat, partim ne aliquando eveniat (uti sæpiùs fortuna pro libidine sua magis quàm ex vero res agitat, nec optimis consiliis tum mediis aut conatibus successus respondere semper amat) ut quod malâ fortunâ factum est, ad negligentiam ministri referatur, unde opinionem prompti servitii & sedulitatis apud Principem minister

ster amittat, simul & gratiam, quàm habuit, in posterum amissurus.

30. Beneficia collata in Principem non divulga.

31. Secreta Principum non perquire, tum ab aliis, quàm ab ipso Principe.

32. Cum Principe inconstanti, & oblivioso scriptis age.

33. Vis sub improbo Principe (id est Tyranno) vitam securam? ejus te familiaritati & præsentia celer exime, quorum consuetudinem spectatissimus quisque flammæ naturæ rectè comparat, quæ sicut paululum à se remota illuminant, ita satis admota comburunt. Vitabis ergo nocituram potentiam, hoc primum cautus, ne vitare videaris.

34. Cum Princeps palam loquitur, intenti, simus, nec tristes, aut meditabundi appareamus, ne vel improbare, vel auditu facili transire dicta ejus videamur: amat enim quisque audiri, & probari ea, quæ palam profert.

35. Sic è contrario, quod tacitè loquitur Princeps, in illud aurem non intendas curiosus, imò sedulò & prudenter in partem te declinabis: sunt enim quædam apud Principem, quæ audiri nolit.

36. Si annuit petitioni nostræ Princeps, ostendamus sedulò magni nos id beneficii loco habere; si renuit, danda maximè opera, ne offensos nos existimet: magis enim ille offendetur.

37. Natura Principum est, ut plùs iis tribuant, qui majoribus pollent opibus; & nescio an non timor quidam sit, aut potentiæ existimatio, aut quia tanto clarius donum suum Princeps putat, quanto in illustriorem illum contulit; atque adeo qui aliquid petit à Principe (aut à quocunquo alio potentiori) egestatem, & miseriam suam illi proponere non debet; potius generosa sit postulatio, quàm abjecta & submissa petitio, (præsertim inter compares) *nullum namque efficacius medium ad habendum, quàm si ipse habeas.*

38. Cùm aut suasionem, aut gratiã pollemus apud Principem, non ambitiosè eam ostentemus, quasi Principem nostris imperiis obnoxium habeamus: Principes enim quicquid agunt, citra ullius adminiculum & auctoritatem actum videri volunt.

39. Difficultates quas in commisso negotio tibi occursuras putas, antequam exequendum suscipias, explanari tibi velis à Principe, & seridè memoriali annotes.

40. Cùm de bello suscipiendo, vel dissuendo fœdere, vel de aliqua gravi agitur materia, ministri partes sunt, argumenta in utramque partem adferre solum, relicto quolibet eligendi Principis arbitrio, ne si studiosius pro una parte directè contenderit, secusve cadat, malè consultorum arguatur, & odium Principis, ac vel maximè æmulorum incurrat.

41. Non quære Principis intimam amicitiam, verùm potius ut ab illo æstimeris.

42. Majorem Principis gratiam demetunt, qui generosè obsecundant; quàm qui serviliter applaudunt, ut hi quidem abjectè humiles propius sint confidentiam intimiorem; illi verò considerationem & respectum. Præstat verò æstimari à Principe quàm amari, imò hoc clientum, illud esse magnorum in Republica civium: tu si habeas utrúmque Jove propitio natum te dixerim.

43. Si quis per absentiam in Principem liberius insurgat verbis, etiam ex justo conquerendo, subitice tamen, & te ab eo colloquio subtrahere, memor: damnatores hosce non tam sensus suos aperire; quàm scrutari tuos.

44. Ne glorieris gratiâ Principis, quod in odium sæpè cadit; imò modicè tuam potentiam extenuabis.

45. Cave ne sæpius intercedas, aut petas pro aliquo apud Principem, ne amittas auctoritatem, & importunus videaris, tuo commodo magis quàm Principis obsequio studens.

46. Oportuna hora Principem adi, ne interrumpas secretum.

47. Ferrum dum candet statim cudendum esse, non ex vano dictum; Principis etiam gratiam non ex difficili in suas partes trahunt, qui ejus affectu pro tempore, & occasione uti norunt, non differendo in tempus.

48. Non omittam etiam dicere causam, quare fit, ut qui maxima Principis gratia pollent,

proximiùs sint, ut graviùs odium posthac experiantur. Placet aliis causa hæc: postquam Princeps tantum honorum ac præmiorum de-derit, ut nec Minister habeat amplius, quod cupiat à Principe, nec Princeps habeat, quod det supra, ideòque nec *attollere* possit ampliùs spem ministri, cum major sit in obsequio promptitudo ex habendis; quàm ex ante pos- ses, fit ut eorum satietas capiat ministrum, at- que hinc odium nascatur. Verùm altior sub- est causa: cum fit, ut in divinis & rationibus conscientia aliqui totam vitam frugi exege- rint, postea circa finem præsumunt de gratia, unde negligentius agentes maximè demeren- tur. Sic Principi nunquam satis serviveris, nec obligandæ gratiæ statueris tibi terminum aut metam; sed potiùs gradum. Si verò mereri parum negligas, superbiam ministri ex eo sus- picatur Princeps, si præsertim illa verbo, aut gestu quopiam arroganti prodatur, quæ singu- la Principi in oculos incurrunt, & altiùs quàm sperasti in pectus demittuntur, unde sperni gratiam suam eò indigniùs fert Princeps, quò plus obsequii expectat ab eo, cui plus præsti- tit. Suaferim igitur cuique Ministrorum, ut in obsequio sui Heri non ad columnas Hercu- lis negativam: *non plus ultra*; verùm potiùs ad columnas Caroli quinti Cæsaris sæpe re- spiciat, quarum titulus erat, *plus ultra*, si vult habere ut perpetuus sit gratiæ Domini sui hæres; non brevis ad tempus possessor pro amore

amore odium messurus: cum solæ valeant tam ad obtinendam; quàm ad habendam diu Principis gratiam virtutes, promptitudo, nimirum, taciturnitas, modestia, perseverantia, cui famulari patientia necessariò debet.

49. Sed tandem rem claudam, verbis Philippi Cominæi (lib. V. Comment.) *Credibile est Conestablium hoc spectasse, ut metueretur à Rege; affirmare quidem nihil velim, & eò solum ista commemoro, ut eos qui Principum negotia tractant, officii commonesciam. Mibi si quis esset amicus apud aliquem Principem aut propinquus, huic suaferim, ita se comparer, ut diligatur, non autem ut metuatur: nam qui diversam rationem ingrediuntur, ut periculum tandem & calamitatem evadant fieri non potest, ejusque rei multa proferre liceat documenta, non ex Gallis modò, verùm etiam ex Hispanis & Anglia. Ferè autem fit, ut qui bonam & fidelem operam præstiterunt, arbitrantur sibi aliquanto plus, quàm aliis licere: Principes autem contrà sentiunt, & æquius esse ducunt, ut qui se ejus clientelæ & ministerio tradiderunt, officio fungantur. Memini, quo tempore in hanc sententiam Rex mecum loqueretur (& suum nominabat auctorem) affirmans fieri aliquando, ut egregiæ operæ minùs liberaliter aliqui remunerentur, idque non tam ingratitude Principum, quàm eorum, qui præstiterunt operam, vitio; dum elazi quadam confidentiâ propter rem bene administratam, insolenter & protervè multa faciunt.*

Ajebat præterea : feliciter agi sua quidem sententia cum eo , cui nullo magno suo merito Princeps bene faciat , & ut quis beneficio sit obstrictus Principi , id multò præstare , quàm ut Princeps clienti aut famulo alicui suo multùm debeat , eoque se ingenio dicebat : ut qui sibi ob aliquam beneficentiam deberent , eos plus diligeret , quàm alios , quibus debere se aliquid putaret .
 Tàm est difficile in omni genere vitæ accommodare se , & ita gerere , ne quid erres .
 Magnum igitur est Dei beneficium , valere sensu communi , & judicio naturali .

FINIS.

T H E S E S

E X

U N I V E R S A P H I L O S O P H I A :

I.

E X P R O L E G O M E N I S :

Philosophia est scientia rerum naturalium. Prima illius origo Deus est, quam Adamo perfectam infudit, altera sunt Philosophi, præsertim Græci, quam in physicis multùm provexerunt Recentiores. Non est inchoanda à dubio generali *Cartesii*. Datur in ea *veritatis criterium* seu prima certitudinis regula. Obiectivæ illud Aristotelis: *Impossibile est idem simul esse ac non esse*; subjectivæ autem illud Cartesii: *quidquid in idæa clara & distincta cognoscitur certò affirmari potest*. Licitum est cuivis philosophari, modò nihil quiquam veritati opponatur. Optima est methodus ecclesiastica geometricum morem secuta.

E X L O G I C A.

II.

Logica est scientia intelligendi practica, ad alias scientias multùm utilis, reliquis tanquam organum præmittenda. Dividitur in scientiam *Percipiendi*, *Judicandi*, *Ratiocinandi*, Recentiores addunt: *Ordinandi*. Prima agit de *idæis*, altera de *Judiciis*, tertia de *Ratiociniis*, quarta de *Methodo*.

III.

Idæa est nuda rei perceptio, alia simplex, alia complexa, ista potest esse falsa; non item illa. Præterea adæquata & inadæquata, per istam dantur, ut ajunt, *præcisiones obiectivæ*; per has *universale*, cujus species sunt: *Genus*, *Species*, *Differentia*, *Proprium*, & *Accidens*. Ad claritatem & distinctionem idæarum multùm refert res ad *Categorias* revocare. No-

his nec Veterum nec Recentiorum omni parte placent; sed iis substituumus *Genealogiam entis*, simul typum Philosophiæ nostræ.

IV.

Judicium constituitur tam per idæas, quam per अनुतुतुतु vel अनुतुतुतु, qui sine motivis nunquam præstantur. Quodvis est determinatè verum aut falsum etiam de futuris contingentibus. Si verbis exprimitur, dicitur *propositio*, cujus multiplex sensus colligitur ex verbis: horum autem ex usu, aut intentione loquentium, vel ex subjecta materia.

V.

Ratiocinium tria dicit: *Antecedens*, *Consequens* & *Consequentiam*. Optima illius species est *Syllogismus*, ratione materiæ alius demonstrativus, topicus, & sophisticus. Primi effectus est *Scientia*, alterius *opinio*, qui in eodem intellectu nequeunt componi, tertii *error*. Ad dissolvenda generaliter sophismata optima est *Arnaldi regula*. *Methodus* est intellectuum coordinatio ad veritatem invenendam, vel ad inventam explicandam. Alia est *analytica* alia *Synthetica*.

EX METAPHYSICA.

VI.

Metaphysica est scientia entis à materia abstracti dividitur in *Generalem*, & *Specialem*. Illa agit de ente & illius attributis generatim & dicitur *Ontologia*, item *Philosophia prima*, estque reliquis præmittenda. Ista tractat de entibus spiritualibus speciatim, & dicitur *Pneumatologia*.

VII.

EX ONTOLOGIA.

ENS strictè definiti nequit, communiter describitur esse id quod habet suum esse, vi cujus aptum est existere. Hinc in duplici statu spectatur: possibilitatis, & existentis.

VIII.

ENTIS attributa generalia sunt: *Unitas*, ad quam revocatur identitas essentialis, *Veritas Bonitas*. Unitati opponitur pluralitas, quam omnis realis distinctio cum identitatis negatione involvit, veritati falsitas, bonitati malitia. Nullum ens potest esse falsum, aut malum nisi respectivè.

IX.

ATTRIBUTA entis respectiva sunt: *relatio* per tria constituta seu sit essentialis seu accidentalis, *locatio, duratio*. Locus actualis internus *Mathematicè* spectatus est dimensio corporis in genere certam distantiam dicens; *physicè* autem est ipsum corpus locatum. Tempus est numerus motus, si rei duranti sit proprius, vocatur *internum*; si alienus, *externum*. Tale est motus solis seu sit verus, seu apparens.

X.

ENS in duplici ratione considerari potest: *Substantia* & illius *modi*. Substantia alia est *Spiritualis* alia *Materialis*. Illa habet virtutem activam; materia autem est pura potentia passiva adeoque solum instrumentum aut occasio alterius agentis.

XI.

VIRTUTEM activam causarum, fatemur, esse difficilem explicatu, probabiliter consistit in præcognitione perfectionum effectus, & sæcunditate, vix cuius si in certis circumstantiis causa ponatur, habet effectus connexionem cum ea quoad existendi subsequentiam. Alia est novi entis, alia novi modi. Nulla est necessitas ut illam habeant agentia creata novæ substantiæ productivam. Unde in corporibus si prior partium corpus aliquod constituentium plerumque & textura simpliciter aut saltem posterior pereat & nova inducatur, tunc physicè saltem fit veteris corruptio & novi generatio; si autem tantum ex parte immutetur fit corporis alteratio,

EX PNEUMATOLOGIA.

Spiritus est substantia capax cogitandi, adeoque essentia illius non est in actuali, ut vult *Cartesius*, cogitatione ponenda. Substantiæ spirituales, quæ nobis constant, sunt *Deus*, *Angelus*, & *anima humana*. Angelos dari non tam ratio, quam fides evincit, idcirco non sunt *Metaphysica*; sed *Theologica* considerationis.

XIII.

Anima hominis est spiritus perfectus potens cum corpore organico hominem constituere, adeoque vera hominis forma, non ex traduce; sed à Deo creata. Vi suæ naturæ ita subsistit, ut corpore destructo perseveret, adeoque non solum favore Dei; sed etiam natura sua est *immortalis*.

XIV.

Licet sit simplex & indivisibilis, duas tamen habet facultates præcipuas indistinctas *intellectum* & *voluntatem*: illo percipit, judicat, ratiocinatur; istâ libere vult. Non volendo solum; sed etiam percipiendo verè agit. Nihil appetit nisi sub ratione boni, nec averfatur nisi sub ratione mali. Unde malum qua malum nequit amare, nec bonum odisse.

XV.

Est idæis rerum *objectivis* à Deo in ortu ingenitis instructa, quæ dein ad perceptiones habendas excitantur. Habet commercium cum corpore in lege auctoris naturæ constitutum, vi cuius certas animæ perceptiones certi corporis motus, & vicissim consequuntur. Prædita est vi activa se & corpus movendi. In sensatione, appetitione, phantasia, memoria dependet à corpore. Habitus tam intellectus, quam voluntatis consistunt in faciliori idæarum excitatione.

XVI.

Deus est *ens à se*, cuius existentiæ à posteriori triplici argumento probatur: *Morali*, *Physico*, *Metaphysico* concessio etiam atheis rerum processu in infinitum.

nitum. Non habemus existentiae illius ita, ut vult *Cartesius*, innatam ideam; sed ea per discursum cuiusvis obvium excitatur. Non sunt athei directi & speculativi; licet plurimi sint indirecti & practici.

XVII.

Est unus in natura, & trinus in personis. Unitatem ratio naturalis demonstrat, Trinitatem fides docet, quam, licet non sit Philosophici fori; adversus tamen *Socinianos* nostros libenter dogmaticè propugnabimus. Est præterea simplex, summè perfectus, omnipotens, infinitus, æternus ita, ut nulla creatura possit esse infinita, aut ab æterno existens. Omnes creaturæ indigent directæ illius conservatione, & in operando immediato concursu.

EX PHYSICA.

XVIII.

Physica est scientia corporis naturalis. Alia *Generalis*, alia *Specialis*. Illa agit de corpore, & illius attributis generatim, ista speciatim. Docendi ordine sequitur *Metaphysicam*, objecti jucunditate eam longè antecellit.

XIX.

EX PHYSICA GENERALI

Corpus physicum in genere est: substantia radicaliter impenetrabilis & extensa. Ejus existentiam non fides modò; sed etiam ratio probat. Duo habet compositionis principia: materiam & formam, quid hæc re ipsa sint varia excogitata sunt systemata. Primum est *Metaphysicum* Peripateticorum: materiam primam à forma substantiali entitativè distinguendum, alterum *Mechanicum* Epicuri, Gassendi, Cartesii. Tertium est *Elementare* tam Veterum quam Recentiorum.

XX.

Nos materiam primam si *physicè* ac *sensibiliter* spectetur (nec enim de illa *metaphysicè*, ac *insensibiliter*

biliter spectata, ut Peripatetici docent, quidquam de-
cidere volumus) sunt minima naturalia, numero
finita, naturaliter indivisibilia, impenetrabilia, mo-
le inæqualia variè figurata, quorum homogenea con-
*stituunt corpus simplex vulgo *elementum*, hæteroge-*
*nea autem inter se combinata corpus *mixtum*.*

XXI.

E*lementa vulgo sunt quatuor: Ignis aqua aer terra,*
quorum nunc nullum est purum. Ignis constat
minimis conicis materiæ sulphuræ ac nitrosæ per-
mixtis ab ætherea substantia celerrimè agitatis. Aer
rotundis intus cavis ac perforatis. Aqua cylindricis
anguillarum instar sibi incumbenibus. Terra poly-
gonis irregularibus. Atque hinc varias elementor-
um proprietates & phænomena explicamus.

XXII.

D*atur etiam *materia subtilis* omnium corporum*
poros penetrans ac implens, nulla igitur est ne-
cessitas vacui disseminati, seu ad salvandum motum
localem, seu rarefactionem & condensationem cor-
porum; sed illa habetur per dilatationem, ista per
coarctationem pororum, illam consequente, aut co-
mitante, vel certè præcedente ingressu; istam egressu
insensibili corpusculorum.

XXIII.

M*ixtorum principia secunda sunt moleculæ ele-*
mentares, quæ in mixtis etiam perfectis actu
remanent secundùm eritatem; potestate secundùm
proprietates physicas. Ad corporum mixtionem &
resolutionem conducunt plurimi motus, ut ferment-
tatio, putrefactio, combustio, inflammatio, assatio,
calcinatio, fusio, solutio coagulatio congelatio pe-
netratio, quorum causæ ac phænomena explicantur.
Omne corpus suos habet poros, per quos effluvia sub-
stantialia emittit, quibus tribuendi sunt effectus a-
ctionis in distans.

XXIV.

Primaria corporis attributa sunt: *quantitas, figura, situs, motus, quies.* Quantitatem sequitur divisibilitas corporis in suas partes, quæ licet sint finitæ ac indivisibiles; explicantur tamen omnes continui difficultates. Motus est continua & successiva rei de loco ad locum applicatio, quies autem continua rei in eodem loco permanentia. Verum est illud Aristotelis de corpore: *quidquid movetur ab alio movetur.*

XXV.

Precipue motus proprietates sunt: *Velocitas, quantitas, determinatio.* Velocitas desummitur à mensura tam temporis intra quod, tum spatii per quod movetur; Quantitas autem ex massa corporis moti, & ex celeritate in massam ducta, aut vicissim. Determinatio est illa corporis mobilis directio, quæ illud determinat ad unam potius ac aliam partem. Si corpus mobile directionem accipiat ad diversas non tamen ex diametro oppositas partes, utriusque directioni se accomodat juxta proportionem virium.

XXVI.

Motus gravium deorsum provenit à vi *centripeta*, projectorum autem sursum à vi *centrifuga*. Non datur attractio; sed impulsio. Unde equus curam non trahit; sed impellit. Vis elastica à materia subtili rigidiores partium poros interfluente; reflexio autem ab elaterio corporis repetenda videtur. Motus horri vacui adscribi solitos verius aeris ponderi, vel elaterio, aut utrique simul adscribimus.

XXVII.

Atributa Corporis secundaria sunt qualitates tam *sensibiles* quam *tactiles*. Sensibiles sunt: *lux, calor, sonus, sapor, odor.* Lux consistit in pressione rectilinea substantiæ luminosæ à corporis ludici partium motu profecta. Color est varia radiorum luminis oculos percellentium ab objecto causata vibratio. Sonus est tremulus aeris motus à tremore partium corporis percussæ aut collisæ proveniens & organum auditus

ditus afficiens. Sapoies consistunt in partium solubili-
lium rigidarum & spiculatarum gustus organum af-
ficientium conformatione ac motu. Odores positi
sunt in effluviis substantialibus præsertim salino sul-
phureis narium nerveas fibrillas variè commoven-
tibus.

XXVIII.

Qualitates tactiles sunt: calor, frigus, fluiditas,
durities, humiditas, siccitas &c. Calor consistit
in motu vehementi perturbato & expansivo partium
insensibilium corporis calidi. Frigus saltem dolorifi-
cum non est sola partium quies; sed consistit in ap-
pulsu quorundam effluviarum salino mercurialium,
cuneorum instar corporum meatibus se infigentium &
intestinum partium motum retardantium. Fluiditas
habetur per separationem particularum & motionem
in omnem partem. Ad duritiem conferre videtur
non sola pressio extrinseca aeris aut ætheris, vel par-
tium quies, sed etiam textura partium.

XXIX.

EX PHYSICA SPECIALI.

Physica Specialis tractat de corporibus in mundo
existentibus speciatim. Alia sunt viventia, alia
vita expertia. Ista: Cælestia, sublimia, terrestria. Mundus
est compages ex Cælo & terra & naturis intra ea con-
tentis coagmentata. Est unus, in genere suo perfe-
ctus, probabiliter in æquinoctio autumnali conditus.
Instar Sphæræ concipitur, quam artificialiter repræ-
sentat armillaris triplicem positionem rectam obli-
quam paralellam habens, per quam plurima problema-
ta cosmographica jucundè simul ac utiliter explican-
tur.

XXX.

Mundi systema est: dispositio hujus universi, &
præcipuarum illius partium. Tria sunt insigni-
ora: Ptolomæi, quod nulla ratione defendi potest.
Tychois, quod scripturæ verbis conformius est. Co-
pernicæ

pernici quod naturæ simplicitati convenit, adeoque ut Hypothesis defendi potest. Cœlum est interval- lum mundi à globo terraqueo ad extimam superfi- ciem protensum. Non est vacuum, nec solidum; sed subtilissimo ac fluidissimo æthere repletum.

XXXI.

Inter *Cœlestia* corpora numerantur *stellæ fixæ, & er- raticæ*, seu *Planetæ*. *Fixæ* propriam lucem habent. Sunt innumeræ ut probant *stellæ nebulosæ, & Via lactea*, quæ sunt congeries *stellularum minutissima- rum*. *Flammæ* notabiliores ad ter mille exten- dit ratione magnitudinis apparentis in sex classes di- visas, & in certos *asterismos* in parte *Coeli Boreali, Australi, & Zodiaci* redactas. De distantia earum il- lud certum, quod ad telluris diametrum nullam sen- sibilem proportionem habeant. Moventur vero mo- tu vertiginis circa suum axem.

XXXII.

Planeta septem vulgo numerantur: *Luna, Sol, Mercurius, Venus, Mars, Jupiter, Saturnus*. *Sol* est substantiæ igneæ heterogeneis partibus permixtæ ut probant maculæ, quæ sunt nubes ex fuliginibus solis substantia ejaculatis genitæ. Est terra majore. Mo- vetur vero ac reali motu vertiginis circa suum a- xem. *Luna* est corpus solidum, opacum, telluri no- stræ simile, sua gaudens atmosphæra. Licet sensibi- liter sit spherica; in se tamen superficie aspera & in- æquali, adeoque montibus, vallibus, imò aquis non tamen *Lunicolis* instructa. Minor est terra. Habet suas phases. ob quas jam est *silens*, jam *corniculata, bissecta, gibbosa, plena*. Maculæ illius perennes sunt: *maria; variantes: umbræ montium.*

XXXIII.

Reliqui *planeta* sunt corpora opaca à sole illumina- ta. *Jupiter* satellitibus quatuor, *Saturnus* quin- que stipatur. *Ecclypsis* alia est *realis* ut *Lunæ* per in- terpositionem terræ inter solem & Lunam causata tempore *plenilunii* vel in *ipsis nodis*, & tunc est to- talis,

ialis, vel prope illos, & tunc est partialis. Alia est
apparens, ut *Solis*, orta ex interpositione Lunæ inter
terram & solem tempore novilonii vel in nodis vel
prope illos. Varia sunt utriusque phænomena ex-
plicatu digna.

XXXIV.

Stella nova constantis apparitionis probabiliter sunt
corpora una parte lucida, altera opaca. *Comete*
sunt corpora solida mundo cœva à sole illuminata
in ellypseibus, aut parabolis valde excentricis motu.
Astra moventur ab extrinseco per vim *centripetam* ac
centrifugam. Non influunt in sublunaria nisi actione
lucis. Hinc prædictio tempestatum ex aspectibus
planetarum nullius est roboris in calendariis; par-
est sensus de tabella phlebotomiæ. Omnis igitur
variatio tempestatum provenit à variatione atmo-
sphæræ à diversis causis orta.

XXXV.

Meteora sunt corpora sublimia in atmosphæra no-
stra conspecta. Alia sunt *Emphatica* seu vera
ex halitibus sursum eVectis genita. Alia *Hypostatica*
in refracti & reflexi luminis apparentis consistentia.
Ex halitibus alii sunt *vapores* alii *exhalationes*, utri-
que sursum attolluntur cum minutissimè attenuati
& rarefacti, vel certè in tenuissimas bullulas expansi
aereis moleculis fiunt specificè leviores: sustinentur
autem cum ad æquilibrium cum aere perveniunt.
Meteora emphatica dividuntur in *aquea*, *aerea*, & *igneis*.

XXXVI.

Aquea sunt: *Nebula*, *nubes*, *pluvia*, *nix*, *grandis*
&c. Si vapores densati parum attolantur dicun-
tur *nebula*, si amplius, *nubes*, si ruptis quoquo mo-
do bullulis in nube densati gravitate sua decidant,
erunt *pluvia*, cujus guttulæ si frigore in floccos con-
erescant *nivem*, si in globulos glaciales: *grandinem*
efficiunt. *Mel* & *manna* non sunt meteorum; sed
succu peculiari in herbis aut arboribus geniti.

XXXVII.

XXXVII.

Aereum meteorum sunt *venti*: sensibilis commotio aeris vel à compressione & elasticitate illius, vel à gravitate, aut rarefactione per calorem solis, vel ignes subterraneos, aut exhalationes, vel per alias causas orta. Directio ventorum pendet à situ vario causarum, aut locorum, tum eorum in quibus aer cum impetu agitari incipit, tum à quibus reflectitur. *Venti* numerantur triginta duo. *Cardinales* sunt quatuor *Ost West Nord Sud*, totidem *collaterales*, reliqui *intermedii*.

XXXVIII.

Igneae sunt: *fulgur tonitru, fulmen &c.* *Fulgur* est exhalatio accensa è nubibus emicans & subito evanescens. *Tonitru*, est sonitus ex illa nubis & aeris succussione quam causat exhalatio accensa proveniens. *Fulmen* non est lapis communiter *Ceraunius* dictus sed exhalatio constans particulis sulphureis nitrosis bituminosis &c. accensis magna vi ex nube erumpens. Plerumque obliquè & in alta fertur. Licet nux sit ei obnoxia; non tamen laurus impervia. Miri illius effectus tum diversis spiritibus quibus constat, tum configurationi corporum recipientium tribuendi sunt, *Ignes fatui, Stella cadentes, lux Borealis* sunt exhalatio levis pinguis sulphurea in aere accensa.

XXXIX.

Meteora *emphatica* sunt: *Iris Halo Parbelia &c.* *Iridis* colores à reflexi & refracti luminis in adversae nubis roscidae guttis modificatione repetendi, Unde non formatur nisi tempore pluvio in nube adversa sole supra horizontem 42. gradibus assurgente. *Parbelium* est imago solis in nube glaciata, aut superficie æquabili & densiore formata. *Halo* est corona luminosa frequentius lunam, rarius solem cingens haud absimili multum modo ac *Perhelium* generata.

Corpora *terrestria* alia in superficie globi terraquei, alia in interiore illius parte sunt posita. Ad superficiem pertinet ipsa globi figura, quæ non est *Sphæroidica*, seu dicatur ad polos compressa, & sub æquatore elata, seu sub æquatore compressa, & ad polos protensa; sed est physicè spherica. Si non re ipsa, saltem ad sensum est in medio universi. Non movetur motu trepidationis. Explicantur, quæ ad locorum *longitudinem*, *latitudinem Geographicam*, *Zonas & climata* pertinent.

XLI.

Montes sunt partes terræ supra superficiem insigni altitudine affurgentes. Eorum origo est à Deo cum exordio mundi ad multiplices usus. Non obstant physicæ telluris sphericitati. *Ignis montium* causa est magna nitri sulphuris bituminis & pyritarum copia. *Mare* est congeries aquarum ab exordio mundi collectarum. Ejus falsedo provenit à particulis salinis à Deo authore naturæ admixtis. *Æstus maris* probabiliter explicatur per pressionem seu detrusionem æthereæ substantiæ, & fermentationem particularum sulphurearum salinarum bituminosarum &c.

XLII.

Fontium *perennium* origo tum ex mari, tum ex pluviis nivibusque repeti potest; *thermarum* autem tum ab ignibus subterraneis, tum ab admixtione particularum mineralium. *Acidula* oriuntur ex admixtione spiritus vitrioli, salis, aluminis, aliorumque. *Ignis & calor subterraneus* provenit ab halitibus & fumis sulphureis, bituminosis, præsertim pyritarum; *terra motus* autem tum ab aquis subterraneis perenni motu fluentibus, tum à ventis, potissimum denique ab ignibus subterraneis.

XLIII.

Inter *fossilia* imò numerantur *succi concreti* tam pingues, quam macri. add. *metalla*, quæ sunt corpora perfectè mixta, dura, igne liquabilia, & malleo ducti-

ductilia. Generantur ope caloris & ignis subterranei. *Chrysopeia* si non physicè, certè moraliter est impossibilis. 3tiò *Lapides*, qui sunt initio mundi cum globo terraqueo fabricati; generantur tamen etiam ex succo lapidifico concretionem adjuvante calore, & igne subterraneo, ac salibus.

XLIV.

Magnetem aliqui referunt inter lapides rariores; alii inter metalla, ex utroque participare videtur. Triplex est illius virtus: *directiva*, *attractiva* vel potius impulsiva, & *communicativa*. Omnes proveniunt ab effluviis magneticis attractionem adjuvante præterea aeris à tergo prementis impulsione.

XLV.

Inter corpora viventia referunt: *Plantas Bruta* & *Hominem*. Plantæ omnes nascuntur ex specifico semine prima illarum rudimenta continente. Præcipua plantarum organa sunt: fibræ lignosæ, utriculi, trachææ. Nutriuntur & augmentantur succi nutriticii admissione, elaboratione, depuratione, ejusdemque per organa plantæ jugi circulatione. Unde in plantis datur suo modo aeris respiratio, & succi nutriticii circulatio.

XLVI.

Licèt potuerit Deus producere machinam *belluis* nostris quoad structuram organicam simillimam, in qua dependenter à spiritibus animalibus variè ab extrinseco impulsis sinè ulla anima operationes, licèt non vitaliter, exerceri potuissent; nunc tamen *bruta* non sunt talia automata; sed habent animam ab organica dispositione, & spiritibus animalibus distinctam. Omnia *animalia* etiam *perfecta* seu *ovipara*, seu *vivipara*, ne excepto quidem *homine*, generantur ex *ovis fecundatis*. Motus animalium fit contractione musculorum.

XLVII.

Homo est substantia constans anima & corpore unitis. *Anatomia* illius ad tria generalia capita committitur.

modum reducitur *Capus truncum & artus*. Dantur in corpore spiritus animales præcipui maiistri. *Sensus* in genere est: vis objectum dependenter ab organo sensorii affectione percipiendi, sensatio autem est æqualis perceptio, quæ in organo externo inchoatur & perficitur in cerebro, ubi etiam sedes est animæ in cono, in quo omnes nervi in unum conveniunt ac inde per totum corpus diffunduntur.

XLVIII.

Sensus alii sunt externi, alii interni. Hi communiter sunt tres *sensus communis*, *Phantasia* seu imaginatio, & *memoria* quæ in impressis crebro vestigiis ope spirituum animalium excitatis collocatur. Externos licet Recentiores ad unum tactus sensum revocent, vulgo tamen quinque numerantur: *Tactus*, *Gustus*, *Olfactus*, *Auditus*, *Visus*. Organum *tactus* sunt papillæ nervæ per interiores membranas ubique diffusæ. *Gustus* sunt papillæ nervæ in exteriori linguæ substantia assurgentes. Organum *olfactus* est tenuis membrana interiores narium anfractus obducens. Organum *auditus* sunt fibræ molliores nervi acustici per Labyrinthum & cochleam sparsæ. *Visus* organum est retina oculi. *Appetitus sensitivus* est vis, qua perceptum bonum sensibile prosequimur, malum autem averfamur. Bonum sensibile est illud objectum, quod in nobis excitat cum leni & blando motu nervellorum sensationem gratam; malum autem quod cum perturbatione eorundem ingratam. *Appetitus sensitivi & passionum* sedes est cerebrum. *Passiones animæ* modo mechanico explicat *Cassius* libro de *Passionibus animæ*.

XLIX

IN quavis sensatione (ut rectè observat Clariss. P. Lejeur in Collegio Urbano editis in *Newtonum Illustrum Philosophum præclaris commentariis celeberrimæ Philosophiæ, nunc autem etiam Theologiæ Romæ Professor*) tria debent distingui: imò motus fibrillis nervæis organi sensorii ab objecto impressus add. mo et inde

inde ad cerebrum usque propagatus. *3^oid.* huic motui correspondens idæa objecti sensibilis ac animæ perceptio. Si ex his tribus unum in duabus sensationibus idem est, reliqua duo eadem quoque sunt, quia organum sensorium in utroque casu eodem modo est dispositum. Et vicissim, si ex illis tribus unum diversum est, reliqua duo sunt etiam diversa. Atque hinc fallaciæ sensuum & deceptionum opticarum fundamenta oriuntur. Sensitiva perceptio eò clarior est quo velocior est motus nervis sensoriis impressus. Distincta est si à diversis objecti sensibilis partibus diversis quoque fibrillis nerveis motus imprimatur, in casu opposito est confusa.

L.

Varii sunt hominis in corpore motus imò
Fames & Sitis. Illa oritur ex vellicatione nervellorum & fibrillarum ventriculi à succo esurino excitata. ista autem ex molesta nervellorum in œsophago ac potissimum in faucibus existentium vellicatione. *2^oid.* *Chylosis & Hemathosis.* Illa non fit solo calore, sed ciborum tritura & maceratione, quæ tum ex reciproca stomachi, diaphragmatis, & abdominis motu, tum etiam maxime ex fermento acido-salino (quem succum esurinum vocamus) aliisque liquoribus penetrantibus oritur. Ista est actio, qua fit *sanguis*, qui est liquor ex chyli succo puriore expressus, pinguis, glutinosus ob heterogeneos liquores perpetua fermentatione ebulliens, & ex globulis rubeis in lymphâ pellucida vel sero natantibus constans. Datur illius *circulatio* contra ac veteres putarunt, ex eo tamen non fit *lac*. Alii motus sunt *vitales* ut imò *Respiratio* qui est alterna *thoracis* expansio, qua aer per *tracheam* in pulmones inducitur, dein ab iis egeritur. Causæ illius effectrices sunt pectoris musculi, & Diaphragma. *2^oid.* *Motus cordis* quo dum cor intumescit dicitur *Diastole*; dum autem detumescit *Systole*. Hujus causa Mechanica attribui potest tum cordis elaterio, tum sanguinis fermentationi & ebul-

ebullitioni ut vult *Cartesius*, tum spirituum anima-
lium impulsioni ut docet *Harvæus*. *Somnus* est sta-
tus corporis in quo sensus externi sunt in quiete.
Vigilia autem est dum sunt in actione. *Vita* corpo-
ris dependet præcipuè à motu cordis & cerebri. *San-
nitas* est partium tam solidarum, quam fluidarum
harmonia, qua corpus aptum redditur ad suas fun-
ctiones obeundas, quæ si perturbentur est *morbis*, si
autem motus totaliter cesset est *mors*, ultimum *Phi-
losophi Christiani* corollarium, quod ut feliciter ex-
jactis bonæ vitæ principiis deducatur, Deus
optimus Maximus in dies oran-
dus est, cui hæc omnia
cedant ad *Majorem*
Gloriam.

